

Projekt

z dnia 17 września 2026 r.

Zatwierdzony przez

**UCHWAŁA NR
RADY GMINY WARLUBIE**

z dnia 24 września 2026 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Warlubie na lata 2026-2029

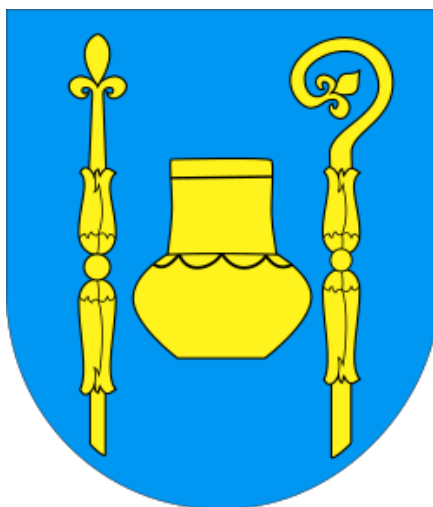
Na podstawie art.18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2026 r. poz. 662 i 912) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, z 2025 r. poz.1168 i 1673 oraz z 2026 r. poz. 483) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Warlubie na lata 2026 – 2029 w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Warlubie.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Warlubie na lata 2026-2029

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	3
2. WPROWADZENIE – GMINA WARLUBIE.....	6
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	8
4. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	28
4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	31
4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU.....	36
4.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY	41

5. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY WARLUBIE.....	43
5.1. ZARYS HISTORII GMINY	43
5.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY	49
5.3. ZABYTKI NIERUCHOME.....	53
5.4. ZABYTKI NIERUCHOME GMINY WARLUBIE	59
5.5. ZABYTKI RUCHOME	68
5.6. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE.....	70
5.7. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH	71
5.8. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE.....	71
6. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY	73
6.1. ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW	73
6.2. GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW.....	74
7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	76
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.....	79
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI	84
10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.....	87
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI	90
11.1. DOTACJE I FINANSOWANIE ZE ŚRODKÓW KRAJOWYCH	90
11.2. ŚRODKI EUROPEJSKIE I FUNDUSZE ZEWNĘTRZNE	93
12. PODSUMOWANIE	94
13. ZAŁĄCZNIKI	95
13.1. ZAŁĄCZNIK NR 1 – GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH	95
13.2. ZAŁĄCZNIK NR 2 – GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH	114

1. WSTĘP

Każdego dnia człowiek mija różnego rodzaju zabytki, nie zdając sobie sprawy z ich ogromnych wartości. Stary kościół, zapomniany cmentarz, kamieniczka w mieście, drewniana chata na wsi, śpiewana w tle pieśń ludowa, resztki kamiennego muru pośrodku lasu – wszystko to stanowi nasze dziedzictwo, posiada swoje liczne wartości, jest dorobkiem materialnym i duchowych poprzednich, minionych pokoleń. Za każdym wytworem ludzkich rąk kryje się idea, historia i kultura. Zadaniem naszym i naszych czasów, jest korzystać z tego dorobku przeszłości w sposób rozsądny, a także zachować możliwie jak najwięcej materialnych i niematerialnych elementów tego dziedzictwa dla kolejnych pokoleń.

Dziś świadomość znaczenia dziedzictwa kulturowego dla funkcjonowania naszego kraju, naszych województw, gmin, społeczności lokalnych jest najwyższa w całej naszej historii. Żyjemy w czasach, w których doceniamy nasze dziedzictwo, ale i potrafimy nim się opiekować, konserwować, restaurować oraz promować. Dziedzictwo, szczególnie to łączące wartości kulturowe i przyrodnicze, jest jednym z ważniejszych zasobów rozwojowych wielu gmin. Wspólna ochrona dziedzictwa wzmacnia lokalną tożsamość, buduje przywiązanie mieszkańców do miejsca w którym żyją, podnosi atrakcyjność osiedleńczą gmin zwłaszcza znajdujących się w otoczeniu wielkich metropolii, a jednocześnie stwarza potencjał dla rozwoju turystyki weekendowej, rekreacji nad jeziorami i zrównoważonej przedsiębiorczości opartej na tradycji i krajobrazie rustykalnym. Odpowiedzialne zarządzanie zabytkami staje się zatem jednym z kluczowych elementów polityki rozwoju gminy.

Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Warlubie na lata 2026-2029 wyraża starania samorządu o systematyczne i perspektywiczne prowadzenie działań z obszaru ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym gminy. Gminny program jest dokumentem, który porządkuje i ukierunkowuje działania gminy w zakresie ochrony, zachowania i zrównoważonego wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Został opracowany zgodnie z wymogami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907, z 2025 r.

poz. 537, 1168, 1673, z 2026 r. poz. 483.), w szczególności art. 87, który nakłada na gminy obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami. Program uwzględnia również zapisy obowiązujących dokumentów strategicznych i planistycznych, w tym politykę przestrzenną gminy, a także krajowe i wojewódzkie programy ochrony dziedzictwa oraz wytyczne Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Aktualny program stanowi kolejną edycję gminnego programu opieki nad zabytkami realizowanego dotychczas w latach 2026-2029. Wykorzystuje doświadczenia zdobyte w ostatnich latach, niniejszy program aktualizuje priorytety i kierunki działań w odpowiedzi na nowe wyzwania rozwojowe gminy, zmiany uwarunkowań prawnych oraz rosnące zagrożenia dla dziedzictwa gminy. W tym sensie jest kontynuacją dotychczasowej polityki ochrony dziedzictwa, ale także narzędziem jej dalszego doskonalenia.

Program realizuje metodykę zalecaną przez Narodowy Instytut Dziedzictwa: po etapie rozpoznania i udokumentowania zasobu (część diagnostyczna) przeprowadzono analizę szans i zagrożeń oraz identyfikację problemów, a następnie sformułowano priorytety i kierunki działań wraz z instrumentarium realizacji i systemem finansowania. Taka konstrukcja dokumentu ma zapewnić spójność między stanem zasobu a projektowanymi działaniami oraz umożliwić ich konsekwentne wdrażanie.

Podstawowym celem Programu jest zintegrowana ochrona i zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego gminy Warlubie, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, ładem przestrzennym oraz polityką klimatyczną i środowiskową gminy. Oznacza to w szczególności:

- zahamowanie procesów degradacji zabytków,
- poprawę stanu ich zachowania i bezpieczeństwa,
- wyeksponowanie wartości krajobrazu kulturowego obszarów wiejskich i terenów otwartych,
- wspieranie właściwego użytkowania i adaptacji obiektów do współczesnych funkcji,
- rozwój dokumentacji i monitoringu (w tym z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych),
- wzmacnianie świadomości i kompetencji mieszkańców oraz właścicieli, zarządców i użytkowników zabytków.

Szczególne znaczenie ma powiązanie ochrony dziedzictwa z gospodarką przestrzenną i ochroną środowiska. Gmina Warlubie posiada tereny zróżnicowane krajobrazowo i atrakcyjne turystycznie (obszary leśne zajmują ponad 50% powierzchni gminy). Program zakłada, że zachowanie historycznego charakteru wsi (w szczególności poszczególnych historycznych budynków i budowli), tradycyjnych układów przestrzennych i ważnych osi widokowych będzie uwzględniane w planowaniu nowej zabudowy i infrastruktury, a inwestycje będą prowadzone w sposób minimalizujący konflikt między rozwojem a ochroną dziedzictwa.

Realizacja Programu wymaga współpracy wielu partnerów: władz gminy i jej jednostek organizacyjnych, wojewódzkich służb konserwatorskich, instytucji kultury, organizacji pozarządowych, parafii, właścicieli, zarządców i użytkowników zabytków, sołtysów i rad sołeckich, a także samych mieszkańców – jako depozytariuszy lokalnej pamięci. Program zakłada rozwijanie narzędzi partycypacji społecznej, wolontariatu na rzecz dziedzictwa oraz edukacji, aby opieka nad zabytkami stawała się wspólną odpowiedzialnością.

Program obejmuje okres czteroletni 2026–2029, a jego realizacja będzie podlegała systematycznej ewaluacji. Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Wójt Gminy Warlubie jest zobowiązany co dwa lata przedstawiać Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania Programu. Sprawozdanie, zawierające wyniki kontroli i wnioski z realizacji, posłużą do aktualizacji dokumentu oraz przygotowania kolejnej edycji Programu.

Dokument składa się z następujących części:

- Podstawa prawna opracowania – omówienie uwarunkowań legislacyjnych i strategicznych dotyczących ochrony zabytków;
- Charakterystyka dziedzictwa kulturowego gminy Warlubie – opis zasobu, w tym zabytków nieruchomych, archeologicznych, ruchomych oraz dziedzictwa niematerialnego;
- Zabytki objęte prawnymi formami ochrony – rejestr zabytków, gminna ewidencja zabytków oraz inne formy ochrony konserwatorskiej;
- Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń – diagnoza problemów, potencjałów i wyzwań w skali całej gminy;
- Założenia programowe, priorytety i kierunki działań – cele strategiczne i operacyjne, wraz z przypisanymi im kierunkami interwencji;

- Instrumentarium realizacji Programu – narzędzia prawne, organizacyjne, finansowe oraz partnerskie (w tym dotacje, fundusze zewnętrzne, partnerstwa publiczno-prywatne);
- Zasady monitoringu i ewaluacji – wskaźniki, sposób raportowania oraz tryb aktualizacji Programu;
- Możliwe źródła finansowania;
- Załączniki – w szczególności wykaz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

2. WPROWADZENIE – GMINA WARLUBIE

Gmina Warlubie jest gminą wiejską zlokalizowaną w północno-centralnej części Polski, po lewej (zachodniej) stronie Wisły, w północnej części województwa kujawsko-pomorskiego, w północnej części powiatu świeckiego. Sieć osadnicza gminy liczy 31 miejscowości zgrupowanych w 10 sołectwach: Bąkowo, Buśnia, Bzowo, Krusze, Kurzejewo, Lipinki, Płochocin, Płochocinek, Warlubie i Wielki Komorsk. W Warlubiu mieści się siedziba gminy. Gminę zamieszkuje ponad 6 000 mieszkańców.

Gmina zajmuje powierzchnię ok. 200,97 km², zaliczając się pod względem powierzchni do średnich gmin województwa. Gminę cechuje wysokie zalesienie sięgające 57% obszaru gminy. Powierzchnia bezleśna wynosi 44%, czyli ok. 88 km², z czego ok. 34% stanowią użytki rolne. Gmina należy do dwóch makroregionów – część wschodnia znajduje się w obrębie makroregionu Doliny Dolnej Wisły w obszarze mezoregionu Kotliny Grudziądzkiej; część centralna i zachodnia przynależą do makroregionu Pojezierza Południowo-Pomorskiego w obszarze mezoregionu Borów Tucholskich. Wschodnią część gminy zajmuje płaskie dno doliny Wisły, teras zalewowy (do 20 m n.p.m.) oraz teras nadzalewowy (do 30 m n.p.m.).

Dziedzictwo kulturowe gminy tworzą głównie materialne ślady przeszłości – układy ruralistyczne wsi, dawne majątki ziemskie w których zachowały się głównie dwory i parki, liczne grupy historycznych kościołów oraz zabudowy mieszkalnej (głównie wiejskiej). Znacząca część zasobu ujęta jest w gminnej ewidencji zabytków przez co objęta jest ochroną prawną, zgodnie z wykazami prowadzonymi przez gminę i służby konserwatorskie. Zaś najcenniejsze zabytki wpisane zostały do rejestrów zabytków nieruchomych i ruchomych województwa kujawsko-pomorskiego. Znacznie gorzej zachowane jest dziedzictwo

niematerialne (w szczególności tradycje lokalne, zwyczaje, język i pamięć społeczności wiejskich), którego uświadczanie w codziennym życiu gminy jest niezwykle trudne.

Dziedzictwo kulturowe Warlubia stanowi jego cenny zasób, który w połączeniu z wartościami krajobrazowymi gminy i regionu, może zostać wykorzystany do rozwoju turystyki w Gminie.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

KONSTYTUCJA RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Najważniejszym dokumentem regulującym ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, co zostało zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;**
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiący, że Rzeczypospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;**
- art. 85 Konstytucji RP stanowiący, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.**

USTAWY

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907, z 2025 r. poz. 537, 1168, 1673, z 2026 r. poz. 483).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi główny akt prawa dotyczący ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Reguluje ona pojęcia: zabytku, ochrony i opieki nad zabytkami, form ochrony, kompetencji organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), form finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania.

Zgodnie z art. 3, ww. ustawy, przez zabytek rozumie się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Ustawa wyodrębnia trzy rodzaje zabytków:

- 1. zabytki nieruchome, tj. zabytkowe nieruchomości, części nieruchomości lub zespoły nieruchomości, spełniające definicję zabytku,**
- 2. zabytki ruchome, tj. rzeczy ruchome, przedmioty, części przedmiotów lub zespoły rzeczy ruchomych spełniające definicję zabytków,**

3. zabytki archeologiczne, tj. zabytki nieruchome będące powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych znajdujących się w nich wytworów, bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tym tworem.

Zgodnie z art. 4 ochrona zabytków stanowi zadanie organów administracji publicznej i polega (w szczególności) na podejmowaniu przez nich działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,**
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,**
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,**
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków zagranicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczeniu zabytków,**
- uwzględnienie zadań ochrony w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.**

W świetle ustawy, opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,**
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,**
- zabezpieczenia zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,**
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,**
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczenia dla historii i kultury.**

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony.

Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają:

- zabytki nieruchome będące:**
 - krajobrazami kulturowymi,**
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,**
 - dziełami architektury i budownictwa,**
 - dziełami budownictwa obronnego,**
 - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,**

- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
 - zabytki ruchome będące:
- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018 r. poz. 574, 1669),
 - instrumentami muzycznymi,

- **wytworami sztuki ludowej i rękodzielami oraz innymi obiektami etnograficznymi,**
- **przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;**
 - **zabytki archeologiczne będące:**
- **pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,**
 - **cmentarzyskami,**
 - **kurhanami,**
- **reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.**

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

Ustawa określa także sposób i formy ochrony zabytków, którymi są:

- **wpis do rejestru zabytków,**
- **wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,**
- **uznanie za Pomnik Historii,**
- **utworzenie parku kulturowego,**
- **ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.**

Zgodnie z art. 18:

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji [...] strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W [...] planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- **uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,**
- **określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,**
- **ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.**

Zgodnie z art. 19:

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- **zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,**

- **innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,**
- **parków kulturowych.**

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- **zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,**
- **innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.**

W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- **ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,**
- **ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,**
- **wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.**

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Według art. 22 ust. 4 burmistrz prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy m.in.:

- sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);**
- sporządzenie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku.**

W art. 81 wskazano możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ale także przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

- w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale,**
 - dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku**

wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Szczegółowo określone obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy.

Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek gminy dotyczący sporządzenia i uchwalenia gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat,**
- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rodz. 2 niniejszego opracowania),**
- program ogłoszony jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,**
- z realizacji programu wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.**

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2025 r. poz. 1153, 1436, z 2026 r. poz. 252.)

Ustawa określa zadania gminy polegające na zaspokajaniu zbiorowych potrzeb wspólnoty, m. in. sprawy kultury (bibliotek gminnych i innych instytucji kultury) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej. Ustawa zawiera zapisy ściśle określające tematykę ochrony zabytków, jak również dotyczące ochrony środowiska, przyrody, turystyki, zieleni gminnej, zadrzewień oraz promocji gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy. Należą do nich zadania obejmujące m.in. następujące kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej,**
 - gminnych mostów, dróg, ulic, placów oraz organizacji ruchu drogowego,**
 - kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,**
 - kultury fizycznej i turystyki,**
 - cmentarzy gminnych,**
 - utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych,**
- promocji gminy.**

**Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony
środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2025 r. poz. 647, 1080, 1812,
1863, z 2026 r. poz. 176, 426.)**

**Ustawa Prawo ochrony środowiska wskazuje, że ochrona
środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Według
ustawy prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy
okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów
powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące
oddziaływanie na środowisko, a także zabytki. W przypadku
odstąpienia od przeprowadzania postępowania w sprawie
ustalenia oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada
obowiązek ustalenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia: cechy
obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności
obszaru o wyjątkowych właściwościach naturalnych lub
posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego (wrażliwego
na oddziaływanie) oraz istniejące przekroczenia standardów
jakości środowiska lub intensywne wykorzystanie terenu.**

**Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i
zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz. U. z 2026 r.
poz. 538)**

**Dokument określa, co powinno być uwzględniane podczas
opracowywania: studium uwarunkowań i kierunków**

zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz ustaleń lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej. Ustawa precyzuje, iż w studium uwzględnić należy uwarunkowania wynikające ze stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Studium i plany zagospodarowania przestrzennego winny określać:

- obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów,**
- obszary ochrony przyrody, krajobrazu kulturowego i uzdrowisk,**
- obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.**

Ustawa nakłada na burmistrza obowiązek: zawiadamiania m. in. wojewódzkiego konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studiów, planów zagospodarowania przestrzennego, występowania o opinie i wnioski, a także opiniowania lub uzgadniania.

**Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tekst
jednolity Dz. U. z 2026 r. poz. 524.)**

Ustawa normalizuje działalność obejmującą: projektowanie, budowę, utrzymanie i rozbiórkę obiektów budowlanych oraz określenie zasad działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, w szczególności m. in. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Ustawa - prawo budowlane traktuje zabytki w sposób szczególny, podkreślając, iż obiekty budowlane należy projektować i budować zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest uzyskanie pozwolenia na remont tychże obiektów lub ich rozbiórkę (ale w tym wypadku dopiero po skreśleniu obiektu z rejestru zabytków przez generalnego konserwatora zabytków). W stosunku do obiektów budowlanych oraz obiektów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbudowę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W

przypadku chęci zainstalowania na takim obiekcie tablic i urządzeń reklamowych, ustawa nakłada obowiązek uzyskania pozwolenia od wojewódzkiego konserwatora zabytków przez wydanie pozwolenia na budowę.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz. U. z 2026 r. poz. 13, 426.)

Dokument opisuje m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wydaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2026 r. poz. 399.)

W rozumieniu ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturową sprawują, oprócz państwa, również jednostki samorządu terytorialnego. Ustawa wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej: teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury.

Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statusowym. Sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury, szczególnie tych wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami (których celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami).

ROZPORZĄDZENIA ORAZ AKTY WYKONAWCZE

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku nr 30, poz. 259);**
 - **Art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.**
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku nr 71, poz. 650);**
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku nr 75, poz. 706);**

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku nr 102, poz. 1066);**
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 roku nr 124, poz. 1302);**
- **Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkiem” (Dz. U. z 2004 roku nr 124, poz. 1304);**
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku nr 212, poz. 2153);**
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014 r., poz. 399 ze zm.);**
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r., poz. 110);**
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku nr 89, poz. 510);**
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków,**

krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 roku nr 113, poz. 661);

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2015 r., poz. 1789);**
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku nr 50, poz.256).**

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- **ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity Dz. U. z 2025 r., poz. 1338);**
- **ustawę z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r., poz. 385);**

- ustawę z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r., poz. 2393);

4. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907, z 2025 r. poz. 537, 1168, 1673, z 2026 r. poz. 483), która informuje o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 rzeczonej Ustawy stanowi, że:

- **burmistrz sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami;**
- **gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada miasta (gminy) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;**
- **z realizacji programu opieki nad zabytkami burmistrz sporządza, co 2 lata sprawozdanie, które zostaje przedstawione radzie gminy.**

Art. 87 ust. 2 ustawy wyznacza cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dla realizacji wskazanych celów program określa zasady dotyczące finansowania i inicjowania działań ochronnych w stosunku do środowiska kulturowego, w skład którego wchodzi obiekty zabytkowe oraz tereny archeologiczne. Jednocześnie nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

- **uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19);**
- **uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20);**
- **prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4);**
- **przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on**

- zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2);**
- **obowiązek przyjęcia przez radę gminy gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 3);**
 - **sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5);**

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

Ochrona dziedzictwa kulturowego stanowi jedno z kluczowych zadań Państwa Polskiego, realizowanych zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz strategiami i programami rządowymi. Zabytki są nieodłącznym elementem tożsamości narodowej, historycznej i kulturowej Polski, a ich zachowanie jest warunkiem zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego.

Państwo polskie realizuje politykę ochrony zabytków na poziomie centralnym i samorządowym, integrując działania różnych instytucji oraz organizacji pozarządowych.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026

Podstawowym dokumentem określającym kierunki polityki w tym zakresie jest Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026, przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 242 z dnia 28 grudnia 2023 r.. Krajowy program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Cele strategiczne polityki ochrony zabytków

Cel główny

Podstawowym celem krajowej polityki ochrony zabytków jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego, co oznacza zarówno poprawę jego stanu technicznego, jak i wzmocnienie jego roli w polityce zrównoważonego rozwoju.

Cele szczegółowe

W ramach realizacji polityki państwa przyjęto trzy kluczowe cele szczegółowe:

1. Weryfikacja zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości:
 - udoskonalenie ewidencji i rejestrów zabytków,
 - identyfikacja obiektów o szczególnym znaczeniu historycznym i kulturowym,
 - wzmocnienie ochrony zabytków archeologicznych i nieruchomych,

- rozwój systemów informacji o zabytkach i ich dostępności online.
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków:
- optymalizacja struktur administracyjnych w zakresie ochrony dziedzictwa,
 - zwiększenie kompetencji organów konserwatorskich i administracji samorządowej,
 - wspieranie współpracy między instytucjami ochrony zabytków, organizacjami pozarządowymi i społecznościami lokalnymi,
 - wykorzystanie nowych technologii w dokumentacji i zarządzaniu zabytkami.
3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja społeczna):
- wzmacnianie roli zabytków w budowaniu lokalnej i narodowej tożsamości,
 - upowszechnienie wiedzy na temat ochrony zabytków poprzez edukację i kampanie społeczne,
 - wspieranie inicjatyw społecznych i wolontariatu w zakresie ochrony dziedzictwa,
 - zwiększenie roli zabytków w turystyce i rozwoju lokalnym.

Do 2026 r. polityka państwa koncentruje się na następujących działaniach priorytetowych:

- Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, w tym obiektami wpisanymi na listę UNESCO oraz Pomnikami Historii;
- Realizacja zobowiązań międzynarodowych, wynikających m.in. z konwencji UNESCO i Rady Europy;
- Cyfryzacja procesów administracyjnych w ochronie zabytków;
- Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w dokumentacji, konserwacji i zarządzaniu zabytkami;
- Dostosowanie systemu ochrony zabytków do zmian klimatycznych i minimalizacja zagrożeń związanych z ekstremalnymi warunkami pogodowymi;
- Podnoszenie świadomości społecznej w zakresie wartości i znaczenia dziedzictwa kulturowego.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, uchwałą nr 155 została przyjęta w dniu 19 listopada 2020 r. przez Radę Ministrów. Dokument obejmuje zagadnienia związane z kulturą w celu szczegółowym nr 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich. Strategia traktuje zabytki i dziedzictwo kulturowe jako kluczowy element budowania tożsamości, zaufania społecznego oraz potencjału kreatywnego. Strategia kładzie nacisk na ich digitalizację, renowację oraz udostępnianie, wykorzystując je do wzmacniania zaangażowania obywateli.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 r.

Uchwałą nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która będzie realizowana poprzez realizację celów szczegółowych:

- Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;**
- Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania**

- się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;**
- Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;**
 - Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;**
 - Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;**
 - Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.**

Powiązania z innymi dokumentami strategicznymi

Polityka państwa w zakresie ochrony zabytków jest ściśle powiązana z kluczowymi dokumentami strategicznymi:

- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.), która podkreśla rolę kultury i dziedzictwa w rozwoju kraju;
- Polityka Ekologiczna Państwa 2030 (PEP 2030), przewidująca działania na rzecz adaptacji zabytków do zmian klimatycznych;
- Europejski Zielony Ład, który wspiera modernizację zabytków w kierunku zrównoważonego użytkowania.

Rola samorządów w realizacji polityki ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków, jednostki samorządu terytorialnego odgrywają kluczową rolę w ochronie dziedzictwa kulturowego. Obowiązki gmin obejmują:

- Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków,
- Opracowanie i wdrażanie Gminnego programu opieki nad zabytkami,
- Zapewnienie ochrony zabytków poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- Podejmowanie działań edukacyjnych i promocyjnych w zakresie dziedzictwa kulturowego.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków koncentrują się na poprawie stanu ich zachowania, udoskonaleniu dokumentacji oraz wdrażaniu nowoczesnych narzędzi zarządzania dziedzictwem kulturowym. Kluczowym aspektem jest wzmacnianie roli społeczności lokalnych i samorządów, które są odpowiedzialne za wdrażanie działań na poziomie gminnym. Priorytetem na lata 2023–2026 jest również cyfryzacja ochrony zabytków, edukacja społeczna oraz dostosowanie systemu ochrony do wyzwań klimatycznych.

4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Warlubie wykazuje zgodność, zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami.

I. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2025-2028

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2025-2028 został przyjęty uchwałą Nr XII/199/25 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 maja 2025 r. i opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego (poz. 2730). Jest kolejną edycją wojewódzkiego programu, powiązaną strukturą celów i kierunków ze „Strategią rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategią Przyspieszenia 2030+”. Dokument wykorzystuje doświadczenia z realizacji czterech wcześniejszych programów oraz sprawozdań składanych co dwa lata, rezygnując z rozbudowanych opisów dziedzictwa na rzecz aktualnych uwarunkowań prawnych, strategicznych i finansowych ochrony zabytków.

Nowy program koncentruje się na powiązaniu ochrony dziedzictwa z wdrażaniem Europejskiego Zielonego Ładu oraz perspektywy finansowej Unii Europejskiej 2021–2027. Szczególną uwagę poświęcono możliwościom finansowania prac przy zabytkach z różnych poziomów – krajowego, wojewódzkiego, powiatowego i gminnego – oraz wskazaniu mechanizmów współpracy między samorządami, w tym roli gmin jako ważnych partnerów w systemie dotacyjnym i raportowaniu efektów działań.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków program wojewódzki ma charakter uzupełniający wobec innych dokumentów strategicznych regionu i nie jest aktem prawa miejscowego. Stanowi instrument polityki administracyjnej, który wyznacza główne kierunki, priorytety i zadania Samorządu Województwa w zakresie inicjowania i wspierania działań na rzecz zabytków, krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa niematerialnego, ze szczególnym naciskiem na upowszechnianie i promocję dziedzictwa oraz koordynację systemu finansowania prac konserwatorskich.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Warlubie jest dokumentem komplementarnym wobec Programu Województwa Kujawsko-Pomorskiego – przekłada cele i kierunki wyznaczone na poziomie regionalnym na zadania operacyjne w skali lokalnej, z uwzględnieniem specyfiki zasobu dziedzictwa i potrzeb mieszkańców gminy. Zgodnie z zaleceniami Narodowego Instytutu Dziedzictwa relacje te mają zapewniać spójność działań konserwatorskich w skali regionu, unikać dublowania diagnoz oraz wykorzystywać program wojewódzki jako istotny punkt odniesienia przy planowaniu ochrony zabytków, kształtowaniu krajobrazu kulturowego i pozyskiwaniu środków zewnętrznych na obszarze gminy Warlubie.

II. Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – „Strategia Przyspieszenia 2030+”

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – „Strategia Przyspieszenia 2030+” została przyjęta przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego uchwałą z dnia 21 grudnia 2020 r. Określa ona ramy polityki rozwoju województwa na lata 2021–2030, zgodnie z ustawą o samorządzie województwa i ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, oraz jest podstawą dla regionalnych programów operacyjnych, w tym Funduszy Europejskich dla Kujaw i Pomorza 2021–2027.

Strategii Przyspieszenia 2030+ za cel główny stawia sobie „jakość życia typową dla wysokorozwiniętych regionów europejskich”, której osiągnięcie ma nastąpić w oparciu o następujące filary: rozwój społeczny, zrównoważony rozwój gospodarczy, kształtowanie przestrzeni oraz sprawne funkcjonowanie systemów publicznych. Wśród celów szczegółowych znajdują się m.in. działania na rzecz kultury, sztuki i dziedzictwa narodowego, obejmujące kształtowanie i kultywowanie tożsamości regionalnej i lokalnej, rozwój oferty podmiotów upowszechniania kultury, edukacji kulturalnej, cyfryzacji zasobów kultury oraz wspieranie organizacji społecznych działających w dziedzinie kultury.

Zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzanymi na poziomie województwa powinny zapewniać spójność działań i wykorzystywać strategię regionalną jako nadrzędny punkt odniesienia. Gminny program opieki nad zabytkami gminy Warlubie rozwija ustalenia Strategii Przyspieszenia 2030+ w skali lokalnej, w szczególności w obszarach: podnoszenia jakości życia mieszkańców poprzez ochronę i ekspozycję dziedzictwa kulturowego, wzmacniania tożsamości regionalnej i lokalnej, rozwoju oferty kulturalnej i edukacji kulturowej oraz

wykorzystywania zabytków i krajobrazu kulturowego jako zasobu rozwoju społecznego, gospodarczego i turystycznego gminy.

III. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego

Obowiązującym dokumentem pozostaje plan przyjęty w 2003 r. uchwałą Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego, opublikowany w Dzienniku Urzędowym województwa. Równocześnie, na mocy uchwały nr XXIX/418/21 z 8 lutego 2021 r., prowadzone są prace nad nowym planem.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego jest – obok strategii rozwoju – podstawowym narzędziem kształtowania polityki przestrzennej regionu. Plan określa docelową strukturę przestrzenną województwa, rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym oraz zasady zagospodarowania dla wyznaczonych obszarów funkcjonalnych, a jego ustalenia są wiążące przy sporządzaniu studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Dla gminy szczególnie istotne są ustalenia Planu dotyczące: ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego oraz przyrodniczego, zasad zagospodarowania terenów wiejskich, korytarzy ekologicznych, a także rozmieszczenia inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym (drogi, linie kolejowe, infrastruktura techniczna), które muszą zostać uwzględnione w gminnym studium i miejscowych planach.

Gminny program opieki nad zabytkami powinien pozostawać w relacji z dokumentami sporządzanymi na poziomie województwa, zapewniając spójność działań ochronnych i unikanie sprzecznych zapisów. Gminny program opieki nad zabytkami gminy Warlubie wykorzystuje więc Plan zagospodarowania przestrzennego województwa jako nadrzędną ramę dla kształtowania krajobrazu kulturowego, ochrony zabytków i przygotowywania zmian w lokalnych dokumentach planistycznych.

IV. Regionalne dokumenty dotyczące rewitalizacji

System rewitalizacji w województwie kujawsko-pomorskim opiera się na Wykazie programów rewitalizacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego w perspektywie finansowej 2021–2027, przyjmowanym uchwałami Zarządu Województwa i publikowanym w serwisie „Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021–2027” oraz na portalu Urzędu Marszałkowskiego. Aktualny Wykaz stanowi załącznik do Uchwały nr 57/2676/25 Zarządu

Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 2 czerwca 2025 r. i obejmuje wyłącznie te gminne programy rewitalizacji, które pozytywnie przeszły weryfikację pod kątem spełnienia kryteriów merytorycznych określonych w Regulaminie wpisu do Wykazu programów rewitalizacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego w perspektywie finansowej 2021–2027, przyjętym Uchwałą nr 3/102/24 z 17 stycznia 2024 r.

Za tworzenie i aktualizację Wykazu odpowiada Zarząd Województwa, działający jako instytucja zarządzająca programem Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021–2027. Umieszczenie programu rewitalizacji w Wykazie jest warunkiem ubiegania się o środki europejskie na projekty rewitalizacyjne. System ten uzupełniają materiały i narzędzia publikowane w regionalnym serwisie rewitalizacji (w tym wytyczne, odpowiedzi na pytania, informacje o konkursach) oraz działania realizowane w ramach projektu „Regiony Rewitalizacji 3.0”, których celem jest wzmocnienie potencjału gmin w planowaniu i wdrażaniu rewitalizacji.

Diagnoza i cele rewitalizacji powinny uwzględniać wartości dziedzictwa kulturowego i krajobrazu, obszary powinny być wyznaczane z poszanowaniem zasobu zabytków, a planowane przedsięwzięcia rewitalizacyjne służyć jednocześnie poprawie stanu i ekspozycji zabytków. W tym sensie regionalne dokumenty dotyczące rewitalizacji stanowią ważne tło dla Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, wyznaczając ramy formalne i finansowe dla działań rewitalizacyjnych na obszarze gminy Warlubie.

V. Regionalny program funduszy europejskich: Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021–2027 (FEdKP)

Regionalny program Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021–2027 (FEdKP) jest podstawowym narzędziem realizacji polityki rozwoju województwa w nowej perspektywie finansowej UE. Program został zatwierdzony decyzją wykonawczą Komisji Europejskiej 7 grudnia 2022 r., a następnie wdrażany i kilkakrotnie aktualizowany – obecnie obowiązuje wersja po zmianach notyfikowanych Komisji (m.in. w ramach przeglądu śródkresowego). Dokument określa cele szczegółowe i priorytety wsparcia w regionie, uzupełnione przez Szczegółowy Opis Priorytetów (SZOP) przyjmowany uchwałami Zarządu Województwa, który systematyzuje zapisy programu, lecz nie zmienia jego zakresu merytorycznego.

Cele FEdKP koncentrują się na wzmacnianiu potencjału gospodarczego i społecznego regionu oraz sprzyjaniu zintegrowanemu, zrównoważonemu i inteligentnemu rozwojowi województwa, ukierunkowanemu na wysoką jakość życia i bezpieczeństwo mieszkańców.

W ramach priorytetów programu przewidziano m.in. wsparcie działań dotyczących: ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i naturalnego, rozwoju zrównoważonej turystyki, rewitalizacji obszarów zdegradowanych, poprawy efektywności energetycznej budynków, rozwoju usług społecznych i edukacyjnych oraz cyfryzacji.

Gminny program opieki nad zabytkami powinien wskazywać powiązania z programami operacyjnymi, które mogą stanowić źródło finansowania działań na rzecz dziedzictwa. W tym kontekście FEdKP jest dla Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Warlubie kluczowym dokumentem – wyznacza ramy i możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych na projekty związane z ochroną, rewaloryzacją i adaptacją zabytków, kształtowaniem krajobrazu kulturowego, rewitalizacją i rozwojem turystyki kulturowej. Relacja obu dokumentów polega na tym, że GPOZ identyfikuje potrzeby i priorytetowe przedsięwzięcia w skali gminy, natomiast FEdKP dostarcza instrumenty finansowe i warunki realizacji tych działań w szerszym, regionalnym systemie wsparcia.

4.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

I. Plan ogólny gminy Warlubie (w trakcie sporządzania)

Plan ogólny gminy Warlubie jest nowym aktem planowania przestrzennego, sporządzanym zgodnie z nowelizacją ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Zastąpi on dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jako podstawowy dokument wyznaczający politykę przestrzenną gminy i ramy dla sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z nowym systemem planowania przestrzennego, plan ogólny obejmie cały obszar gminy i określi m.in. strefy funkcjonalne, kierunki zagospodarowania oraz zasady ochrony ładu przestrzennego i krajobrazu, w tym obszary o szczególnych walorach przyrodniczych i kulturowych. Ustalenia planu ogólnego będą wiążące zarówno przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, jak i przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Warlubie odnosi się do planu ogólnego jako docelowego, nadrzędnego dokumentu planistycznego:

- przy formułowaniu polityk ochrony krajobrazu kulturowego i wskazywaniu obszarów o szczególnych wartościach kulturowych,
- przy rekomendowaniu zmian w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w innych aktach planowania przestrzennego,
- przy identyfikacji stref, w których planowane przekształcenia przestrzeni mogą wywołać istotne skutki dla zabytków i dziedzictwa kulturowego.

Program uwzględnia fakt, że w okresie przejściowym – do czasu uchwalenia planu ogólnego – obowiązujące pozostaną jeszcze ustalenia dotychczasowego studium, natomiast cały horyzont czasowy Gminnego programu opieki nad zabytkami (lata 2026–2029) zakłada już funkcjonowanie planu ogólnego jako podstawowego punktu odniesienia dla polityki przestrzennej gminy. Dzięki temu relacje pomiędzy dokumentami są spójne z nowym systemem planowania przestrzennego i zaleceniami, aby powiązać ochronę zabytków z aktualnymi narzędziami polityki przestrzennej gminy.

II. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Warlubie

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (mpzp) są podstawowym narzędziem gminy do kształtowania ładu przestrzennego i ochrony krajobrazu kulturowego. Określają przeznaczenie terenów, zasady zagospodarowania i kształtowania zabudowy, a ich ustalenia – jako akty prawa miejscowego – są wiążące przy wydawaniu decyzji administracyjnych.

Na terenie gminy Warlubie obowiązuje szereg mpzp obejmujących przede wszystkim obszary o największej presji inwestycyjnej (Warlubie, Wielki Komorsk, Bąkowo, Płochocinek). W nowszych planach wprowadzono wyraźne ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego, takiej jak klauzule ogólne (nakazujący stosowanie ustawy o ochronie zabytków w przypadku natrafienia na obiekt o cechach zabytku podczas robót ziemnych lub budowlanych, strefy ochrony archeologicznej oraz strefy ochrony konserwatorskiej).

Relacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego polega na tym, że Program wykorzystuje obowiązujące plany jako ramę prawną i przestrzenną działań ochronnych, pozostając z nimi spójny i ich nie naruszając. Program uwzględnia istniejące ustalenia ochrony dziedzictwa oraz wskazuje potrzebę dalszego wzmocnienia roli mpzp w ochronie zabytków i krajobrazu kulturowego, w szczególności poprzez stosowanie stref ochrony konserwatorskiej i archeologicznej oraz odpowiednich parametrów kształtowania zabudowy na obszarach o wysokich wartościach kulturowych.

III. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Warlubie został opracowany w 2026 r., zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 Nr 212, poz. 2153). Dokument stanowi podstawę wdrażania procedur zabezpieczenia zasobów dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym. Z uwagi na zmiany legislacyjne i rosnące zagrożenia geopolityczne wymaga corocznej aktualizacji i dostosowania do bieżących potrzeb i standardów ochrony.

5. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY WARLUBIE

5.1. ZARYS HISTORII GMINY¹

ZARYS HISTORII REGIONU

Z okresu paleolitu pochodzą najstarsze ślady osadnictwa na Wysoczyźnie Świeckiej (prezentują je stanowiska archeologiczne w okolicach Świekatowa w gminie Świekatowo). Tereny te były atrakcyjny osadniczo dla łowców okresu późnego paleolitu – pełne gęstych lasów, obfite w zwierzynę łowną oraz w liczne ciek i zbiorniki wodne. Na obszarze gminy Warlubie, we wsi Lipinki, znaleziono najstarsze w gminie ślady osadnictwa mezolitycznego (6000 – 4500 r. p.n.e.). W Lipinkach znaleziono także kilka reliktyw pochodzących z okresu neolitu (4500 – 1800 r. p.n.e.). W kolejnych tysiącletniach osadnictwo rozwijało się tu nieprzerwanie, czego potwierdzeniem są kolejne stanowiska archeologiczne - w Bąkowie, Bzowie, Wielkim Komorsku, Płochocinie, Rulewie i Warlubiu odkryto cmentarzyska kultury wschodniopomorskiej z wczesnego okresu żelaza (650 – 400 r. p.n.e.).

W IV i V w. w dorzeczu Wisły, w okresie wędrówek ludów nastąpiło znaczące zmniejszenie liczby ludności. Plemiona zamieszkujące te tereny zaczęły przemieszczać się w kierunku zachodnim i południowym, w stronę Cesarstwa Rzymskiego. W rejonie Warlubie pozostało wówczas kilka niewielkich osad, w tym w Bzowie oraz w Warlubiu.

Osada w Bzowie posiadała większe znaczenie i rozwijała się najlepiej spośród innych osad – badania archeologiczne potwierdziły, że utrzymywała się tu ciągłość osadnicza od pradziejów aż do wczesnego średniowiecza. W VII w. osada w Bzowie miała znaczące rozmiary, natomiast w IX w. przekształciła się w osiedle obronne otoczone fosą i wałem ziemno-drewnianym o wysokości ok. trzech metrów.

¹ Podstawę opracowania rozdziału stanowią w szczególności:

Jasiński Kazimierz, *Dzieje ziemi świeckiej i nowskiej od schyłku XII w. do 1309 r.*, W: *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, Warszawa 1979, s. 111-142;

Woźny Jacek, *Z pradziejów ziemi świeckiej (w stronę syntezy regionalnej)*, W: *Świecie i ziemia świecka w 800-lecie istnienia*, red. M. Grzegorz. Bydgoszcz 1999, s. 87-97;

Materiały do dziejów kultury i sztuki Bydgoszczy i regionu, z. 10, Pracownia Dokumentacji i Popularyzacji Zabytków Wojewódzkiego Ośrodka Kultury w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2005;

Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. XI: Dawne województwo bydgoskie, z. 15: Powiat Świecki, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1970;

Karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa z terenu gminy Warlubie, Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Bydgoszczy oraz serwis zabytek.pl;

Materiały Urzędu Gminy Warlubie, [online:] https://warlubie.pl/cms/1451/historia_gminy_warlubie, dostęp: 04.05.2026 r..

We wczesnym średniowieczu obszar dzisiejszego Świecia włączony był do tzw. Pomorza Wschodniego, które w 2. połowie XII w. należało do monarchii piastowskiej. Wraz z nastaniem XII w. na omawianym obszarze wykształciła się lokalna dynastia książęca. Do 1295 r. lokalni książęta zarządzili obszarem Pomorza Wschodniego jako namiestnicy książąt polskich.

Obszar dzisiejszego Warlubia należał do Księstwa Świeckiego, które po 1230 r. zostało włączone do Księstwa Gdańskiego. Wówczas na terenie dawnego Księstwa Świeckiego utworzono trzy kasztelanie: świecką, raciąską i szczycieńską. W 1277 r., wraz z utworzeniem kasztelanii nowskiej (w Nowym), Warlubie i jego okolice zostały wyłączone z kasztelanii świeckiej na rzecz nowej kasztelanii. Około 1290 r. Władysław Łokietek przekształcił kasztelanię nowską w okręg nowski, zaś król Wacław II nadał okręg Piotrowi z rodu Święców.

Kolejne zmiany dla ziemi świeckiej przyniósł rok 1309 – Zakon Krzyżacki zajął południową część Pomorza Gdańskiego. Wówczas Warlubie z okolicznymi wsiami włączone zostało do wójtostwa nowskiego, zaś Bzowo do komturstwa grudziądzkiego. Dopiero za sprawą II pokoju toruńskiego zakończyła się wojna trzynastoletnia z zakonem krzyżackim (1454-1466 r.), a większość obszaru Pomorza powróciła do Królestwa Polskiego. Z zachodniej części państwa krzyżackiego utworzono Prusy Królewskie, które zostały inkorporowane do Korony Królestwa Polskiego. W Prusach Królewskich utworzono województwa malborskie, chełmińskie oraz pomorskie. W skład tego ostatniego włączono ziemię świecką, w tym Warlubie.

Okres od połowy XVII w. do początku XVIII w. był czasem trudnym dla państwowości polskiej. Najazd rosyjskich wojsk na Polskę (1654 r.) oraz „Potop Szwedzki” (1655-1660 r.) osłabiły Królestwo Polskie, które długie lata podnosiło się ze zniszczeń wojennych. Tak zapoczątkowany został stopniowy upadek gospodarczy i polityczny Rzeczypospolitej. Niekorzystny okazał się początek XVIII w. – na ziemi polskiej po raz trzeci wkroczyły wojska szwedzkie, zaś następnie nastąpił czas epidemii dżumy.

Czasy panowania Augusta III były ponownym okresem rozkwitu Królestwa Polskiego. Gospodarka, w tym gospodarka regionu Pomorza, stopniowo odbudowywała się po latach zniszczeń i klęsk. Okres prosperity przerwała interwencja wojsk rosyjskich w 1767 r., które wkroczyły na ziemię polską. Próba ratowania sytuacji przez konfederację barską doprowadziła nieszczęśliwie do I rozbioru Polski w 1772 r. Od tego momentu Pomorze znalazło się pod panowaniem pruskim (symbolem tego załamania gospodarczego było złożenie przysięgi wierności królowi pruskiemu przez polską szlachtę na zamku w Malborku).

Nowe władze zaanektowane ziemie potraktowały jako całkowicie swoje, zarówno pod względem gospodarczym jak i społecznym. Początek XIX w. przyniósł na terenie Prus wielkie reformy gospodarczo-agrarne. W 1807 r. zlikwidowano poddaństwo chłopów, a w 1811 r. wydano edykt uwłaszczeniowy. W 1815 r. prusacy na swoim terenie wprowadzili nowy podział administracyjny, dzieląc je na dziesięć prowincji. Powiat świecki został zlikwidowany i podzielony pomiędzy powiaty chojnicki i chełmiński, aby w 1818 r. zostać ponownie przywróconym.

Pomimo intensywnych działań germanizacyjnych, na terenie Pomorza, w obszarach Kociewia kultura, tradycja i język Polski mają się dobrze. Im mocniejsze są działania germanizacyjne, tym wzmacnia się poczucie i pielęgnacja polskości. Reformy wsi oraz rozwój gospodarczo-ekonomiczny ludności pochodzenia polskiego wyraźnie wzmacniały te tendencje. Z czasem, nielegalnie i legalnie, zaczęły powstawać polskie organizacje społeczno-gospodarcze – kółka rolnicze, polskie banki ludowe, ochotnicze straże pożarne.

W lutym 1920 r., na mocy traktatu wersalskiego, znaczna część Pomorza została włączona w granice odrodzonego państwa polskiego. Warlubie administracyjnie zostało włączone w obszar województwa pomorskiego i powiatu świeckiego. W latach 1939-1945 Warlubie było częścią rejencji bydgoskiej okręgu Rzeszy Gdańsk – Prusy Zachodnie. Po wojnie Warlubie stało się częścią województwa bydgoskiego, zaś po 1990 r. częścią województwa kujawsko-pomorskiego.

ZARYS HISTORII WYBARNYCH WSI NALEŻĄCYCH DO GMINY:

BAKOWO:

Wieś po raz pierwszy została wspomniana w 1295 r. i określona jako wieś należąca do dóbr rycerskich. W 1356 r. Wielki Mistrz Henryk Dusmer przekazał Bąkowo szlachcicowi Henrykowi von Frischerbach. Bąkowo pozostało we władaniu rodziny Frischerbach do ok. poł. XV w.. Kolejno majątek dziedziczyli Mikołaj oraz Henryk i Jestkan von Frischenbach. W 1454 r. Bąkowo stało się własnością Hugo von Huttena. Ok. poł. XV w. majątek przeszedł na własność Barbary Schoffyn (Schofin) oraz Szymona Swasałło. Pod koniec XV w. majątek nabył za 2160 marek niemieckich kapitan Nowego – Niemogniew Jasionina. Z początkiem XVI w. dobra stały się własnością rodziny Jasińskich – od 1509 r. właścicielką była Elza Jasińska, zaś następnie jej syn – Stanisław Jasiński (zakupił majątek od matki za 130 marek). W 1572 r., po śmierci Stanisława, majątek został podzielony i Bąkowo otrzymał prawdopodobnie Sebastian Czapski. Bąkowo pozostawało w rękach Czapskich prawdopodobnie do 1777 r..

Z rąk Sebastiana dobra otrzymał Aleksander Czapski (chorąży kwidzyński), zarządzając majątkiem w latach 1684-1703. Następnie Bąkowo odziedziczył Józef Czapski, który przekazał je w 1729 r. Franciszkowi Czapskiemu (kasztelanowi gdańskiemu) i jego żonie Amalii Katarzynie z Iwanickich. Po nich majątek odziedziczyła Ludwika Czapska. Od 1777 r. dobra znalazły się w posiadaniu podkomorzego Michała Skórzewskiego i jego żony Heleny z Lipskich. W 1818 r. ich spadkobiercy podzielili cały majątek – Bąkowo przejął Michał Ignacy Skórzewski i jego żona Józefa z Niemojewskich. W 1824 r. Bąkowo odkupił od nich Andrzej Leon von Goetzendorf-Grabowski. W 1831 r. wydzierżawił on, a rok później sprzedał wieś, Carlowi Gustawowi Gerlichowi (za 40 tys. talarów). Tym samym Bąkowo do 1945 r. pozostawało własnością rodziny Gerlich – do 1885 r. właścicielami byli Carl Gustaw i Augusta Friederika Gerlich, następnie ich syn – Karl Ernest z żoną Henriettą Junge. W 1925 r. Bąkowo odziedziczył Fryderyk Gerlich i jego żona Ehrengarda von Bismarck, W okresie międzywojennym majątek w efekcie rozparcelowania zmniejszył się do ok. 834 ha. W 1946 r. majątek z wszystkimi zabudowaniami folwarcznymi, pałacem i parkiem, włączony został do Skarbu Państwa. W 1970 r. użytki rolne przekazano Państwowemu Gospodarstwu Rolnemu w Rulewie.

BZOWO:

Wieś wzmiankowana była już w 1295 r. jako osada o nazwie „Sobieszowa” (od XVI w. zaczęła funkcjonować nazwa „Bzowa”). W 1325 r. na terenie wsi funkcjonowała parafia posiadająca drewniany kościół. W XVI w. kościół został przejęty przez protestantów i w 1577 r. dopiero został rekatolizowany. Pojawienie się w 2. połowie XVI w. osadników holenderskich – mennoniów – związane było z posiadanymi przez nich umiejętnościami gospodarowania na podmokłych terenach. Od 1772 r. wieś nosiła nazwę „Sibsau”.

LIPINKI:

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1591 r. z protokołu wizytacji parafii przez ks. bp. Hieronima Rozdrażewskiego. W latach 1900-1904 lokalni wierni wybudowali obecny kościół. 3 czerwca 1946 r. na skraju wsi oddział partyzantów Władysława Chelińskiego „Małego” zaatakował grupę funkcjonariuszy UB. Partyzanci mieli za zadanie odbicie kilku mieszkańców wsi, w tym miejscowego proboszcza i dowódcę oddziału partyzanckiego - leśniczego Jana Sikorskiego „Wilka”. W akcji zginął Sikorski oraz pięciu funkcjonariuszy Grupy Operacyjnej MO/UB.

PŁOCHOCIN:

W 1350 r. Wielki Mistrz Krzyżacki Dusner nadał majątek wraz z Bąkowem Henrykowi von Frieschenbachowi. W roku 1385 r. Wielki Mistrz Zoolner von Rothenstein nadał Płochocin, Bąkowo i Krzewiny Henrykowi i Jaśkowi von Kiszzenbach z prawem do sukcesji do linii żeńskiej. W 1425 r. Płochocin został określony w dokumentach jako majątek rycerski. W 1469 r. dobra przeszły pod własność kapitana miasta Nowego Nienogniewa Jasionina. W 1583 r. Płochocinem zarządzał starosta Stanisław Jan Jasiński, a w 1597 r. Sebastian Czapski. W latach 1684-1703 majątek należał do Aleksandra Czapskiego, który w 1701 r. wybudował w Płochocinie drewniany kościół. W 1729 r. Józef Czapski przekazał jako darowiznę Płochocin Franciszkowi Czapskiemu i jego żonie Amalii Katarzynie z Iwanickich. Później majątek odziedziczyła Ludwika Czapska i jej mąż Michał Skórzewski. W połowie XIX w. w skład dóbr Płochocin wchodziły trzy folwarki: Bładziejewo, Krzewiny oraz Borowy Młyn. W 1904 r. ówczesny właściciel majątku L. Lichtenstein sprzedał majątek państwu pruskiemu. W 1921 r. wieś przeszła pod zarząd Skarbu Państwa Polskiego, a dzierżawcą majątku został Józef Czajkowski. W 1945 r. majątek został własnością Skarbu Państwa, a od 1946 r. zaczęło tu działać Państwowe Gospodarstwo Rolne.

RULEWO:

W 1295 r. biskup wrocławski Visleus darował kościołowi w Komórsku dziesięciny z Rulewa – to pierwsza historyczna wzmianka o Rulewie. W 1310 r. Wielki Komtur Zakonu Krzyżackiego Henryk von Plotzkow przekazał majątek Rulewo rycerzowi Henrykowi de Pen. W 1445 r. Rulewo zakupił Hans Bischof. W 1478 r. nowy właściciel majątku – Ditrich von Milven – sprzedał majątek Freidrichowi Mebischtzowi oraz Gabrielowi von Hirschgrinn. Ten drugi w latach 1486-1489 samodzielnie władał majątkiem – wówczas podpisywał się jako Gabriel z Rulewa. W 1533 r. prawa do majątku nabył Jan Kopicki. W 1588 r. majątek w Rulewie współnależał także do rodziny Żelisławskich. W 1648 r. właścicielem Rulewa był Jakub Krowiczyn-Dorpowski, który w roku kolejnym utracił majątek na rzecz starosty Konarskiego z Czarnego. W 1658 r. syn starosty – Feliks Konarski – podarował majątek swojemu synowi – Stanisławowi. W 1712 r. bracia Adam i Stanisław Konarscy sprzedali dobra rulewskie Kazimierzowi Kozbut-Pawłowskiemu. W 1736 r. majątek należał do syna Kazimierza – Jakuba Pawłowskiego, zaś w 1787 r. majątek odziedziczył Michał, syn Jakuba. W 1829 r. dobra rulewskie zostały wystawione na aukcje i sprzedane Rudolfowi Maerckerowi. Na początku XX w. właścicielem Rulewa był Rudolf, syn Rudolfa – wówczas majątek

obejmował 2635 ha użytków rolnych, a w obszarze folwarku była gorzelnia, młyn, tartak, obora i owczarnia. Po 1945 r. majątek został upaństwowiony i stworzono tu PGR.

WARLUBIE:

Wieś Warlubie posiada ponad 700-letnią historię. Pierwsza wzmianka o Warlubiu pochodzi z roku 1277, z przywileju Mestwina II, księcia pomorskiego i zawiera informacje o tym, że wieś Warlubie jest osadą kasztelanii nowskiej i została nadana biskupowi kujawskiemu Albertowi przez księcia Świętopełka. W okresie rządów Zakonu Krzyżackiego w latach 1309-1466 osada stanowiła część okręgu nowskiego, wójtostwa tczewskiego oraz komturstwa malborskiego. Po 1466 r., w okresie I Rzeczypospolitej, Warlubie powróciło pod panowanie króla Polskiego. W 1773 r. we wsi było 10 domów i 169 mieszkańców. W okresie zaboru pruskiego wieś nazywała się „Warlubien”, zaś w czasie okupacji niemieckiej „Warlieb”. W połowie XIX w. (przed 1852 r.) przez wieś poprowadzono linię kolejową nr 131 Bydgoszcz Główna-Tczew. W niedługim czasie we Wsi otworzono okazały dworzec kolejowy.

WIELKI KOMORSK:

Wieś, jak większość wsi Warlubie, wzmiankowana była już w 1295 r. w dokumencie księcia pomorskiego Świętopełka. W 1277 r. Wielki Komorsk został przekazany biskupstwu włocławskiemu, które utworzyło tu folwark biskupi obejmujący 17 włók i 7 mórg. W 1295 r. biskup Wisław utworzył tu parafię, zaś na przełomie XIV i XX w. wzniesiono drewniany kościół parafialny. W 1683 r. wieś spustoszył pożar – wówczas też spłonął kościół. Po pożarze zbudowano nowy kościół drewniany – fundatorami kościoła byli okoliczni szlachcice i właściciele ziemscy – Józef Dorpowski z żoną Elżbietą z Garczyńskich, Stanisław Konarski, Aleksander Czapski z żoną Jadwigą, Jan Jasiński z żoną Marianną Dąbrowską, Nowy kościół uległ spaleniowi przed 1768 r., a w jego miejscu powstał nowy, murowany (obecny). W 1772 r. majątek biskupi przeszedł pod władzę rządu pruskiego.

5.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami krajobraz kulturowy to „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze” (art. 3 pkt 14). Oznacza to, że przedmiotem ochrony jest nie tylko pojedynczy obiekt, lecz cała przestrzeń – sposób, w jaki zabudowa, układ dróg, zieleń, wody i ukształtowanie terenu tworzą czytelny, historycznie ukształtowany układ. Wartości krajobrazu kulturowego obejmują zarówno jego „obraz” (fizjonomia przestrzeni), jak i wiedzę o społeczności, która go wytworzyła oraz niematerialne treści – pamięć, tradycje, zwyczaje i symbole związane z miejscem.

Krajobraz kulturowy ma charakter dynamiczny – podlega ciągłym przekształceniom pod wpływem nowych funkcji, technologii i potrzeb mieszkańców. Jego kształtowanie powinno odbywać się w warunkach zachowania ładu przestrzennego i harmonii, rozumianych jako spójne współistnienie elementów przyrodniczych i kulturowych oraz równowaga między tradycją a współczesną zabudową. Krajobraz jest także doświadczeniem wielozmysłowym: obok panoram, sylwet zabudowy, zieleni czy układu ulic składają się na niego dźwięki (np. dzwony kościelne, odgłosy wsi, szum drzew i wody), zapachy (lasów, pól, gospodarstw, wody jezior) oraz obecne w przestrzeni elementy informacyjne – szyldy, reklamy, oświetlenie. Ochrona krajobrazu kulturowego wymaga więc myślenia nie tylko o samych zabytkach, ale także o ich otoczeniu i relacjach przestrzennych.

Przyrodnicze podłoże krajobrazu gminy

Gmina Warlubie obfituje w szereg zasobów przyrodniczych o bardzo dużym zróżnicowaniu. Rzeźba terenu analizowanego obszaru ukształtowana została w czasie zlodowacenia północnopolskiego. Gmina, według Kondrackiego, należy do dwóch makroregionów – część wschodnia znajduje się w obrębie makroregionu Doliny Dolnej Wisły w obszarze mezoregionu Kotliny Grudziądzkiej; część centralna i zachodnia przynależą do makroregionu Pojezierza Południowo-Pomorskiego w obszarze mezoregionu Borów Tucholskich. Wschodnią część gminy zajmuje płaskie dno doliny Wisły, teras zalewowy (do 20 m n.p.m.) oraz teras nadzalewowy (do 30 m n.p.m.). Obszar ten charakteryzuje obecność licznych miejsc pojawiania się procesów erozyjnych oraz tendencje do powstawania osuwisk. Pozostała część gminy wyróżnia się obecnością wysoczyzn morenowych (w postaci wysp

morenowych o zróżnicowanej wielkości i wysokości) oraz równiny sandrowej (tzw. Sandru Tucholskiego).

Wysokie walory przyrodnicze krajobrazu znajdują odzwierciedlenie w formach ochrony. Na terenie gminy znajdują się trzy rezerваты przyrody - rezerwat ścisły torfowiskowy „Osiny” (położony przy południowym brzegu jeziora Łąkosz), rezerwat częściowy leśny „Kuźnica” (obszar leśny o powierzchni ponad 7 ha w pobliżu jeziora Rumacz) oraz rezerwat częściowy torfowiskowy „Jezioro Łyse” (zlokalizowany nad jeziorem Łyse w północno-zachodniej części gminy). Ponadto, część lasów gminy włączona jest w obszary Wdeckiego Parku Krajobrazowego, Zespołu Parków Nad Dolną Wisłą oraz Obszaru Chronionego Krajobrazu Wschodniego Borów Tucholskich.

Te elementy przyrodnicze stanowią ważne ramy dla krajobrazu kulturowego – decydują o lokalizacji wsi, przebiegu dróg, rozmieszczeniu pól i zadrzewień, a współcześnie także o atrakcyjności terenów rekreacyjnych (szlaki piesze, rowerowe, wypoczynek nad jeziorami).

Historyczne kształtowanie krajobrazu kulturowego

Teren dzisiejszej gminy Warlubie był zasiedlony co najmniej od wczesnego średniowiecza, co potwierdzają liczne znaleziska archeologiczne. W średniowieczu i epoce nowożytnej rozwijały się tu wiejskie układy osadnicze związane z gospodarką rolną i leśną oraz folwarczne majątki ziemskie. O dawnych strukturach osadniczych świadczą dziś m.in. historyczne układy ruralistyczne, relikty dworów i założeń folwarcznych, kaplice i cmentarze oraz stanowiska archeologiczne dokumentujące wcześniejsze fazy użytkowania przestrzeni.

Silnym impulsem przekształceń krajobrazu były reformy rolne i kolonizacja z drugiej połowy XIX wieku oraz parcelacje prowadzone przez władze pruskie. Zmieniały one strukturę własności i podział wsi, wprowadzając nowe zagrody chłopskie i kolonie osadnicze. Po II wojnie światowej nastąpiła częściowa wymiana ludności (odpływ społeczności niemieckiej i napływ nowych osadników), a wraz z nią przekształcenia tradycyjnej zabudowy wiejskiej i sposobów użytkowania gospodarstw (np. pojawienie się PGR-ów).

W krajobrazie kulturowym gminy szczególną rolę odgrywają:

- historyczne układy wsi – często o czytelnych pierwotnych rzutach (głównie ulicówki i wsie wielodrożnicowe), z relikdami tradycyjnej zabudowy;
- zespoły dworsko-parkowe z zabudowaniami gospodarczymi – o układach kompozycyjnych powiązanych z otoczeniem (osie dojazdowe, założenia parkowe);

- architektura sakralna (kościół, cmentarze parafialne i ewangelickie, kapliczki i krzyże przydrożne);
- infrastruktura komunikacyjna – drogi o historycznym przebiegu oraz wytyczone w XIX w. linie kolejowe.

Pojawienie się w ciągu ostatnich lat autostrady przechodzącej przez gminę w sposób zauważalny wpłynęło na gminę, jej rozwój oraz zmiany w krajobrazie kulturowym. Gmina stała się obszarem bardziej dostępnym, jednak o zauważalnym spadku liczby ludności i niewielkim wzroście atrakcyjności inwestycyjnej. Sąsiedztwo dużego miasta Grudziądz wydaje się nie mieć większego wpływu na rozwój gminy.

Współczesny obraz krajobrazu kulturowego gminy

Współczesny krajobraz kulturowy gminy Warlubie ma przede wszystkim charakter wiejskiego krajobrazu rolniczego w części wschodniej gminy oraz wiejskiego krajobrazu z dominacją kompleksów leśnych w części zachodniej gminy:

- dominują duże kompleksy leśne;
- 1/3 obszarów gminy stanowią pola uprawne i łąki, tworzące mozaikę z kępami zadrzewień śródpolnych, przydrożnymi alejami i niewielkimi zalesieniami;
- w licznych wsiach zachowały się fragmenty tradycyjnej zabudowy z XIX i początku XX wieku – domy mieszkalne i budynki gospodarcze, często o cechach typowej zabudowy wiejskiej;
- dominantami krajobrazowymi są głównie wieże kościołów oraz ukształtowania terenu – wzniesienia;
- na terenie gminy znajdują się jeziora, lecz nie występuje przy nich znacząco rozwinięta infrastruktura turystyczno-rekreacyjna.

Na terenie gminy koncentrują się różne typy krajobrazu kulturowego – od bardziej „tradycyjnych” wsi rolniczych o zachowanym czytelnym układzie, przez przekształcające się obszary wsi bardziej zurbanizowanych (Warlubie, Wielki Komorsk). Całość tworzy strukturę, w której zabytkowe obiekty i układy (wpisane do rejestru zabytków, ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz wskazane stanowiska archeologiczne) współistnieją z nowszą zabudową i współczesną infrastrukturą.

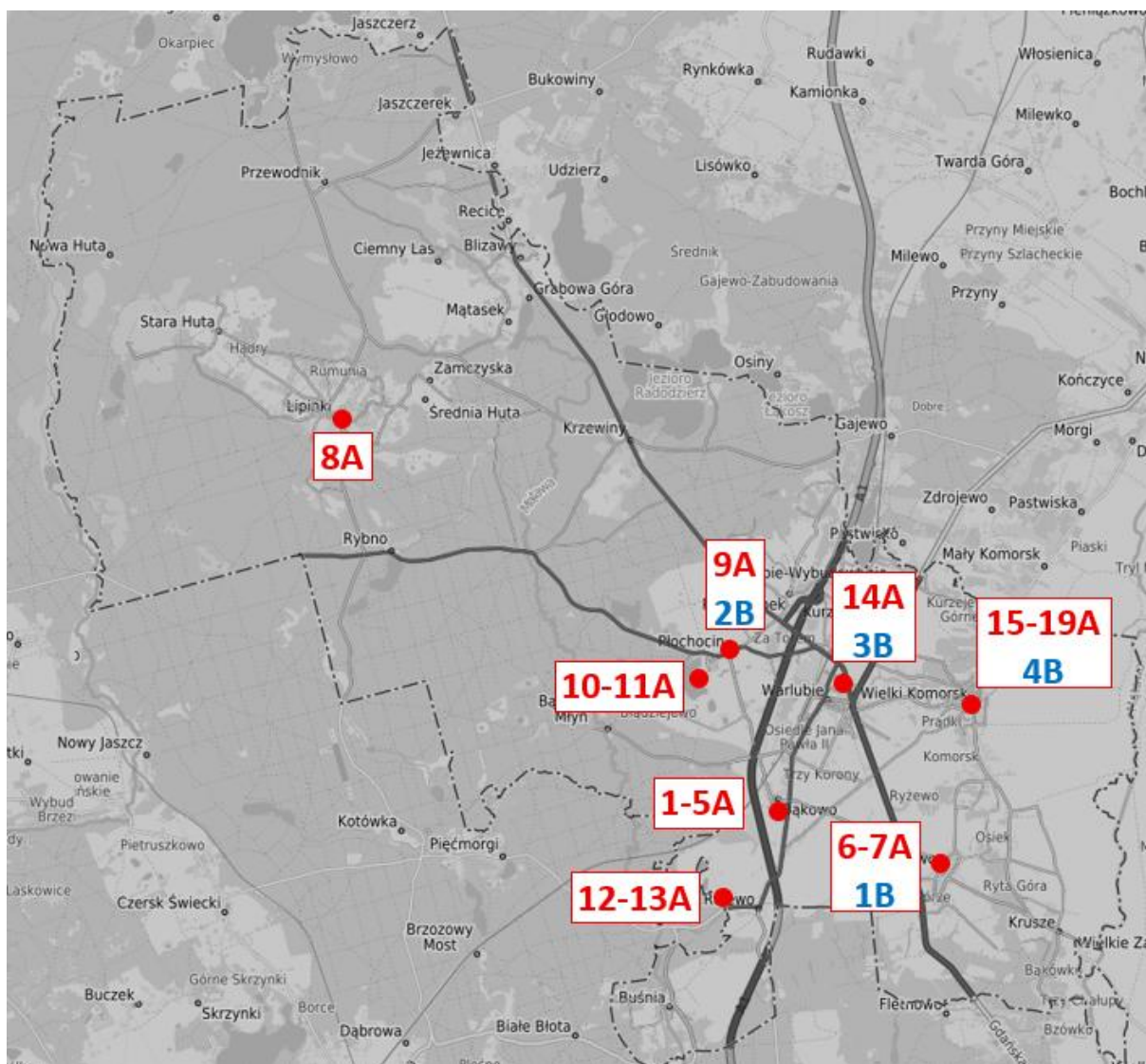
Powyższe oznacza konieczność:

- postrzegania zabytków w kontekście ich otoczenia krajobrazowego (np. ochrona powiązań widokowych, tradycyjnych układów dróg i zieleni);
- integrowania ochrony krajobrazu kulturowego z planowaniem przestrzennym (plan ogólny, mpzp) i ochroną przyrody;
- świadomego kształtowania nowych inwestycji tak, aby nie zakłócały czytelności historycznych układów i panoram oraz nie prowadziły do degradacji charakteru wsi i terenów otwartych.

Krajobraz kulturowy gminy stanowi kluczowy zasób rozwojowy łączący wartości przyrodnicze i historyczne, utrwalone w przestrzeni układy osadnicze, współczesne funkcje mieszkaniowe i rekreacyjne. Ochrona tego krajobrazu powinna być jednym z głównych punktów odniesienia dla działań planistycznych i inwestycyjnych gminy.

5.3. ZABYTKI NIERUCHOME

Wpis do rejestru zabytków jest podstawową formą ochrony obiektów wartościowych (spełniających wartości ustawowe) w Polsce. Wpisu do rejestru dokonuje się na mocy decyzji wydanej przez właściwego dla danego województwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela, wieczystego dzierżawcy zabytku lub z urzędu. Rejestr prowadzony jest na mocy art. 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenia Ministra Kultury w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę z dnia 14 maja 2004 r.

Fot. 1. Gmina Warlubie, lokalizacja obiektów zabytkowych – nieruchomych (A) i ruchomych (B), źródło: warlubie.e-mapa.net, dostęp: 3.01.2026 r.

LP.	ZESPÓŁ	NAZWA	CZAS POWSTANIA	MIEJSC.	ADRES	NR DZIAŁKI	WSPÓRZĘDNE		UŻYTKOWANIE OBECNE	FORMY OCHRONY
							N	E		
1A	Założenie dworsko- parkowe	Dwór	2. połowa XIX w.	Bąkowo	Bąkowo 37	<u>65/3</u>	53.57004	18.61349	Placówka Opiekuńczo- Wychowawcza nr 1 "Dom Dziecka"	Wpis do rejestru zabytków nr A/1323 z dnia 20 października 1990 r.
2A		Park					53.56975	18.61388		
3A		Spichlerz					53.57024	18.61480		
4A		Obora				<u>65/3;</u> <u>61/24</u>	53.57059	18.61482	Placówka Opiekuńczo- Wychowawcza - magazyn/ własność prywatna	
5A		Gorzelnia				<u>61/24</u>	53.57176	18.61488	Obiekt nieużytkowany	
6A	-	Kościół pw. św. Małgorzaty	1768 r.	Bzowo	Bzowo 55a	<u>67/1</u>	53.55883	18.66079	Obiekt sakralny	Wpis do rejestru zabytków nr A/1809 z dnia 28 listopada 2022 r.
7A	-	Cmentarz przykościelny	XVIII/XIX w.	Bzowo	Bzowo przy 55a	<u>67/1</u>	53.55867	18.66079	Cmentarz	Wpis do rejestru zabytków nr A/1817 z dnia 22 maja 2023 r.
8A	-	Kościół pw. Maryi Wspomożenia Wiernych	1900-1904 r.	Lipinki	Lipinki 10	<u>.651</u>	53.63649	18.48351	Obiekt sakralny	Wpis do rejestru zabytków nr A/1609 z dnia 26 marca 2012 r.
9A	-	Kościół pw. św. Wawrzyńca i Matki Kościoła	1891 r.	Płochocin	Płochocin 8	<u>16</u>	53.59611	18.59841	Obiekt sakralny	Wpis do rejestru zabytków nr A/801 z dnia 23 kwietnia 1991 r.
10 A		Dwór	1854 r.	Płochocin	Płochocin 24	<u>14/3</u>	53.59314	18.59342	Obiekt mieszkalny	Wpis do rejestru zabytków nr A/1447 z dnia 15 czerwca 1985 r.

11 A	Założenie dworsko-parkowe	Park	XIX w.		Płochocin przy 24	<u>25</u>	53.59348	18.59330	Obszar zielony, nieużytkowany	
12 A	Założenie dworsko-parkowe	Pałac	1865 r.	Rulewo	Rulewo 13	<u>16/37</u>	53.55265	18.60273	Hotel, ośrodek rekreacyjny	Wpis do rejestru zabytków nr A/1177 z dnia 18 grudnia 1981 r.
13 A		Park	początek XIX w.	Rulewo	Rulewo 13	<u>16/37</u>	53.55233	18.60243	Obszar zielony, rekreacyjny	Wpis do rejestru zabytków nr A/1177 z dnia 22 września 1997 r.
14 A	-	Kościół pw. Niepokalanego Serca Marii	1924 r.	Warlubie	Dworcowa 39	<u>276</u>	53.58768	18.63340	Obiekt sakralny	Wpis do rejestru zabytków nr A/1746 z dnia 13 lipca 2018 r.
15 A	Zespół sakralny	Kościół pw. św. Bartłomieja Apostoła	1787-1792 r.	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	<u>297</u>	53.58699	18.669950	Obiekt sakralny	Wpis do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.
16 A		Kostnica przy kościele	koniec XVIII w.				53.58699	18.669950		
17 A		Ogrodzenie z bramami przy kościele	przełom XIX-XX w.				53.58699	18.669950	Ogrodzenie	
18 A		Cmentarz przykościelny	XVIII w.				53.58672	18.67030	Cmentarz	
19 A		Cmentarz parafialny	XIX w.			<u>293</u>	53.58678	18.66898		

Uzupełnieniem rejestru zabytków jest gminna ewidencja zabytków. W Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Warlubie ujęto 260 obiektów zabytkowych, w tym kościoły i kaplice, cmentarze rzymskokatolickie i ewangelickie, kapliczki i figury przydrożne, dawne dwory i zespoły folwarczne, historyczną zabudowę mieszkalną i zagrodową, obiekty użyteczności publicznej, drogę o zachowanej historycznej nawierzchni, a także historyczne układy ruralistyczne wsi. Dzięki temu ewidencja obejmuje zarówno pojedyncze obiekty, jak i większe założenia oraz fragmenty krajobrazu kulturowego.

Analiza gminnej ewidencji zabytków, zaktualizowanej w 2025 r., pozwala na określenie zróżnicowania przestrzennego zasobu zabytków nieruchomych w układzie miejscowości.

Układ ilościowy zabytków ewidencjonowanych i rejestrowanych:

Lokalizacja	Ilość zabytków ewidencyjnych	Ilość zabytków rejestrowanych
Bąkowo	10	5 (pałac, park, zab. gospodarcze)
Bąkowski młyn	2 (cmentarz ewangelicki, figurka)	-
Borowy młyn	1 (cmentarz ewangelicki)	-
Buśnia	3	-
Bzowo	34	2 (kościół i cmentarz)
Komorsk	9	-
Krusze	8	-
Krzewiny	1	-
Lipinki	29	1 (kościół)
Mątaszek	1 (cmentarz menonicki)	-
Osiek	7	-
Płochocin	17	3 (dwór, park i kościół)
Płochocinek	3	-
Przewodnik	1 (cmentarz ewangelicki)	-
Stara Huta	2	-
Rulewo	17	2 (dwór i park)
Warlubie	63	1 (kościół)
Wielki Komorsk	52	8 (zespół kościoła oraz chata)

Największą liczbą obiektów ewidencjonowanych wyróżnia się wieś Warlubie (63 obiekty), pełniąc funkcję administracyjną. Drugą wsią pod względem ilości obiektów ewidencjonowanych jest Wielki Komorsk (52 obiekty). W tej wsi znajduje się także najwięcej obiektów rejestrowanych – 8 zabytków. Wysoką koncentracją zabytków charakteryzują się

również wsie: Bzowo (34) oraz Lipinki (29). Nieco mniej zabytków ewidencjonowanych znajduje się we wsiach Rulewo (17), Płochocin (17) oraz Bąkowo (10). W pozostałych wsiach liczba zabytków jest mniejsza (od jednego do dziewięciu obiektów), przy czym często są to obiekty o niskiej randze kompozycyjnej lub symbolicznej, jak pojedyncze domu, obiekty gospodarcze, pozostałości cmentarzysk.

Układ ten odzwierciedla historyczne procesy kształtowania się krajobrazu kulturowego gminy: największe skupiska zabytków występują w dawnych ośrodkach majątkowych, przy ważnych szlakach komunikacyjnych oraz w miejscowościach pełniących funkcje lokalnych centrów administracyjnych i usługowych.

Stan zachowania zabytków nieruchomych na terenie gminy Warlubie jest zróżnicowany – występują tu obiekty bardzo dobrze zachowane, jednak dominują obiekty dobrze zachowane. Niewielką grupę stanowią obiekty średnio zachowane. Są też obiekty w złym stanie zachowania. Zasadniczą część zasobu – zwłaszcza obiekty wciąż aktywnie użytkowane – zachowała czytelną formę, bryłę i podstawowe wartości historyczne, natomiast wyraźnie wyodrębnia się grupa zabytków zaniedbanych, częściowo zdewastowanych.

Do najlepiej zachowanych należą kościoły parafialne, czynne cmentarze oraz częściowo dwory i parki. Obiekty te korzystają z bieżącej opieki, są remontowane i dostosowywane do współczesnych potrzeb, przy zachowaniu kompozycji przestrzennej i zasadniczego charakteru historycznego wystroju. Podobnie znacząca część zabytkowej zabudowy mieszkalnej, zagrodowej i użyteczności publicznej (np. szkoły, remiza, budynek gminy) pozostaje w stanie bardzo dobrym lub dobrym – mimo licznych przekształceń powojennych, takich jak termomodernizacje, wymiana stolarki czy zmiany pokryć dachowych. W wielu przypadkach zachowano jednak historyczne gabaryty, układy i proporcje, co sprawia, że budynki te nadal tworzą rozpoznawalny, historycznie ukształtowany krajobraz wsi.

W kwestii zespołów dworsko-parkowych i folwarcznych, nie zachowały one całkowicie swojej integralności – dwory i otaczające je parki posiadają integralność, lecz zabudowy gospodarcze, folwarczne i użytkowe albo zostały odłączone od tych zespołów (Rulewo), albo w większości zlikwidowane (Bąkowo), albo znacząco przekształcone (Płochocin). Zespoły te zostały silnie przekształcone na skutek adaptacji powojennych i współczesnych, co osłabiło autentyczność substancji, choć zachowały one nadal walor dokumentacyjny.

Najbardziej zagrożoną grupą zabytków pozostają dawne cmentarze ewangelickie oraz inne nieużytkowane nekropolie. W wielu przypadkach zachowały się one jedynie fragmentarycznie – w postaci pojedynczych nagrobków, resztek ogrodzeń lub słabo czytelnych nasypów i kwater – a całość porasta gęsta roślinność. Stan tych obiektów należy z reguły ocenić

jako zły. Bez systematycznych działań porządkowych, dokumentacyjnych i upamiętniających grozi im dalsza, nieodwracalna degradacja i zanik śladów w przestrzeni.

Oddzielną grupę stanowią obiekty militarne – schrony pierścienia Twierdzy Grudziądz. Ich stan konstrukcyjny jest na ogół średni, a uszkodzenia wynikają głównie z naturalnego starzenia się materiału, warunków pogodowych i lokalnych aktów dewastacji. Głównym problemem jest tu raczej zarastanie roślinnością i brak uporządkowanej ekspozycji niż bezpośrednie zagrożenie techniczne.

Podsumowując, większość zabytków nieruchomości gminy zachowała się w stanie pozwalającym na dalsze użytkowanie i rozwijanie funkcji, natomiast szczególnej troski wymagają: dawne cmentarze, niektóre zabudowania mieszkalne i gospodarcze, obiekty militarne.

Analiza chronologiczna pokazuje, że zdecydowana większość zabytków nieruchomości gminy powstała w okresie od 2. połowy XIX do pierwszej połowy XX w. Jest to typowy obraz dla obszaru wiejskiego silnie przekształconego w czasach pruskich i w okresie międzywojennym.

Na podstawie datowania przyjętego w ewidencji układ chronologiczny wygląda następująco:

- bardzo nieliczną grupę stanowią obiekty powstałe w XVIII w. – są to głównie kościoły w Bzowie i Wielkim Komorsku;
- również nieliczną grupę stanowią obiekty powstałe w połowie XIX w. – są do m.in. dwory, parki, zabudowania folwarczne i dworzec kolejowy;
- około 1/2 zasobu datowana jest na przełom XIX oraz XX w. Do tej grupy zaliczają się m.in. obiekty użyteczności publicznej, część domów mieszkalnych, obiekty gospodarcze, cmentarze;
- około 1/4 obiektów powstała na początku XX w. – są to obiekty mieszkalne oraz budynki gospodarcze;
- pozostałą, również nieliczną grupę, stanowią obiekty powstałe w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Oznacza to, że większość zabytków nieruchomości wpisanych do gminnej ewidencji to obiekty z XIX i pierwszej połowy XX w., z wyraźną przewagą okresu od 2. połowy XIX w. Właśnie ta faza – związana z modernizacją rolnictwa, rozwojem folwarków, budową infrastruktury oraz przekształceniami własnościowymi i wyznaniowymi – w największym stopniu ukształtowała współczesny obraz krajobrazu kulturowego gminy Warlubie.

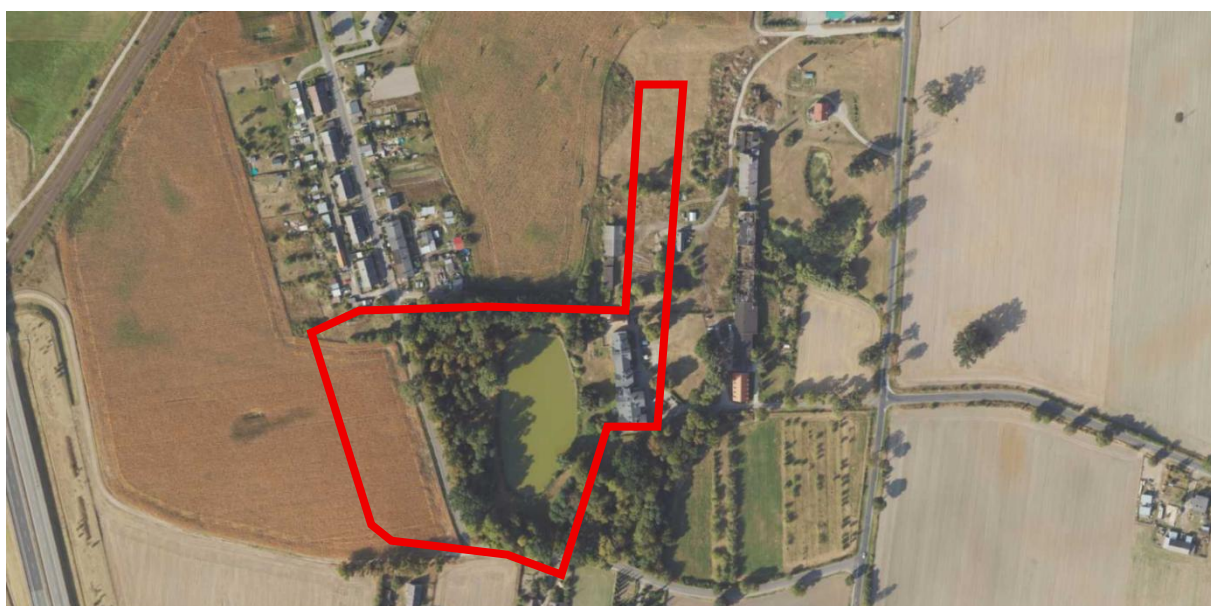
5.4. ZABYTKI NIERUCHOME GMINY WARLUBIE

ZAŁOŻENIE DWORSKO-PARKOWE W BĄKOWIE (DWÓR, PARK, SPICHLERZ, OBORA, GORZELNIA)

Fot. 2. Założenie dworsko-parkowe w Bąkowie: obora, dwór, park, spichlerz, gorzelnia, wrzesień 2025 r.

Pałac w Bąkowie zbudowany został ok. połowy XIX w. za sprawą ówczesnego właściciela majątku Carla Gustawa Gerlicha lub jego syna Karola Ernesta. Pałac, w charakterze neorenesansowym z widocznymi nawiązaniem do stylu willi tokańskiej, stanął pośrodku parku, nad wielkim stawem. Pałac posiada symetryczną bryłę wzbogaconą przez wieżyczkę przy elewacji bocznej. Fasada od strony dziedzińca wyróżnia się dwoma ryzalitami oraz arkadową loggią. W otoczeniu pałacu zachował się **park** w stylu angielskim, murowane z cegły **spichlerz, obora oraz gorzelnia**.

Fot. 3. Bąkowo, założenie dworsko-parkowe, źródło: voxly.pl, skala 1:10 000 dostęp: 28.11.2025 r.

KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PARAFIALNY PW. ŚW. MAŁGORZATY ORAZ CMENTARZ PRZY KOŚCIELE W BZOWIE

Fot. 4. Kościół i cmentarz w Bzowie, wrzesień 2025 r.

Kościół parafialny pw. św. Małgorzaty w Bzowie wzniesiony został w 1768 r.. Kościół powstał prawdopodobnie w miejscu wcześniejszego, drewnianego kościoła, który spłonął ok. 1703 r.. Kościół murowany został wzniesiony w stylu barokowym. W 1922 r. przeszedł gruntowny remont. W 1930 r. jego wieża uległa pożarowi i odbudowana została dopiero w 1970 r.. Kościół otacza **cmentarz** z najstarszymi nagrobkami pochodzącymi z końca XIX w.

Fot. 5. Bzowo, kościół i cmentarz, źródło: voxly.pl, skala 1:5 000 dostęp: 28.11.2025 r.

**KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PARAFIALNY PW. MARYI
WSPOMOŻYCIELKI WIERNYCH W LIPINKACH**

Fot. 6. Kościół w Lipinkach, wrzesień 2025 r.

Kościół parafialny pw. Maryi Wspomożycielki Wiernych w Lipinkach został wzniesiony ze składek mieszkańców w 1904 r. (parafię erygowano w 1900 r.) w stylu neogotyckim. Benedykcji kościoła dokonał ks. Dziekan Antoni Wolszleger 22 listopada 1904 r..

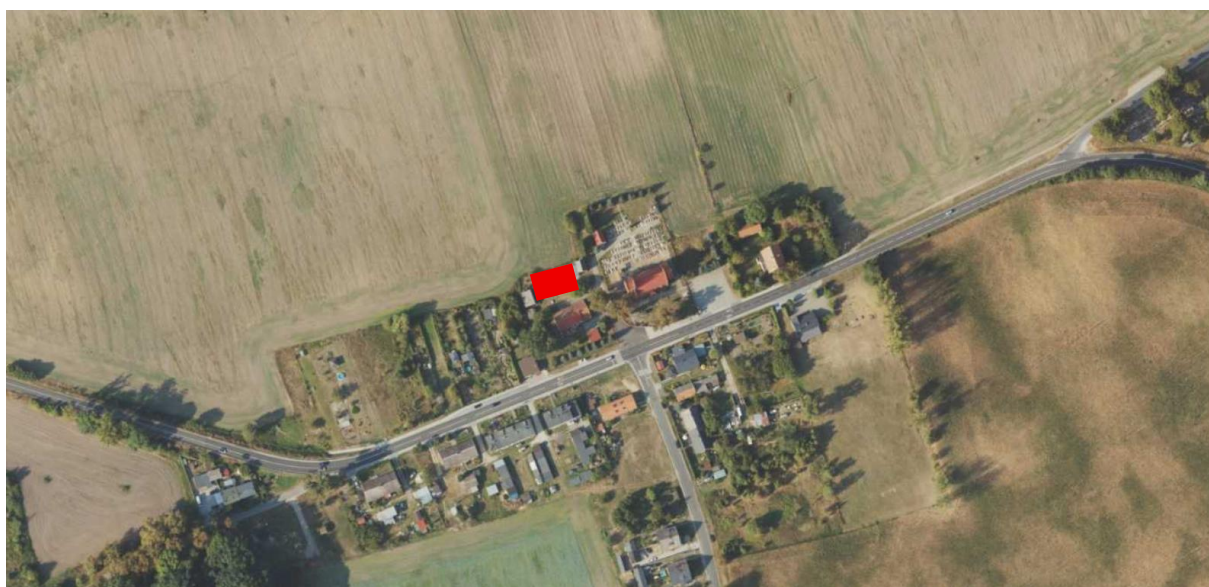
Fot. 7. Lipinki, kościół, źródło: voxly.pl, skala 1:5 000 dostęp: 28.11.2025 r.

KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PARAFIALNY PW. ŚW. WAWRZYŃCA W PŁOCHOCINIE (SANKTUARIUM MARYJNE MATKI KOŚCIOŁA)

Fot. 8. Kościół w Płochocinie, wrzesień 2025 r.

Kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Wawrzyńca w Płochocinie został wybudowany w latach 1891-1892 r.. Projektantem oraz budowniczym był architekt nazwiskiem Nelke. Kościół został ustawiony w miejscu wcześniejszego, drewnianego kościoła fundacji Czapskich. Neogotycka budowla została konsekrowana 12 czerwca 1910 r.

Fot. 9. Płochocin, kościół, źródło: voxly.pl, skala 1:5 000 dostęp: 28.11.2025 r.

ZAŁOŻENIE DWORSKO-PARKOWE W PŁOCHOCINIE (DWÓR, PARK)

Fot. 10. Dwór, oficyna, park w Płochocinie, wrzesień 2025 r.

Dwór w Płochocinie został wybudowany ok. połowy XIX w. jako eklektyczna siedziba rodziny Czapskich. Dwór został wzniesiony w otoczeniu **parku** oraz starszych zabudowań folwarcznych. W niedługim czasie (prawdopodobnie w 2. połowie XIX w.) do dworu dobudowano oficynę o cechach stylowych zbieżnych z dworem. Dwór po II wojnie światowej został upaństwowiony, po 1990 r. wydzierżawiony, zaś obecnie stanowi własność prywatną.

Fot. 11. Płochocin, założenie dworsko-parkowe, źródło: voxly.pl, skala 1:10 000 dostęp: 28.11.2025 r

ZAŁOŻENIE DWORSKO-PARKOWE W RULEWIE (DWÓR, PARK)

Fot. 12. Dwór i park w Rulewie, wrzesień 2025 r.

Dwór w Rulewie wzniesiony został w około 1865 r. (lub w latach 1847-1858) z inicjatywy Rudolfa Gustawa Teodora Maercker. Wraz z dworem zaczęto organizować **park** w stylu angielskim. Od strony zachodniej oraz południowej z parkiem i dworem sąsiadowały liczne zagospodarowania: obory, młyn, gorzelnia, magazyny, zabudowania mieszkalne. W latach powojennych, do lat 70. XX w. dwór był nieużytkowany i niszczał. Dopiero po 1970 r. jego elewacje zostały odnowione/odtworzone, a całe wnętrze przebudowane. W 2011 r. dwór wraz z parkiem spełniają funkcje rekreacyjno-hotelowe.

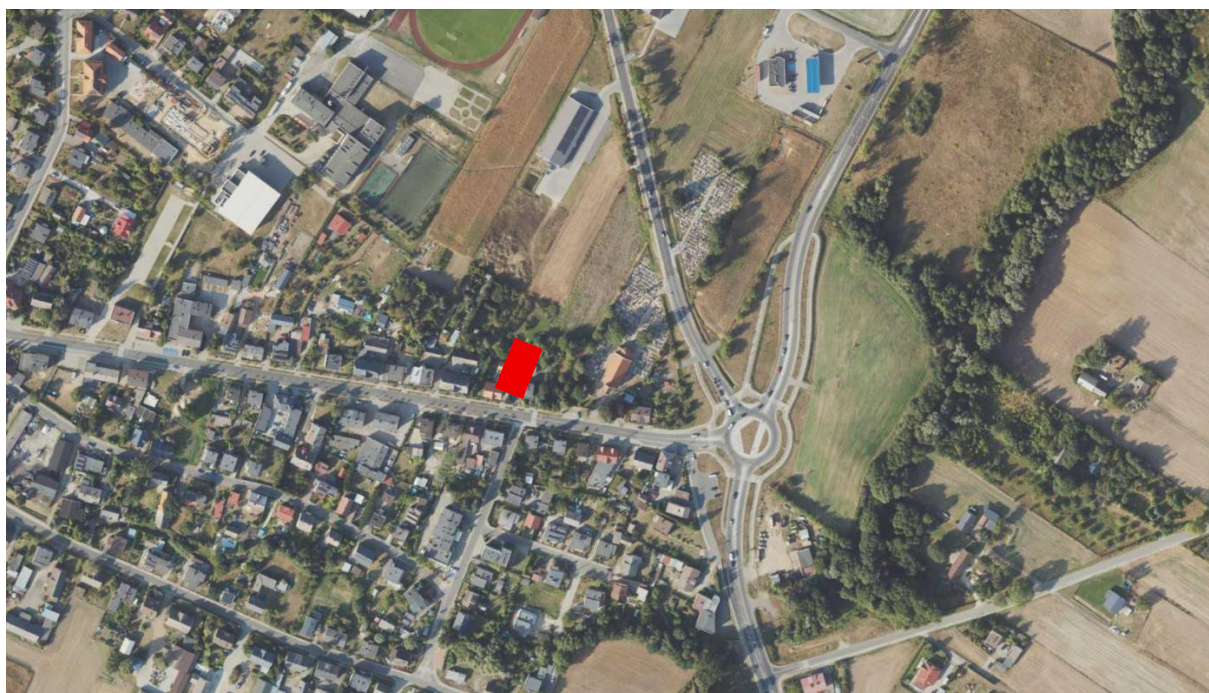
Fot. 13. Rulewo, założenie dworsko-parkowe, źródło: voxly.pl, skala 1:5 000 dostęp: 28.11.2025 r.

KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PARAFIALNY PW. NIEPOKALANEGO SERCA MARIII W WARLUBIU

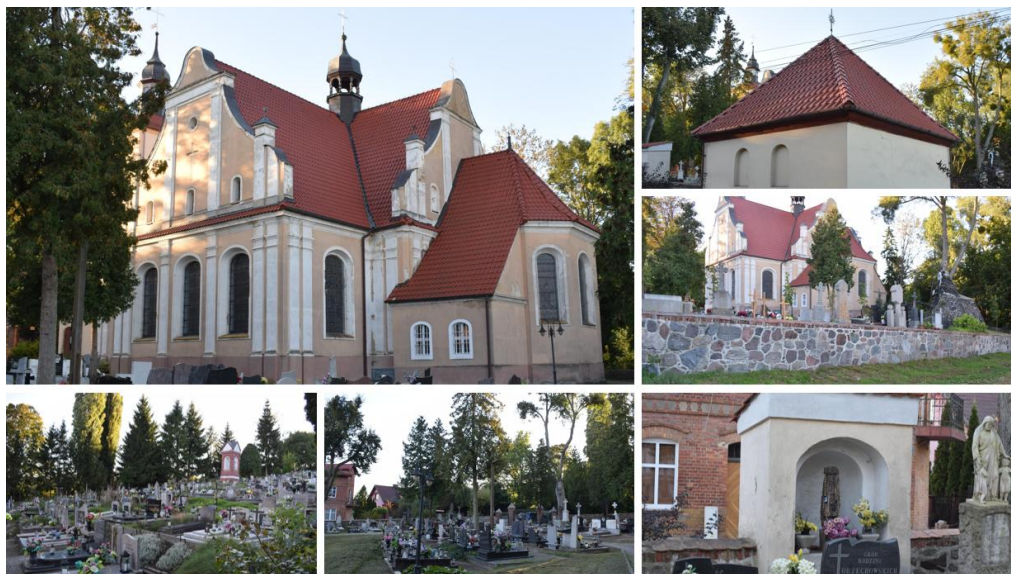
Fot. 14. Kościół w Warlubiu, wrzesień 2025 r.

Kościół parafialny pw. Niepokalanego Serca Marii w Warlubiu zaczęto wznosić w kwietniu 1924 r.. W październiku 1924 r. poświęcony został przez Księdza Oficjała Juliusza Bartkowskiego z Pelplina. Kościół wzniesiono z inicjatywy mieszkańców przy inicjatywie księdza Franciszka Bączkowskiego. W latach 1934 – 2004 w parafii posługiwały siostry ze Zgromadzenia św. Józefa – Józefitki. Kościół posiada neogotyckie cechy stylowe.

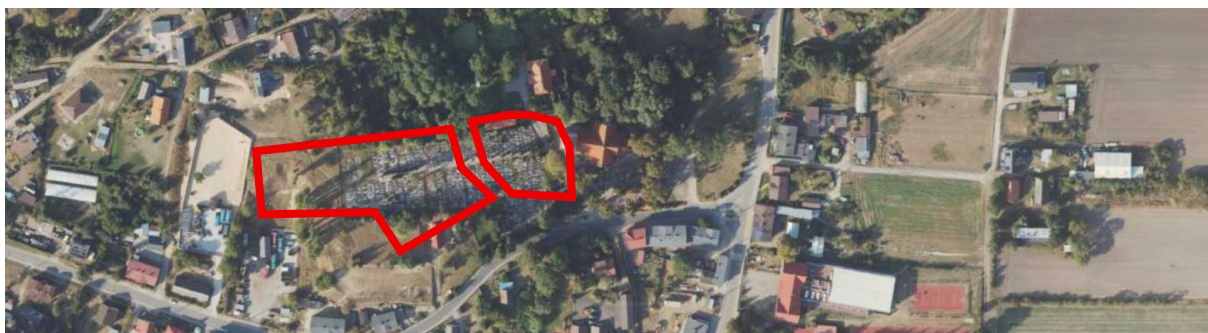
Fot. 15. Warlubie, kościół, źródło: voxly.pl, skala 1:5 000 dostęp: 28.11.2025 r.

KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PARAFIALNY PW. ŚW. BARTŁOMIEJA WRAZ Z KOSTNICĄ, OGRODZENIEM KOŚCIOŁA I CMENTARZA, CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM ORAZ PARAFIALNYM

Fot. 16. Kościół, kostnica, ogrodzenia kościoła i cmentarza, cmentarz przykościelny oraz parafialny w Wielkim Komorsku, wrzesień 2025 r.

Jeden z najbardziej okazałych **kościółów** regionu, wzniesiony prawdopodobnie w miejscu wcześniejszych kościołów drewnianych. Kościół został wybudowany w latach 1787-1791 przez proboszcza ks. Michała Pawłowskiego i konsekrowany w 1798 r.. Fundatorami kościoła byli Pawłowscy z Rulewa. W latach 1853-1861 kościół przeszedł gruntowny remont, a w 1878r. został przebudowany – dodano do niego szeroki transept z kruchtami, zakrystię oraz kruchtę przy prezbiterium. Kościół w 1929 r. posiadał już oświetlenie elektryczne. Do naszych czasów kościół ostał się jako budowla na rzucie krzyża, w stylu barokowym o neobarokowym transepcie, wewnątrz przykryty stropem kasetonowym, z wieżą o gotyckich cechach stylowych. W jego wnętrzu znajduje się cenne barokowe i XIX-wieczne wyposażenie, w tym witraże z przedstawieniami świętych z 1896 r.. Kościół otacza **cmentarz przykościelny** z niewielką **kostnicą** oraz **kamienno-ceglane ogrodzenie**. Obok kościoła znajduje się również cenny, zabytkowy **cmentarz parafialny**.

Fot. 17. Wielki Komorsk, kościół wraz z cmentarzami, źródło: voxly.pl, skala 1:5 000 dostęp: 28.11.2025 r.

5.5. ZABYTKI RUCHOME

Zabytki ruchome na terenie gminy Warlubie obejmują przede wszystkim wyposażenie kościołów. Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, *zabytek ruchomy to rzecz ruchoma (lub jej część, bądź zespół rzeczy), będąca dziełem człowieka lub związaną z jego działalnością, stanowiąca świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, której zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Opieka nad takim zabytkiem, sprawowana przez właściciela lub posiadacza, polega m.in. na zapewnieniu warunków badania i dokumentowania, prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich, zabezpieczenia i utrzymania obiektu w jak najlepszym stanie, korzystania z niego w sposób nienaruszający jego wartości oraz upowszechniania wiedzy o jego znaczeniu.* W realiach gminy Warlubie obowiązki te spoczywają przede wszystkim na parafiach (jako głównych dysponentach wyposażenia sakralnego), a w odniesieniu do części małej architektury także na gminie oraz osobach prywatnych.

Najcenniejsze zabytki ruchome skoncentrowane są w czterech obiektach sakralnych gminy: Bzowie, Płochocinie, Warlubiu i Wielkim Komorsku, a ich chronologia obejmuje przede wszystkim okres od XVII do pocz. XX wieku.

LP.	OBIEKT	FORMA OCHRONY	WYPOSAŻENIE
1B	Kościół par. pw. św. Małgorzaty BZOWO	B/280/1-18 z 19 maja 2011 r.	Wyposażenie kościoła pochodzące głównie z XVIII i XIX w. Na wyposażenie kościoła składają się wyroby snycerskie, rzeźbiarskie, malarskie oraz złotnictwo. W skład zespołu wchodzi: ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, organy, ambona, chrzcielnica, krucyfiks, monstrancja, kielich z pateną, dwa pacyfikały, dwa krzyże ołtarzowe. Część wyposażenia kościoła wpisana jest do ewidencji zabytków: konfesjonał, trzy sztandary, dwa feretrony, stacje Drogi Krzyżowej, obraz, rzeźby, krzyż ołtarzowy.
2B	Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca i Matki Kościoła PŁOCHOCIN	B/223/1-37 z dnia 7 sierpnia 2008 r.	Wyposażenie kościoła pochodzące głównie z XIX w. Na wyposażenie kościoła składają się wyroby snycerskie, rzeźbiarskie, malarskie oraz złotnictwo. W skład zespołu wchodzi: ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, organy, ambona, kropielnica, dwa konfesjonały, trzy feretrony, epitafium, krucyfiks, krucyfiks w kruchcie, rzeźby,

			monstrancja, puszka na komunikanty, kielich, relikwiarz, krzyż ołtarzowy, korony z obrazu Matki Bożej. Część wyposażenia kościoła wpisana jest do ewidencji zabytków: feretron, kielich eklektyczny.
3B	Kościół par. pw. Niepokalanego Serca Marii WARLUBIE	B/404/1-5 z dnia 9 stycznia 2019 r.	Wyposażenie kościoła pochodzące głównie początku XX w. W skład zespołu wchodzi: ołtarze (główny i dwa boczne), ambona i chrzcielnica. Większość wyposażenia kościoła wpisana jest do ewidencji zabytków: kropielnica, rzeźba św. Antoniego, dwa krucyfiksy, konfesjonał, dwa feretrony, obraz św. Józefa, stacje Drogi Krzyżowej, prospekt organowy, organy, sześć lichtarzy, krzyż ołtarzowy, sygnaturka, dwa dzwony.
4B	Kościół par. pw. św. Bartłomieja Apostoła WIELKI KOMORSK	B/104/1-52 z dnia 3 września 2020 r.	Wyposażenie kościoła pochodzące głównie z XVIII i XIX w. Na wyposażenie kościoła składają się wyroby snycerskie, rzeźbiarskie, malarskie oraz złotnictwo. W skład zespołu wchodzi: ołtarze główny i dwa boczne, organy, ambona, chrzcielnica, kropielnica, 3 konfesjonały, 2 ławy kolatorskie, ława polichromowana, balaski, 2 feretrony, krucyfiks, krucyfiks w kruście, rzeźby Matki Bożej z Dzieciątkiem, św. Wawrzyńca i św. Jana Nepomucena, Grupa Ukrzyżowania, dwa kielichy, puszka na komunikanty, pacyfikał, 3 pajaki, lichtarz barokowy, ornat, cztery witraże. Część wyposażenia kościoła wpisana jest do ewidencji zabytków: rzeźba słonia z mędrcem, sześć lichtarzy z pocz. XX w., dwa świeczniki dwuramienne.

5.6. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Podstawą rozpoznania dziedzictwa archeologicznego gminy Warlubie jest przede wszystkim System Archeologicznej Ewidencji Zabytków – „Archeologiczne Zdjęcie Polski” (AZP). W lutym 2026 r. dla obszaru gminy opracowano aktualny wykaz stanowisk, obejmujący 222 pozycji. Zestawienie to stanowi najpełniejsze obecnie źródło informacji o rozmieszczeniu, chronologii i funkcji stanowisk archeologicznych na terenie gminy, obejmujące zarówno znaleziska punktowe, jak i rozległe stanowiska wielokulturowe.

W granicach gminy Warlubie zinwentaryzowano 222 stanowisk archeologicznych, reprezentujących niemal wszystkie główne fazy dziejów – od schyłku paleolitu i mezolitu, przez epokę kamienia, brązu i żelaza, okres wpływów rzymskich i wczesne średniowiecze, aż po średniowiecze późne, nowożytność i nowożytne oraz współczesne relikty działań militarnych. Stanowiska koncentrują się zwłaszcza w rejonie największych wsi należących do gminy oraz wzdłuż obecnej autostrady A1.

Najstarsze ślady pobytu człowieka w gminie wiążą się z późnym paleolitem i mezolitem. Okres neolitu i początków epoki brązu reprezentują liczne stanowiska kultury pucharów lejkowatych (KPL) oraz kultury łużyckiej (KŁ). Kultura pomorska (KPOM) oraz stanowiska z okresu lateńskiego i wpływów rzymskich (LAT, LAT-OR) występuje również licznie na obszarze gminy, zarówno w formie punktów osadniczych, osad, jak i cmentarzysk.

Zasób archeologiczny gminy jest stosunkowo dobrze rozpoznany, jednak wymaga znacznie lepszego opracowania. Obecnie brakuje dosyć dobrze opracowanej szczegółowej literatury opisującej archeologiczną przeszłość gminy.

Dziedzictwo archeologiczne Warlubie ma charakter wielowarstwowy – na stosunkowo niewielkiej przestrzeni nakładają się ślady osadnictwa od późnego paleolitu, przez rozwinięte społeczności rolnicze epoki brązu i żelaza, po ośrodek wczesnopiastowski i nowożytne formy użytkowania krajobrazu.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Kujawsko-Pomorskiego Konserwatora Zabytków.

5.7. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH

Na terenie gminy Warlubie nie funkcjonuje obecnie muzeum w rozumieniu ustawy o muzeach ani samodzielna instytucja kultury o profilu stricte muzealnym (zarówno publiczne jak i prywatne). Lokalny zasób zabytków ruchomych (ujętych w rejestrze) znajduje się przede wszystkim w kościołach parafialnych. Nie znani są także kolekcjonerzy prywatni gromadzący zbiory związane z gminą. W zasobach mieszkańców mogą znajdować się przedmioty historyczne o znaczeniu dla gminy, jednak zakres ten nie jest w żadnym aspekcie rozpoznany ani żaden z mieszkańców nie ujawnił publicznie, jakoby posiadał kolekcję lokalnych pamiątek.

Cenne obiekty odnajdywane na terenie gminy (głównie archeologiczne) przekazywane były do muzeów znajdujących się na terenach gmin sąsiadujących z gminą Warlubie, głównie do Muzeum w Grudziądzu.

Należy jednak wspomnieć nie tylko instytucje formalnie posiadające status muzeum, lecz także lokalne izby tradycji, a także muzea poza granicami gminy, o ile dokumentują one jej dziedzictwo i pełnią funkcję zaplecza merytorycznego i edukacyjnego.

W tym ujęciu kluczową rolę na poziomie lokalnym pełni Izba Regionalna Ziemi Świeckiej.

5.8. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Dziedzictwo niematerialne obejmuje praktyki, przekazy ustne, wiedzę, umiejętności, zwyczaje i obrzędy, które wspólnoty lokalne uznają za część własnej kultury i które są przekazywane z pokolenia na pokolenie. Konwencja UNESCO z 2003 r. akcentuje, że dotyczy to m.in. tradycji ustnych, zwyczajów społecznych, rytuałów, praktyk związanych z przyrodą oraz umiejętności rzemieślniczych, a ochrona polega przede wszystkim na zapewnieniu im warunków do dalszego trwania, a nie na ich „zamrażaniu”. W Polsce podstawowym narzędziem dokumentacji jest Krajowa Lista Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, prowadzona przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa. Lista ma charakter informacyjny i służy ewidencji żywych zjawisk, nie zastępuje jednak lokalnych systemów ochrony.

W odniesieniu do gminy Warlubie, według aktualnych danych, żaden przejaw dziedzictwa niematerialnego nie został dotychczas wpisany na Krajową Listę – nie oznacza to jednak braku dziedzictwa, lecz jego niewystarczającą identyfikację i opis. Teren gminy,

położony na wschodniej rubieży Borów Tucholskich, historycznie pozostawał pod silnymi wpływami polskimi i pruskimi, z istotną rolą własności ziemskiej, co przełożyło się na zróżnicowaną strukturę osadniczą i kulturową. Dziedzictwo niematerialne nie tworzy zatem jednego, wyraziście odrębnego „regionu etnograficznego”, lecz funkcjonuje w rozproszeniu – w pamięci mieszkańców, nazewnictwie, praktykach religijnych, lokalnych inicjatywach i miejscach pamięci.

Istotnym, choć wciąż słabo udokumentowanym komponentem dziedzictwa niematerialnego są nazwy terenowe i zwyczajowe określenia części wsi, pól, dróg, lasów czy dawnych folwarków. W wielu przypadkach zachowują one pamięć o dawnych właścicielach, podziałach gospodarstw, procesach osadniczych lub ważnych wydarzeniach. Utrwalone w języku potocznym mieszkańców nazwy – często inne niż oficjalne – stanowią ważny ślad przeszłości i materiał do dalszych badań onomastycznych i etnograficznych.

Na poziomie gminy wciąż żywa jest tradycja świętowania dożynek – zarówno gminnych, jak i organizowanych wspólnie z innymi jednostkami samorządu. Święto plonów, głęboko zakorzenione w kulturze wsi polskiej, zachowuje klasyczne elementy: korowód dożynkowy, wieńce, dziękczynną mszę, wspólne biesiadowanie oraz występy zespołów śpiewaczych. Dożynki posiadają autentyczny, wspólnotowy charakter, angażujących sołectwa, koła gospodyń, strażaków-ochotników i szkoły.

Na terenie gminy działają koła gospodyń, szkoły, harcerstwo, parafie i inne inicjatywy oddolne. Niestety, często nieposiadające rozbudowanej dokumentacji, są jednakże ważnymi depozytariuszami wiedzy o lokalnych zwyczajach, kuchni, obrzędowości rodzinnej i kalendarzowej. Ich działalność – od przygotowywania tradycyjnych potraw na lokalne święta, przez organizację jasełek i procesji, po rajdy i apele patriotyczne – współtworzy żywe dziedzictwo niematerialne gminy.

Łącznie organizacje te i instytucje publiczne (szkoły, Centrum Kultury) tworzą sieć, która w praktyce realizuje jeden z kluczowych postulatów systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego w Polsce: oparcie działań na aktywności samych depozytariuszy, przy wsparciu merytorycznym i organizacyjnym instytucji kultury oraz samorządu.

Dziedzictwo niematerialne gminy Warlubie w dużej mierze pozostaje rozproszone i słabo zinwentaryzowane. Brakuje spójnego, specjalistycznego katalogu obejmującego: tradycje doroczne, nazwy terenowe, lokalne odmiany gwary, zwyczaje rodzinne, praktyki religijne, pamięć o wydarzeniach historycznych oraz zjawiska związane z dawnym rolnictwem i rzemiosłem. W dziedzictwie niematerialnym gminy Warlubie może znajdować się potencjał turystyczny, jednakże wymaga ono znacznie głębszego rozpoznania.

6. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

6.1. ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

LP.	ZESPÓŁ	NAZWA	CZAS POWSTANIA	MIEJSC.	ADRES	FORMY OCHRONY
1	Założenie dworsko-parkowe	Dwór	2. połowa XIX w.	Bąkowo	Bąkowo 37	Wpis do rejestru zabytków nr A/1323 z dnia 20 października 1990 r.
2		Park				
3		Spichlerz				
4		Obora				
5		Gorzelnia				
6	-	Kościół parafialny pw. św. Małgorzaty	1768 r.	Bzowo	Bzowo 55a	Wpis do rejestru zabytków nr A/1809 z dnia 28 listopada 2022 r.
7	-	Cmentarz przykościelny	XVIII/XIX w.		Bzowo przy 55a	Wpis do rejestru zabytków nr A/1817 z dnia 22 maja 2023 r.
8	-	Kościół parafialny pw. Maryi Wspomożenia Wiernych	1900-1904 r.	Lipinki	Lipinki 10	Wpis do rejestru zabytków nr A/1609 z dnia 26 marca 2012 r.
9	-	Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca i Matki Kościoła	1891 r.	Płochocin	Płochocin 8	Wpis do rejestru zabytków nr A/801 z dnia 23 kwietnia 1991 r.
10	Założenie dworsko-parkowe	Dwór	1854 r.	Płochocin	Płochocin 24	Wpis do rejestru zabytków nr A/1447 z dnia 15 czerwca 1985 r.
11		Park	XIX w.		Płochocin przy 24	
12	Założenie dworsko-parkowe	Pałac	1865 r.	Rulewo	Rulewo 13	Wpis do rejestru zabytków nr A/1177 z dnia 18 grudnia 1981 r.
13		Park	początek XIX w.			

14	-	Kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Niepokalanego Serca Marii	1924 r.	Warlubie	Dworcowa 39	Wpis do rejestru zabytków nr A/1746 z dnia 13 lipca 2018 r.
15	Zespół sakralny	Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła	1787-1792 r.	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Wpis do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.
16		Kostnica przy kościółce	koniec XVIII w.			
17		Ogrodzenie z bramami przy kościółce	przełom XIX-XX w.			
18		Cmentarz przykościelny	XVIII w.			
19		Cmentarz parafialny	XIX w.			

6.2. GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW

Gminna ewidencja zabytków gminy Warlubie została założona w 2018 r. tworząc zbiór kart adresowych obiektów i zespołów zlokalizowanych na terenie gminy posiadających wartości wynikające z Ustawy: historyczne, artystyczne i naukowe,. Ewidencję wykonano zgodnie z art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. W 2018 r. opracowano pierwszą serię kart ewidencyjnych (uzupełnioną w kolejnych latach).

Pod koniec 2025 r. gminna ewidencja zabytków została kompleksowo zaktualizowana. Aktualizacja objęła zarówno weryfikację i uzupełnienie kart sporządzonych w 2018 i 2019 r., jak i opracowanie kilku nowych kart dla obiektów, które wcześniej nie posiadały kart.

Aktualna ewidencja obejmuje zróżnicowane typy obiektów: kościoły, kaplice, obiekty o znaczeniu sakralnym, cmentarze rzymskokatolickie i ewangelickie, kapliczki i figury przydrożne, dawne dwory i założenia dworsko-parkowe, historyczną zabudowę mieszkalną, zagrodową i użyteczności publicznej, aleje i drogi o zachowanej historycznej nawierzchni,

a także historyczne układy ruralistyczne wsi, ogrodzenia, bramy i schrony. Aktualny GEZ obejmuje zarówno pojedyncze obiekty, jak i większe założenia oraz fragmenty krajobrazu kulturowego.

Pod względem formy ochrony gminna ewidencja zabytków gromadzi obiekty o zróżnicowanym statusie prawnym. Część pozycji to obiekty ujęte wyłącznie w gminnej ewidencji. Znacząca liczba wpisów dotyczy obiektów znajdujących się również w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a część obejmuje obiekty wpisane do rejestru zabytków, dla których karty adresowe pełnią funkcję uzupełniającą. Takie ujęcie spełnia zalecenia, aby gminna ewidencja obejmowała zarówno zabytki o randze rejestrowej, jak i obiekty o znaczeniu lokalnym.

Istotnym uzupełnieniem GEZ jest zaktualizowany w 2026 r. wykaz stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy Warlubie. Wykaz ten, przygotowany w oparciu o materiały pozyskane od wojewódzkich służb konserwatorskich, identyfikuje stanowiska archeologiczne wymagające ujęcia w gminnym systemie ochrony. Opracowane karty ewidencyjne dla stanowisk archeologicznych muszą być wykorzystane w dokumentach planistycznych (planie ogólnym, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) oraz w procedurach związanych z przygotowaniem inwestycji.

Gminna ewidencja zabytków gminy Warlubie ma charakter otwartego, aktualizowanego katalogu i stanowi podstawowy punkt odniesienia dla działań podejmowanych w ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Gminna ewidencja zabytków musi być wykorzystywana przy sporządzaniu i zmianach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy, planowaniu inwestycji gminnych, udzielaniu dotacji na prace konserwatorskie oraz kształtowaniu działań edukacyjnych i promocyjnych. Aktualizacja ewidencji w 2025 r. zapewnia, że niniejszy Program opiera się na możliwie pełnym i aktualnym rozpoznaniu zasobu dziedzictwa kulturowego i archeologicznego gminy.

Aktualny szczegółowy wykaz zabytków znajdujących się w Gminnej ewidencji zabytków gminy Warlubie zamieszczono w Załączniku nr 1 – wykaz zabytków nieruchomych oraz w Załączniku nr 2 - wykaz stanowisk archeologicznych.

Załącznik nr 1 - Gminna ewidencja zabytków nieruchomych

Załącznik nr 2 - Gminna ewidencja stanowisk archeologicznych

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Analiza SWOT (Strengths (Mocne strony), Weaknesses (Słabe strony), Opportunities (Szanse) i Threats (Zagrożenia)) ma na celu uporządkować wnioski wynikające diagnozy dziedzictwa kulturowego gminy. Mocne i słabe strony traktowane są jako czynniki wewnętrzne (na które gmina ma realny wpływ), a szanse i zagrożenia – jako czynniki zewnętrzne (trudne do przewidzenia w zakresie oddziaływania, bez możliwości wpływu gminy na ich zaistnienie), wynikające z otoczenia przestrzennego, społecznego, gospodarczego i przyrodniczego.

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE

MOCNE STRONY
Prawidłowo rozpoznany zasób dziedzictwa – gminna ewidencja zabytków (założona w 2019 r., zaktualizowana w 2025 r.) obejmuje szerokie spektrum obiektów: sakralnych, dworsko-parkowych, mieszkalnych, zagrodowych, cmentarzy, kapliczek, schronów, układów ruralistycznych, elementów krajobrazu kulturowego oraz stanowisk archeologicznych.
Prawidłowy stan zachowania większości kluczowych obiektów dziedzictwa (zabytków) – zwłaszcza obiektów rejestrowych: czynnych kościołów, obiektów użyteczności publicznej i części zespołów dworsko-parkowych, które są systematycznie remontowane przy wykorzystaniu środków własnych i zewnętrznych.
Rozwijające się narzędzia planistyczne – powstający plan ogólny gminy zawiera zapisy o ochronie zabytków i krajobrazu kulturowego (strefy ochrony konserwatorskiej i archeologicznej, ograniczenia formy i wysokości zabudowy w strefach historycznych).
Doświadczenie w realizacji wcześniejszych programów ochrony zabytków – wdrażanie poprzednich gminnych programów opieki nad zabytkami pozwoliły wypracować podstawowe procedury, partnerstwa i dobre praktyki.
Świadomość społeczna – mieszkańcy gminy zorientowani i mający świadomość o posiadanym dziedzictwie kulturowym, których działanie w większości uwzględnia zachowanie tego dziedzictwa (szczególnie widoczne w obszarze opieki nad zabytkami sakralnymi).
Nastawienie na turystykę – działania gminy i mieszkańców gminy w kierunku rozwoju turystyki lokalnej, zwiększenia atrakcyjności regionu, promocji walorów zabytkowych i krajobrazowych.

SŁABE STRONY

Zróznicowany stan techniczny zabytków – część obiektów, zwłaszcza pozostających w posiadaniu prywatnym (obiekty mieszkalne, dawne budynki folwarczne, gospodarcze, zabudowa zagrodowa), wymaga pilnych prac remontowych lub zabezpieczających.

Degradacja dawnych cmentarzy – w szczególności ewangelickich: zatarte granice nekropolii, zniszczone nagrobki, brak oznakowania i systematycznej pielęgnacji zieleni.

Niewystarczająca świadomość właścicieli zabytków – zdarzające się samowolne przekształcenia (np. wymiana stolarki, ocieplenia, przebudowy) prowadzą do zacierania cech stylowych i historycznych wartościowych budynków.

Ograniczone środki finansowe gminy i właścicieli obiektów zabytkowych – koszty prac konserwatorskich przewyższają często możliwości budżetowe, co utrudnia systematyczną poprawę stanu technicznego całego zasobu.

Niewystarczające wykorzystanie dziedzictwa w ofercie gminy – brak spójnego systemu ścieżek i punktów informacji o dziedzictwie, ograniczona dostępność części obiektów dla zwiedzających, słabo udokumentowane dziedzictwo niematerialne.

Brak instytucji wpierających lokalną turystykę – brak muzeów, izby pamięci, centrów turystycznych i edukacyjnych (potencjał GOKSiT w Warlubiu mógłby bardziej zostać wykorzystany w zakresie promocji lokalnej kultury i turystyki).

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE

SZANSE

Położenie w sąsiedztwie dużego miasta Grudziądza oraz w linii autostrady – rosnący potencjał rozwoju turystyki weekendowej, rekreacji i edukacji opartej na krajobrazie wiejskim.

Dostępność zewnętrznych źródeł finansowania – krajowe i regionalne programy wsparcia prac przy zabytkach, rewitalizacji, rozwoju oferty turystycznej i kulturalnej (w tym fundusze europejskie), z których gmina i właściciele mogą korzystać.

Nowy system planowania przestrzennego – możliwość powiązania planu ogólnego i nowych mpzp z diagnozą dziedzictwa: wyznaczaniem stref ochrony krajobrazu kulturowego, osi widokowych, obszarów archeologicznych oraz zasad kształtowania nowej zabudowy.

Rosnące zainteresowanie dziedzictwem i tożsamością lokalną – trend sprzyjający inicjatywom oddolnym, projektom edukacyjnym, działaniom dokumentującym pamięć miejsc i tradycji, w tym z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych.

Możliwość współpracy ponadlokalnej – projekty z sąsiednimi gminami i Bydgoszczą (np. szlaki tematyczne, wspólna promocja dziedzictwa i krajobrazu, inicjatywy metropolitalne).

ZAGROŻENIA

Zwiększająca się presja inwestycyjna – wzrost ilości zabudowy mieszkaniowej, usługowej i drogowej grozi fragmentaryzacją krajobrazu, zatarciem układów ruralistycznych oraz utratą ważnych osi widokowych.

Degradacja obiektów nieużytkowanych lub użytkowanych w sposób nieadekwatny – ryzyko przyspieszonej destrukcji budynków mieszkalnych oraz gospodarczych, w skrajnych przypadkach groźba ich całkowitej utraty.

Zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego – nielegalne poszukiwania z użyciem wykrywaczy metali oraz inwestycje realizowane bez pełnej informacji o stanowiskach mogą prowadzić do nieodwracalnej utraty źródeł archeologicznych.

Skutki zmian klimatu i zjawisk ekstremalnych – silne wiatry, intensywne opady, podtopienia czy susze przyspieszają degradację substancji budowlanej oraz zieleni historycznej (parki, aleje, cmentarze), zwiększając koszty utrzymania zabytków.

Wahania uwarunkowań prawnych i finansowych – zmiany przepisów, priorytetów polityki krajowej czy programów dotacyjnych mogą ograniczyć dostępność środków na prace konserwatorskie i inwestycyjne związane z dziedzictwem.

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Założenia programowe Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Warlubie na lata 2026-2029 stanowią dialog między diagnozą stanu dziedzictwa a konkretnymi działaniami, jakie gmina zamierza podjąć w perspektywie czteroletniej. Określają one główne kierunki polityki gminy w zakresie ochrony, kształtowania i wykorzystywania dziedzictwa kulturowego, wyprowadzone z analizy uwarunkowań prawnych i strategicznych, charakterystyki zasobu, oceny stanu zachowania zabytków oraz analizy SWOT. Założenia te porządkują cele strategiczne i operacyjne, wskazują priorytety przestrzenne i tematyczne.

PRIORYTET NR 1:

OCHRONA I POPRAWA STANU ZACHOWANIA NAJCENNIJSZYCH ORAZ NAJBARDZIEJ ZAGROŻONYCH OBIEKTÓW I ZESPOŁÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Priorytet ten obejmuje zarówno zabytki o najwyższej wartości historycznej i krajobrazowej oraz obiekty zagrożone degradacją – zwłaszcza dawne cmentarze, zespoły dworsko-parkowe, obiekty mieszkalne i gospodarcze. Celem jest zahamowanie procesów destrukcji i stopniowa poprawa stanu technicznego oraz ekspozycji tych obiektów, przy poszanowaniu ich autentyczności substancji i formy oraz obecnych funkcji użytkowych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Opracowanie listy obiektów o najwyższym stopniu pilności działań konserwatorsko-restauratorskich (na podstawie GEZ i przeglądu terenowego);
2. Realizacja prac remontowo-konserwatorskich w obiektach będących własnością gminy;
3. Porządkowanie i ratowanie dawnych cmentarzy: oczyszczanie ze zbędnej zieleni, podstawowe zabezpieczenia, oznakowanie. Równoległe z prowadzonymi pracami oczyszczającymi należy przeprowadzić badania historyczne i inwentaryzację nagrobków w celu dokumentacji oraz identyfikacji obiektów wymagających pilnej ochrony;
4. Wdrożenie programu zabezpieczenia i oznaczania obiektów militarnych – dawnych schronów (w szczególności usunięcie porastającej zieleni oraz ich zabezpieczenia).

W kolejnym kroku opracowanie mapy i tablic informacyjnych obejmujących cały zasób;

5. Uwzględnianie ochrony zieleni zabytkowej (parki, aleje, zadrzewienia cmentarne) oraz enklaw zieleni na obszarach chronionych układów ruralistycznych w planowaniu prac utrzymaniowych i inwestycyjnych gminy;
6. Opracowanie prostych i zrozumiałych wytycznych dla właścicieli zabytkowych budynków (formy dachów, materiały, kolorystyka, stolarka) i publikacja na stronie gminy;
7. Informowanie właścicieli, użytkowników oraz zarządców obiektów zabytkowych o możliwości pozyskania szczegółowych informacji na temat ochrony podległych im obiektów zabytkowych w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków.

PRIORYTET NR 2:

ZINTEGROWANIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO Z GOSPODARKĄ PRZESTRZENNĄ I ZARZĄDZANIEM KRAJOBRAZEM KULTUROWYM GMINY

Priorytet polega na konsekwentnym włączaniu wymogów ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego do dokumentów planowania przestrzennego, tak aby rozwój osadniczy i inwestycyjny gminy był prowadzony z poszanowaniem historycznych układów ruralistycznych, osi widokowych, zieleni zabytkowej oraz wartości krajobrazu wiejskiego.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Powiązanie GEZ i wykazu stanowisk archeologicznych z geoportalem gminy (widoczność obiektów/stanowisk na mapach roboczych urzędu);
2. Uwzględnienie ochrony zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz programie ogólnym gminy;
3. Regulacja zasad rewitalizacji i nowych inwestycji w historycznych układach ruralistycznych;
4. Udział komórek odpowiedzialnych za dziedzictwo w procedurach sporządzania i zmiany mpzp – systemowe zgłaszanie wniosków wynikających z GEZ i Programu;
5. Wskazanie obszarów wymagających nowych mpzp ze względu na koncentrację wartości krajobrazowych (historyczne wsie, rejon dawnych majątków);
6. Uwzględnianie w opiniach/uzgodnieniach wpływu planowanych inwestycji na panoramy, osie widokowe i kluczowe struktury krajobrazu.

PRIORYTET NR 3:**ZARZĄDZANIE, DOKUMENTACJA I MONITORING**

Efektywna ochrona dziedzictwa kulturowego wymaga systematycznej aktualizacji wiedzy o stanie zachowania obiektów oraz ich wartościach, a także odpowiedniego zarządzania.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Wdrożenie systemu cyklicznej aktualizacji GEZ oraz włączanie nowych obiektów;
2. Systematyczna ocena stanu technicznego obiektów należących do gminy w celu przeciwdziałania degradacji i zniszczeniom;
3. Dokumentacja obiektów w złym stanie technicznym oraz proponowanie wsparcia w działaniach naprawczych;
4. Wykorzystanie nowoczesnych metod digitalizacji do rejestrowania i archiwizowania stanu zabytków;
5. Aktualizowanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy w kontekście nowych zagrożeń i praktyk, w szczególności po zaistnieniu zagrożeń;
6. Przygotowanie rekomendacji do kolejnej edycji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (po 2029 r.) na podstawie wyników monitoringu i doświadczeń z realizacji zadań;
7. Wzmocnienie ochrony zabytków poprzez kompleksowe wsparcie doradcze i organizacyjne dla właścicieli, zarządców i użytkowników obiektów zabytkowych, obejmujące pomoc w pozyskaniu funduszy konserwatorskich, szkolenia z zakresu właściwej pielęgnacji (tzw. konserwacji zapobiegawczej) i użytkowania;
8. Rozwijanie współpracy z parafiami, organizacjami pozarządowymi, sołectwami i prywatnymi właścicielami zabytków przy realizacji zadań Programu,

PRIORYTET NR 4:**FINANSOWANIE OCHRONY ZABYTEKÓW**

Każdy fundusz przeznaczony z gminnego budżetu powinien być środkiem do pozyskania dotacji zewnętrznych. Działanie takie zwiększa skuteczność przy realnych możliwościach finansowych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Udzielanie dotacji celowych właścicielom zabytków wpisanych do rejestru i ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
2. Wyznaczenie budżetu na dotacje na prace przy obiektach priorytetowych (najbardziej zagrożonych);
3. Tworzenie nowych mechanizmów finansowych wspierających prywatnych właścicieli zabytków ujętych w gminnej ewidencji (dotacje, ulgi podatkowe, doradztwo konserwatorskie, dokumentowanie);
4. Aktywne śledzenie programów i konkursów dotacyjnych oraz przygotowywanie wniosków na projekty dotyczące zabytków i krajobrazu kulturowego;
5. Opracowanie prostych wytycznych dla właścicieli zabytkowych budynków (formy dachów, materiały, kolorystyka, stolarka) i publikacja na stronie gminy.

PRIORYTET NR 5:**WYKORZYSTANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU GMINY, TURYSTYCE, EDUKACJI I BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ**

Priorytet obejmuje działania zmierzające do lepszego wykorzystania potencjału dziedzictwa w kształtowaniu oferty turystycznej i rekreacyjnej gminy, wzmacnianiu identyfikacji mieszkańców z miejscem zamieszkania oraz integracji społeczności lokalnej. Dziedzictwo ma być postrzegane nie tylko jako zasób wymagający ochrony, lecz także jako ważny czynnik jakości życia i rozwoju lokalnej przedsiębiorczości.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Opracowanie koncepcji 1–2 lokalnych produktów turystyczno-edukacyjnych;
2. Rozpoczęcie wdrażania pierwszego produktu: trasa, podstawowe oznakowanie, materiały informacyjne (mapka, folder, podstrona www);
3. Współpraca ze szkołami nad włączeniem edukacji regionalnej o dziedzictwie gminy do zajęć (lekcje terenowe, projekty uczniowskie, konkursy);

4. Rozszerzenie systemu informacji o dziedzictwie w przestrzeni (kolejne tablice, oznakowanie obiektów i miejsc pamięci – m.in. cmentarze, założenia dworskie);
5. Wprowadzenie prostych narzędzi cyfrowych (mapa interaktywna, kody QR na tablicach kierujące do opisów obiektów);
6. Wsparcie inicjatyw sołectw, NGO i parafii związanych z organizacją wydarzeń kulturalnych i rocznicowych nawiązujących do historii miejscowości;
7. Współpraca z organizacjami turystycznymi oraz instytucjami związanymi z opieką i promocją dziedzictwa kulturowego w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie gminy.

PRIORYTET NR 6:

OCHRONA NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Dziedzictwo niematerialne stanowi wyjątkowy zasób kulturowy, zakorzeniony w historii regionu. Ochrona tego dziedzictwa wymaga działań, które wykraczają poza fizyczną konserwację – opiera się na wspieraniu społecznych nośników tradycji, dokumentowaniu przekazów, ich popularyzacji oraz tworzeniu warunków dla ich współczesnego funkcjonowania.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Stała inwentaryzacja przejawów dziedzictwa niematerialnego w oparciu o współpracę z depozytariuszami (rzemieślnicy, zespoły folklorystyczne, twórcy ludowi, środowiska regionalne);
2. Rozszerzenie dokumentacji audiowizualnej lokalnych tradycji i przekazów ustnych (legends, pieśni, język) we współpracy z gminną instytucją kultury;
3. Utrwalenie dorobku środowisk twórczych poprzez archiwizację i upowszechnianie ich dorobku;
4. Stworzenie lokalnego systemu mentorów i „ambasadorów dziedzictwa” – osób przekazujących wiedzę i umiejętności, np. w rzemiośle, muzyce.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Warlubie na lata 2026-2029 wymaga zastosowania skutecznych narzędzi prawnych, organizacyjnych, finansowych, planistycznych i edukacyjnych, zapewniających kompleksowe i długofalowe działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

Program opiera się na współpracy pomiędzy samorządem, instytucjami państwowymi (w tym organami ochrony zabytków), organizacjami pozarządowymi oraz właścicielami, zarządcami i użytkownikami obiektów zabytkowych.

Struktura zarządzania:

1. Rada Gminy – uchwała Program i przyjmuje sprawozdania z jego realizacji co dwa lata;
2. Wójt Gminy – odpowiada za przygotowanie, nadzór i koordynację wdrażania Programu;
3. Urząd Gminy oraz jednostki organizacyjne – odpowiadają za realizację działań operacyjnych, współpracę z partnerami zewnętrznymi oraz współpracę z właścicielami, zarządcami i użytkownikami obiektów zabytkowych.

Instrumenty realizacji:

- A. Ścisła współpraca samorządu z instytucjami i społecznością lokalną. Efektywna realizacja Programu wymaga aktywnego zaangażowania wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za ochronę zabytków:
- Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków – Delegatura w Bydgoszczy lub Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu;
 - Narodowy Instytut Dziedzictwa;
 - Instytucje kultury w regionie: Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu, Izba Regionalna Ziemi Świeckiej;
 - Organizacje pozarządowe i stowarzyszenia regionalne działające na rzecz dziedzictwa kulturowego;
 - Parafie i wspólnoty religijne;
 - Właściciele, zarządcy i użytkownicy obiektów zabytkowych.

B. Narzędzia prawne i planistyczne:

- Uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnych aktach prawnych, w tym w Miejscowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego (MPZP) oraz Planie Ogólnym Gminy (POG);
- Gminna ewidencja zabytków – podstawa oceny i planowania ochrony;
- Kontrola inwestycji budowlanych, aby nie naruszały wartości historycznych i krajobrazowych;
- Opracowanie zasad ochrony układów ruralistycznych i historycznych struktur przestrzennych.

C. Instrumenty finansowe:

- Dotacje z budżetu gminy dla właścicieli obiektów zabytkowych (na dokumentację i prace remontowo-konserwatorskie),
- Środki zewnętrzne: fundusze unijne, programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (np. Fundusz Kościelny), Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Powiatu Świeckiego, Wojewódzkiego Urzędu Kujawsko-Pomorskiego.

D. Instrumenty zarządcze i edukacyjne:

- System zarządzania dziedzictwem (GIS, baza GEZ, monitoring stanu technicznego obiektów);
- Edukacja i promocja dziedzictwa: murale, wystawy, seminaria, publikacje;
- Projekty edukacyjne i popularyzatorskie realizowane we współpracy z instytucjami kultury, szkołami, parafiami, lokalnymi stowarzyszeniami oraz lokalnymi regionalistami.

E. Pozyskiwanie środków zewnętrznych:

- Fundusze UE i krajowe;
- Finansowanie partnerskie: programy grantowe, fundacje prywatne;
- Sponsoring prywatny.

System monitoringu i ewaluacji

1. Sprawozdawczość dwuletnia:
 - Wójt Giny sporządza i przedkłada Radzie Gminy raport z realizacji Programu.
2. Monitoring stanu obiektów zabytkowych:
 - Prowadzenie systematycznych inspekcji technicznych obiektów wpisanych do GEZ;
 - Wdrażanie systemu oceny ryzyka dla obiektów zagrożonych degradacją;
 - Dokumentacja fotograficzna i opisowa zmian w substancji zabytkowej.
3. Ocena skuteczności działań:
 - Raporty monitoringowe uwzględniające zakres podjętych prac konserwatorskich, skalę wsparcia finansowego oraz efekty edukacyjne i promocyjne;
 - Analiza efektywności pozyskiwania funduszy – monitoring środków uzyskanych z zewnętrznych źródeł finansowania.
4. Aktualizacja Programu:
 - Nowa edycja opracowywana po upływie 4 lat – z wykorzystaniem wyników monitoringu;
 - Na podstawie wyników ewaluacji i zgłoszonych uwag możliwe będzie dostosowanie priorytetów i narzędzi ochrony zabytków do nowych wyzwań.

Instrumentarium realizacji Programu opiera się na kompleksowych narzędziach zarządzania, finansowania i monitorowania ochrony zabytków. Kluczowe znaczenie mają:

- Zapewnienie stabilnych źródeł finansowania ochrony zabytków, w tym funduszy krajowych i unijnych;
- Ścisła współpraca samorządu z instytucjami kultury i społecznością lokalną;
- Regularna kontrola stanu zabytków oraz ich systematyczna dokumentacja;
- Mechanizmy oceny skuteczności działań i możliwość aktualizacji Programu.

Wdrożenie powyższego instrumentarium umożliwi skuteczną i spójną realizację celów Gminnego programu opieki nad zabytkami, zapewniając odpowiedzialne zarządzanie dziedzictwem gminy Warlubie i jego trwałą ochronę.

10.ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ocena realizacji programu opiera się na systematycznym monitoringu, ewaluacji efektywności działań oraz sprawozdawczości co dwa lata. System oceny ma na celu zapewnienie przejrzystości wdrażania programu, weryfikację zgodności z przyjętymi priorytetami (takimi jak zahamowanie degradacji zabytków, dokumentacja i monitoring, edukacja czy ochrona niematerialnego dziedzictwa) oraz dostosowanie działań do zmieniających się uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych. Najlepszym rozwiązaniem jest stosowanie mierzalnych wskaźników, które pozwalają na obiektywną ocenę postępów.

Sprawozdanie obejmuje:

- Ocenę wykonania założonych priorytetów i kierunków działań, z uwzględnieniem ich zgodności z krajowymi i regionalnymi strategiami ochrony zabytków;
- Stopień realizacji zadań, w tym analizę efektywności (np. wpływ na stan zachowania zabytków, zaangażowanie społeczności lokalnej);
- Skalę wykorzystania środków finansowych, w tym wartość wydatków budżetu gminy na ochronę dziedzictwa;
- Ocenę efektywności narzędzi organizacyjnych, prawnych, finansowych i edukacyjnych.

Metody opracowania sprawozdania

Sprawozdanie jest sporządzane na podstawie powtarzalnych metod zbierania i analizy danych, zintegrowanych z monitoringiem ciągłym. Dane pochodzą z jednostek organizacyjnych Urzędu Gminy:

A. Zestawienie działań zrealizowanych przez komórki organizacyjne Urzędu Gminy:

- Wydziały przekazują dane o zadaniach w odniesieniu do priorytetów.
- Zestawienia zawierają: nazwę działania, lokalizację, daty realizacji, koszt, źródła finansowania.

B. Zestawienie dotacji udzielonych przez Gminę:

- Zbierane dane: liczba wniosków pozytywnie rozpatrzonych, wysokość środków, rodzaj prac (remont, konserwacja, dokumentacja), adresy obiektów.

- Wykaz obiektów objętych wsparciem.

C. Monitoring aktualizacji gminnej ewidencji zabytków (GEZ):

- Weryfikacja liczby zaktualizowanych kart GEZ, nowych wniosków o wpis do rejestru lub GEZ.
- Poziom cyfryzacji GEZ (wykorzystane narzędzia, liczba zdigitalizowanych obiektów itp.).
- Wskazanie działań dokumentacyjnych (fotograficznych, inwentaryzacyjnych), zgodnych z priorytetem dokumentacji i monitoringu.

D. Monitoring stanu technicznego zabytków:

- Informacje o obiektach zagrożonych, pilnych interwencjach, postępowaniach konserwatorskich, z naciskiem na priorytet zahamowania degradacji.

E. Ewidencja działań edukacyjnych, promocyjnych i badawczych:

- Liczba wydarzeń związanych z dziedzictwem kulturowym, jego ochroną i promocją.
- Opis kampanii, z oceną wpływu na priorytety edukacji, promocji dziedzictwa i rozwoju turystyki kulturowej.

F. Zestawienie pozyskanych środków zewnętrznych:

- Wartość i źródła dotacji, liczba projektów.

Wskaźniki mierzalne

Wskaźniki powinny być obiektywne i powiązane z priorytetami. Poniższa tabela przedstawia przykłady wskaźników dostosowanych do przyjętych priorytetów GPOZ:

Priorytet	Przykładowe wskaźniki mierzalne
1. Ochrona i poprawa stanu zachowania najcenniejszych oraz najbardziej zagrożonych obiektów i zespołów dziedzictwa kulturowego.	Liczba obiektów, które otrzymały dotację i zrealizowały prace (rok do roku). Liczba cmentarzy, które zostały poddane pracom porządkowym.
2. Zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego z gospodarką przestrzenną i zarządzaniem krajobrazem kulturowym gminy.	Informacje o nowych miejscowych planach, w których zawarte zostały zapisy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.
3. Zarządzanie, dokumentacja i monitoring.	Liczba zaktualizowanych kart GEZ oraz nowych kart GEZ.

4. Finansowanie ochrony zabytków.	Wartość pozyskanych środków zewnętrznych (FEM/UE, MKiDN, K-PWKZ, Sejmik, RPOZ/BGK). Liczba złożonych i pozytywnie rozpatrzonych wniosków dotacyjnych (w zakresie dotacji gminnych).
5. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w zrównoważonym rozwoju gminy, turystyce, edukacji i budowaniu tożsamości lokalnej.	Liczba wydarzeń edukacyjnych (warsztaty, spacer, konferencje). Liczba publikacji/ materiałów (druk/online) udostępnionych mieszkańcom.
6. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.	Liczba udokumentowanych elementów (nagrania, wywiady, inwentaryzacje). Liczba wydarzeń promujących tradycje (jarmarki, inscenizacje). Liczba grantów/ projektów dotyczących dziedzictwa niematerialnego (zrealizowanych w roku).

Możliwość aktualizacji Programu

Na podstawie sprawozdań i ewaluacji (co 2 lata) oraz pełnej oceny co 4 lata, program może być aktualizowany. Zalecane jest uwzględnienie nowych uwarunkowań, np. poprzez zmianę wykazu obiektów strategicznych, listy priorytetów, harmonogramu czy wskaźników. Aktualizacja zapewnia ciągłość i dostosowanie do priorytetów krajowych (np. Krajowy Program Ochrony Zabytków).

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

11.1. DOTACJE I FINANSOWANIE ZE ŚRODKÓW KRAJOWYCH

1. Dotacje z budżetu gminy

W roku 2022 gmina Warlubie przyjęła Uchwałę nr XL/325/2022 (30 czerwca 2022 r.) w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, położonych lub znajdujących się na terenie gminy Warlubie

Uchwała ta stanowi lokalne rozwinięcie przepisów ustawowych (art. 81 ustawy), określając warunki, tryb i zasady udzielania dotacji.

Schematycznie można ująć to źródło finansowania w następujący sposób:

- środki pochodzą z corocznego budżetu gminy,
- zasady udzielania dotacji określa uchwała Rady Gminy w sprawie dotacji na prace przy zabytkach, stosowana łącznie z ustawą o ochronie zabytków;
- dotacje mają charakter celowy – są przeznaczane na ściśle określone prace przy konkretnych obiektach.

Zgodnie z ustawą i wzorcową praktyką, dotacje mogą obejmować w szczególności tzw. „nakłady konieczne” (art. 77 ustawy), w tym:

- prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych,
- sporządzenie dokumentacji technicznej, konserwatorskiej i historycznej,
- działania zabezpieczające zabytki w stanie zagrożenia,
- opracowanie ekspertyz, badań i inwentaryzacji poprzedzających prace budowlane.

Uchwała dotacyjna – zgodnie z rozwiązaniami przyjmowanymi w innych gminach – adresowana jest do właścicieli i zarządców zabytków, w szczególności: osób fizycznych, wspólnot mieszkaniowych, kościelnych osób prawnych, organizacji pozarządowych oraz

innych podmiotów władających zabytkami wpisanymi do rejestru lub ujętymi w gminnej ewidencji zabytków.

2. Dotacje z budżetu Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Samorząd województwa (Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego) prowadzi od lat system dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego.

Dotacje przeznaczone są wyłącznie na obiekty wpisane do rejestru zabytków i finansują prace zgodne z pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków. Nabór wniosków, zasady, formularze i terminy publikowane są co roku na BIP Urzędu Marszałkowskiego.

W ostatnich latach samorząd województwa przeznaczył na ten cel kilkanaście milionów zł rocznie (np. ok. 11,5 mln zł na 213 zadań w 2025 r.), co pokazuje stabilność i skalę tego źródła. Dotacje wojewódzkie są ważnym uzupełnieniem gminnego systemu dotacji – pozwalają na finansowanie dużych, kosztownych zadań przy najcenniejszych zabytkach rejestrowych (np. kościoły, zespoły klasztorne, obiekty o wysokiej randze historycznej),

3. Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Właściciele zabytków wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o dofinansowanie z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zasady udzielania wsparcia:

- Dotacja może wynosić do 50% nakładów koniecznych, a w szczególnych przypadkach nawet 100%.
- Refundacja kosztów poniesionych w okresie do trzech lat wstecz.
- Dotacje mogą obejmować konserwację, remonty, badania architektoniczne, modernizację instalacji i prace zabezpieczające.

4. Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN)

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego każdego roku ogłasza szereg programów mających na celu wspieranie i rozwój różnych obszarów kultury w Polsce. Poniżej przedstawiono krótką charakterystykę wybranych programów, które mogą być istotne dla gminy Warlubie:

1. Ochrona zabytków: Program ten ma na celu zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków.
2. Kultura ludowa i tradycyjna: Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, ich transformacjami oraz współczesnymi kontekstami. Dotacje przeznaczone są na działania edukacyjne, warsztaty, kursy, seminaria oraz popularyzację unikalnych elementów kultur tradycyjnych.
3. Kultura cyfrowa: Program ten ma na celu zwiększenie liczby dostępnych zasobów dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej oraz umożliwienie ich ponownego wykorzystania. W ramach programu można realizować zadania dotyczące cyfryzacji dziedzictwa kulturowego, obejmujące digitalizację i udostępnianie w Internecie zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych oraz archiwalnych.
4. Infrastruktura domów kultury: Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.
5. Edukacja kulturalna: Program wspiera projekty z zakresu edukacji kulturalnej, mające na celu rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych różnych grup społecznych, w tym dzieci i młodzieży.
6. Partnerstwo dla książki: Celem programu jest wspieranie przedsięwzięć promujących czytelnictwo oraz rozwijających kompetencje czytelnicze w społeczeństwie.
7. Infrastruktura kultury: Program ma na celu wsparcie inwestycji w infrastrukturę kultury, w tym modernizację i rozbudowę obiektów służących działalności kulturalnej.

5. Fundusz Kościelny

Dotacje przeznaczone na prace konserwatorskie przy zabytkowych kościołach i kaplicach. Możliwe wsparcie na remont dachów, osuszanie, konserwację polichromii i wyposażenia wnętrz.

11.2. ŚRODKI EUROPEJSKIE I FUNDUSZE ZEWNĘTRZNE

Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS) - Priorytet VII „Kultura”

W ramach tego priorytetu, będą wspierane inwestycje w celu wzmocnienia wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne.

Osiągnięcie tego celu zostanie zapewnione poprzez ukierunkowane wsparcie w dwóch obszarach:

- Obszar 1: Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej):
- Obszar 2: Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)

Wsparcie na ochronę dziedzictwa kulturowego, finansowane przez kraje EOG.

Priorytety:

- Renowacja obiektów zabytkowych,
- Digitalizacja dziedzictwa kulturowego,
- Edukacja i promocja lokalnej historii.

12. PODSUMOWANIE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Warlubie na lata 2026–2029 jest kompleksowym narzędziem zarządzania dziedzictwem kulturowym w gminie. Opiera się na aktualnym rozpoznaniu zasobu – zaktualizowanej w 2025 r. Gminnej Ewidencji Zabytków (nieruchomych oraz archeologicznych) oraz ogólnej analizie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego. Program wpisuje ochronę zabytków w szerszy kontekst polityki przestrzennej, środowiskowej i rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Program realizuje ustawowe cele wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz uwzględnia nadrzędne dokumenty strategiczne. Relacje z dokumentami wojewódzkimi, powiatowymi i gminnymi zapewniają spójność działań i możliwość wykorzystania dostępnych instrumentów finansowych oraz planistycznych.

Diagnoza dziedzictwa kulturowego Warlubia pokazuje zróżnicowany, wielowarstwowy krajobraz: historyczne układy ruralistyczne, zespoły dworsko-parkowe, architekturę sakralną, cmentarze, interesujące dziedzictwo archeologiczne oraz nie w pełni poznane zasoby niematerialne, osadzone w wartościowym środowisku przyrodniczym. Jednocześnie Program identyfikuje kluczowe problemy: zróżnicowany stan techniczny obiektów, degradację dawnych cmentarzy, niewystarczającą ochronę dziedzictwa archeologicznego, presję inwestycyjną oraz ograniczone możliwości finansowe właścicieli i samej gminy. Analiza SWOT porządkuje te uwarunkowania, wskazując zarówno mocne strony (dobrze rozpoznany zasób, narzędzia planistyczne, doświadczenia wcześniejszych programów), jak i szanse rozwojowe (fundusze zewnętrzne, współpraca metropolitalna, rosnące zainteresowanie dziedzictwem).

Odpowiedzią na zdiagnozowane potrzeby są priorytety i kierunki działań Programu. Szczególny nacisk położono na: ochronę i poprawę stanu zachowania najcenniejszych oraz najbardziej zagrożonych obiektów (w szczególności architektury sakralnej oraz cmentarzy), zintegrowanie ochrony dziedzictwa z planowaniem przestrzennym i zarządzaniem krajobrazem kulturowym, rozwój dokumentacji, monitoringu i digitalizacji, a także świadome wykorzystanie dziedzictwa w turystyce, edukacji i budowaniu tożsamości lokalnej.

Podsumowując, Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Warlubie na lata 2026-2029 tworzy spójną, opartą na aktualnych danych i ramach prawnych koncepcję ochrony, zarządzania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Łączy perspektywę konserwatorską z podejściem rozwojowym: traktuje zabytki i krajobraz kulturowy jako zasób wymagający ochrony, ale zarazem jako istotny czynnik jakości życia mieszkańców, atrakcyjności osiedleńczej oraz potencjału turystycznego i edukacyjnego gminy. Dzięki temu stanowi realne narzędzie wspierające odpowiedzialne, długofalowe gospodarowanie dziedzictwem gminy Warlubie.

13.ZAŁĄCZNIKI

13.1. ZAŁĄCZNIK NR 1 – GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	NR DZIAŁKI	CZAS POWSTANIA	FORMY OCHRONY	STAN ZACHOWANIA
1	Bąkowo	Bąkowo 37	Dwór (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0001. <u>65/3</u>	2. połowa XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1323 z dnia 20 października 1990 r.	Dobry
2	Bąkowo	Bąkowo 37	Park (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0001. <u>65/3</u>	1. połowa XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1323 z dnia 20 października 1990 r.	Dobry
3	Bąkowo	Bąkowo 37a	Oficyna (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0001. <u>65/3</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Dobry
4	Bąkowo	Bąkowo 37	Spichlerz (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0001. <u>65/3</u>	2. połowa XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1323 z dnia 20 października 1990 r.	Dobry
5	Bąkowo	Bąkowo 37	Brama (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0001. <u>65/3</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Dobry
6	Bąkowo	Bąkowo 37	Obora (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0001. <u>65/3</u> ; <u>61/24</u>	2. połowa XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1323 z dnia 20 października 1990 r.	Częściowa ruina
7	Bąkowo	Bąkowo 37	Gorzelnia (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0001. <u>61/24</u>	2. połowa XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1323 z dnia 20 października 1990 r.	Częściowa ruina/zły
8	Bąkowo	Bąkowo 45	Budynek mieszkalny (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0001. <u>67/9</u>	koniec XIX w.	Brak	Dobry
9	Bąkowo	Bąkowo 49	Budynek mieszkalny (d.budynek kolejowy)	041411_2.0001. <u>52/5</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry

10	Bąkowo	Bąkowa przy 36	Cmentarz rodzinny (właścicieli dworu)	041411_2.0001.69	XIX w.-początek XX w.	Brak	Zły
11	Bąkowski Młyn	Bąkowski Młyn	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0001.3305/1	XIX w.-początek XX w.	Brak	Dobry
12	Bąkowski Młyn	Bąkowski Młyn	Kapliczka z figurą Matki Bożej oraz ogrodzeniem	041411_2.0001.330	1945 r.	Brak	Dobry
13	Borowy Młyn	Borowy Młyn	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0011.3237/7	XIX w.-początek XX w.	Brak	Zły
14	Buśnia	Buśnia	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0005.323	XIX w.-początek XX w.	Brak	Dobry
15	Buśnia	Buśnia	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0005.3301/10	XIX w.-początek XX w.	Brak	Zły
16	Buśnia	Buśnia	Układ ruralistyczny	-	XV w.	Brak	-
17	Bzowo	Bzowo 33	Dwór (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0006.35/1	XIX w., przebudowa po 1950 r.	Brak	Dobry (zmodyfikowany)
18	Bzowo	Bzowo 33	Stodoła (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0006.35/1	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
19	Bzowo	Bzowo 34a	Remiza strażacka	041411_2.0006.34/1	1. połowa XX w.	Brak	Dobry
20	Bzowo	Bzowo 37	Stodoła murowana	041411_2.0006.9/1	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
21	Bzowo	Bzowo 52	Budynek mieszkalny (d. czworak)	041411_2.0006.32/7	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
22	Bzowo	Bzowo 53	Budynek mieszkalny (d. czworak)	041411_2.0006.249	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry

23	Bzowo	Bzowo 55	Budynek mieszkalny (plebania)	041411_2.0006. <u>65</u>	początek XX w.	Brak	Dobry
24	Bzowo	Bzowo 58	Budynek mieszkalno-gospodarczy	041411_2.0006. <u>58</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
25	Bzowo	Bzowo 61	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>70/2</u> ; <u>70/4</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Średni
26	Bzowo	Bzowo 64	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>53</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Dobry
27	Bzowo	Bzowo 64	Budynek gospodarczy	041411_2.0006. <u>53</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Średni
28	Bzowo	Bzowo 66	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>52</u>	początek XX w.	Brak	Dobry
29	Bzowo	Bzowo 67	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>48/2</u>	przed 1939 r.	Brak	Dobry
30	Bzowo	Bzowo 81	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>42/3</u>	koniec XIX w.	Brak	Dobry
31	Bzowo	Bzowo 83	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>91/4</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
32	Bzowo	Bzowo 85	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>102/1</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
33	Bzowo	Bzowo 96	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>132/1</u> ; <u>132/2</u>	1. ćwierć XX w., przebudowany	Brak	Dobry
34	Bzowo	Bzowo 99	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>117</u>	początek XX w.	Brak	Dobry
35	Bzowo	Bzowo 102	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>115/1</u>	początek XX w.	Brak	Dobry
36	Bzowo	Bzowo 108	Budynek mieszkalny	041411_2.0006. <u>123/2</u>	początek XX w.	Brak	Dobry
37	Bzowo	Bzowo 55a	Kościół parafialny pw. św. Małgorzaty	041411_2.0006. <u>67/1</u>	1768 r.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1809 z dnia 28 listopada 2022 r.	Bardzo dobry
38	Bzowo	Bzowo przy 55a	Cmentarz przykościelny	041411_2.0006. <u>67/1</u>	XVIII/XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1817 z dnia 22 maja 2023 r.	Dobry

39	Bzowo	Bzowo przy 55a	Brama i mur przy kościele	041411_2.0006.67/1	2. połowa XIX w.	Brak	Dobry
40	Bzowo	Bzowo przy 52	Kapliczka	041411_2.0006.32/7	1933 r.	Brak	Dobry
41	Bzowo	Bzowo	Drogi brukowane	041411_2.0006.267; 198; 133/2; 121; 87	początek XX w.	Brak	Dobry
42	Bzowo	Bzowo	Wodopój	041411_2.0006.9/3	XIX w.	Brak	Dobry
43	Bzowo	Bzowo	Schron typu Infanteriaum-IR 1 (d. zespół fortyfikacji Twierdzy Grudziądz)	041411_2.0006.167/1	1914 r.	Brak	Zły (ruina)
44	Bzowo	Bzowo	Schron typu Infanteriaum-IR 2 (d. zespół fortyfikacji Twierdzy Grudziądz)	041411_2.0006.3	1914 r.	Brak	Zły (ruina)
45	Bzowo	Bzowo	Schron typu Infanteriaum-IR 3 (d. zespół fortyfikacji Twierdzy Grudziądz)	041411_2.0006.230	1914 r.	Brak	Zły (ruina)
46	Bzowo	Bzowo	Schron typu Infanteriaum-IR 4 (d. zespół fortyfikacji Twierdzy Grudziądz)	041411_2.0006.6	1914 r.	Brak	Zły (ruina)
47	Bzowo	Bzowo	Wartownia (d. zespół fortyfikacji Twierdzy Grudziądz)	041411_2.0006.42/4	1914 r.	Brak	Zły (ruina)
48	Bzowo	Bzowo	Wartownia (d. zespół fortyfikacji Twierdzy Grudziądz)	041411_2.0006.178	1914 r.	Brak	Zły (ruina)

49	Bzowo	Bzowo	Cmentarz ewangelicki (?) (kapliczka upamiętniająca)	041411_2.0006.41/2	XIX w. - początek XX w.	Brak	Zły
50	Bzowo	Bzowo	Układ ruralistyczny	-	XV w.	Brak	-
51	Komorsk	Grudziądzka 8	Budynek mieszkalny	041411_2.0008.725	1912 r.	Brak	Dobry (zmodyfikowany)
52	Komorsk	Grudziądzka 12	Budynek mieszkalny	041411_2.0008.1068	1935 r.	Brak	Dobry
53	Komorsk	Grudziądzka 17	Budynek mieszkalny	041411_2.0008.515/2	koniec XIX w.	Brak	Dobry
54	Komorsk	Grudziądzka 24	Budynek mieszkalny	041411_2.0008.744/2	początek XX w.	Brak	Dobry
55	Komorsk	Grudziądzka 27	Budynek mieszkalny	041411_2.0008.591/3; 591/4	1. ćwierć XX w.	Brak	Dobry
56	Komorsk	Grudziądzka 27	Budynek gospodarczy	041411_2.0008.591/3	1. ćwierć XX w.	Brak	Średni
57	Komorsk	Grudziądzka 32	Budynek mieszkalny	041411_2.0008.756	początek XX w.	Brak	Dobry
58	Komorsk	Grudziądzka 36	Budynek mieszkalny	041411_2.0008.766/4	koniec XIX w.	Brak	Dobry
59	Komorsk	Komorsk	Układ ruralistyczny	-	XVI w. (?)	Brak	-
60	Krusze	Krusze 4	Budynek mieszkalny	041411_2.0009.85/6	połowa XIX w.	Brak	Dobry
61	Krusze	Krusze 4	Budynek gospodarczy	041411_2.0009.85/6	przełom XIX-XX w., przebudowany	Brak	Dobry

62	Krusze	Krusze 6	Budynek mieszkalno-gospodarczy	041411_2.0009.88	1727 r. (?)	Brak	Dobry
63	Krusze	Krusze 38	Budynek mieszkalny	041411_2.0009.85/3	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
64	Krusze	Krusze 39	Budynek mieszkalny	041411_2.0009.330	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
65	Krusze	Krusze 42	Budynek mieszkalny	041411_2.0009.333	1. ćwierć XX w.	Brak	Dobry
66	Krusze	Krusze 43	Budynek mieszkalno-gospodarczy	041411_2.0009.360	koniec XIX w.	Brak	Dobry
67	Krusze	Krusze	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0009.67/16	XIX w.	Brak	Zły
68	Krzewiny	Krzewiny 1/2	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.1390/1	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
69	Lipinki	Lipinki 2	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.663	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
70	Lipinki	Lipinki 3	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.664	początek XX w.	Brak	Dobry
71	Lipinki	Lipinki 3	Budynek gospodarczy	041411_2.0011.664	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
72	Lipinki	Lipinki 4	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.658	początek XX w.	Brak	Dobry
73	Lipinki	Lipinki 5	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.676	koniec XIX w.	Brak	Średni
74	Lipinki	Lipinki 8	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.673	początek XX w.	Brak	Dobry
75	Lipinki	Lipinki 9	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.671	1907 r.	Brak	Bardzo dobry
76	Lipinki	Lipinki 10	Kościół parafialny pw. Maryi Wspomożenia Wiernych	041411_2.0011.651	1900-1904 r.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1609 z dnia 26 marca 2012 r.	Bardzo dobry
77	Lipinki	Lipinki przy 10	Cmentarz przykościelny	041411_2.0011.651	XVI w. (?)	Brak	Dobry
78	Lipinki	Lipinki przy 10	Brama przy kościele	041411_2.0011.651	1900-1904 r.	Brak	Dobry

79	Lipinki	Lipinki 11	Budynek mieszkalny (plebania)	041411_2.0011.651	1900-1904 r.	Brak	Bardzo dobry
80	Lipinki	Lipinki 14	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.649	koniec XIX w.	Brak	Dobry
81	Lipinki	Lipinki 15	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.648/2	początek XX w.	Brak	Bardzo dobry
82	Lipinki	Lipinki 16	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.647/1	początek XX w.	Brak	Dobry
83	Lipinki	Lipinki 20	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.628	1. ćwierć XX w.	Brak	Dobry
84	Lipinki	Lipinki 28	Budynek gospodarczy	041411_2.0011.702	przełom XIX-XX w.	Brak	Bardzo dobry
85	Lipinki	Lipinki 36	Budynek mieszkalno-gospodarczy	041411_2.0011.733/1	2. połowa XIX w.	Brak	Dobry
86	Lipinki	Lipinki 52	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.768	koniec XIX w.	Brak	Średni
87	Lipinki	Lipinki 53	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.769/2	koniec XIX w.	Brak	Średni
88	Lipinki	Lipinki 59	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.674	początek XX w.	Brak	Bardzo dobry
89	Lipinki	Lipinki 61	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.776/1	koniec XIX w.	Brak	Średni
90	Lipinki	Lipinki 66	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.781	2. połowa XIX w.	Brak	Dobry
91	Lipinki	Lipinki 89	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.882/1	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
92	Lipinki	Lipinki 102	Budynek mieszkalny	041411_2.0011.841	2. połowa XIX w.	Brak	Bardzo dobry
93	Lipinki	Lipinki 102	Budynek gospodarczy	041411_2.0011.841	2. połowa XIX w.	Brak	Bardzo dobry
94	Lipinki	Lipinki	Cmentarz	041411_2.0011.634	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
95	Lipinki	Lipinki	Kapliczka	041411_2.0011.735/6	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
96	Lipinki	Lipinki	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0011.897	XIX w.-początek XX w.	Brak	Zły
97	Lipinki	Lipinki	Układ ruralistyczny	-	XVI w. (?)	Brak	-

98	Mątask	Mątask	Cmentarz mennonicki	041411_2.0011. <u>1285</u>	XIX w.-1945 r.	Brak	Dobry
99	Osiek	Osiek 1	Budynek gospodarczy	041411_2.0009. <u>22/6</u>	1924 r.	Brak	Zły
100	Osiek	Osiek 1	Budynek gospodarczy	041411_2.0009. <u>22/4</u>	1. ćwierć XX w.	Brak	Średni
101	Osiek	Osiek 2	Budynek mieszkalny	041411_2.0009. <u>3/1</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Bardzo dobry
102	Osiek	Osiek 5	Budynek mieszkalny	041411_2.0009. <u>36</u>	koniec XIX w.	Brak	Dobry
103	Osiek	Osiek 5	Budynek gospodarczy	041411_2.0009. <u>36</u>	koniec XIX w.	Brak	Dobry
104	Osiek	Osiek 11	Budynek mieszkalny	041411_2.0009. <u>72/3</u>	koniec XIX w.	Brak	Dobry
105	Osiek	Osiek przy 1	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0009. <u>24</u>	XIX w.	Brak	Zły
106	Płochocin	Płochocin 6	Budynek mieszkalny (d. szkoła)	041411_2.0013. <u>15/1</u>	początek XX w.	Brak	Dobry
107	Płochocin	Płochocin 6	Budynek gospodarczy	041411_2.0013. <u>15/1</u>	początek XX w.	Brak	Średni
108	Płochocin	Płochocin 24	Dwór (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0013. <u>14/3</u>	1854 r.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1447 z dnia 15 czerwca 1985 r.	Średni
109	Płochocin	Płochocin 24	Oficyna (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0013. <u>14/3</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Średni
110	Płochocin	Płochocin 21	Budynek mieszkalny (d. gorzelnia w zespole dworsko-folwarcznym)	041411_2.0013. <u>14/5</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Dobry
111	Płochocin	Płochocin przy 24	Park (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0013. <u>25</u>	XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1447 z dnia 15 czerwca 1985 r.	Średni
112	Płochocin	Płochocin przy 24	Spichlerz (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0013. <u>14/3</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Średni

113	Płochocin	Płochocin przy 24	Brama (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0013.40	2. połowa XIX w.	Brak	Średni
114	Płochocin	Płochocin przy 24	Mur ogrodzeniowy (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0013.25	2. połowa XIX w.	Brak	Zły
115	Płochocin	Płochocin przy 24	Dawna kuźnia (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0013.14/5	2. połowa XIX w.	Brak	Zły
116	Płochocin	Płochocin przy 24	Magazyn (d. chlewnia w zespole dworsko-folwarcznym)	041411_2.0013.14/5	2. połowa XIX w., przebudowany	Brak	Dobry
117	Płochocin	Płochocin przy 24	Magazyn (d. obora w zespole dworsko-folwarcznym)	041411_2.0013.14/5	2. połowa XIX w., przebudowany	Brak	Dobry
118	Płochocin	Płochocin przy 24	Magazyn (d. owczarnia w zespole dworsko-folwarcznym)	041411_2.0013.14/5	2. połowa XIX w., przebudowany	Brak	Dobry
119	Płochocin	Płochocin przy 24	Historyczny układ podwórza folwarcznego (d. zespół dworsko-folwarczny)	041411_2.0013.14/1; 14/3; 14/4; 14/5	2. połowa XIX w.	Brak	Średni
120	Płochocin	Płochocin 8	Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca i Matki Kościoła	041411_2.0013.16	1891 r.	Wpis do rejestru zabytków nr A/801 z dnia 23 kwietnia 1991 r.	Bardzo dobry
121	Płochocin	Płochocin 8	Cmentarz przykościelny	041411_2.0013.16	XIX w.	Brak	Dobry
122	Płochocin	Płochocin	Cmentarz parafialny	041411_2.0013.12	XX w.	Brak	Dobry
123	Płochocinek	Płochocinek 30	Budynek mieszkalny	041411_2.0014.198/3	około 1940 r.	Brak	Bardzo dobry (znacząco zmodyfikowany)

124	Płochocinek	Płochocinek 34	Budynek mieszkalny	041411_2.0014. <u>195/3</u>	1907 r.	Brak	Dobry
125	Płochocinek	Płochocinek przy 40	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0014. <u>193</u>	XIX w.-początek XX w.	Brak	Zły
126	Przewodnik	Przewodnik	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0011. <u>3050</u>	XIX w.-początek XX w.	Brak	Dobry
127	Stara Huta	Stara Huta	Kapliczka	041411_2.0011. <u>271</u>	XIX w.-początek XX w.	Brak	Dobry
128	Stara Huta	Stara Huta przy 10	Krzyż/cmentarz poepidemiczny (?)	041411_2.0011. <u>1418</u>	XIX w.-początek XX w.	Brak	Dobry
129	Rulewo	Rulewo 1	Budynek mieszkalny (d. czworak w zespole pałacowo- folwarcznym)	041411_2.0016. <u>63</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
130	Rulewo	Rulewo 2	Budynek mieszkalny (d. czworak w zespole pałacowo- folwarcznym)	041411_2.0016. <u>64</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
131	Rulewo	Rulewo 3	Budynek mieszkalny (d. czworak w zespole pałacowo- folwarcznym)	041411_2.0016. <u>65</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
132	Rulewo	Rulewo 4	Budynek mieszkalny (d. czworak w zespole pałacowo- folwarcznym)	041411_2.0016. <u>66</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry (zmodyfikowany)

133	Rulewo	Rulewo 10	Budynek mieszkalny (d. rządcówka w zespole pałacowo-folwarcznym)	041411_2.0016. <u>16/25</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Dobry
134	Rulewo	Rulewo 10	Budynek gospodarczy (d. zespół pałacowo-folwarczy)	041411_2.0016. <u>16/25</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Średni
135	Rulewo	Rulewo 11	Budynek mieszkalny (d. zespół pałacowo-folwarczy)	041411_2.0016. <u>16/9</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry (zmodyfikowany)
136	Rulewo	Rulewo 13	Pałac (d. zespół pałacowo-folwarczy)	041411_2.0016. <u>16/37</u>	1865 r.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1177 z dnia 18 grudnia 1981 r.	Bardzo dobry
137	Rulewo	Rulewo 13	Park (d. zespół pałacowo-folwarczy)	041411_2.0016. <u>16/37</u>	początek XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1177 z dnia 22 września 1997 r.	Bardzo dobry
138	Rulewo	Rulewo przy 10	Spichlerz (d. zespół pałacowo-folwarczy)	041411_2.0016. <u>16/29</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Zły
139	Rulewo	Rulewo przy 10	Kuźnia (d. zespół pałacowo-folwarczy)	041411_2.0016. <u>16/21</u>	1883 r.	Brak	Ruina/zły
140	Rulewo	Rulewo przy 10	Gorzelnia z kominem (d. zespół pałacowo-folwarczy)	041411_2.0016. <u>16/29</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Ruina/zły
141	Rulewo	Rulewo przy 10	Tartak z kominem (d. zespół pałacowo-folwarczy)	041411_2.0016. <u>11/9</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Ruina/zły
142	Rulewo	Rulewo 14	Budynek gospodarczy (d. zespół pałacowo-folwarczy)	041411_2.0016. <u>11/8</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Ruina/zły
143	Rulewo	Rulewo	Kapliczka	041411_2.0016. <u>13/5</u>	koniec XIX w.	Brak	Dobry

144	Rulewo	Rulewo przy 13	Cmentarz rodzinny (rodu von Moercker)	041411_2.0016. <u>16/37</u>	XIX w.-początek XX w.	Obiekt na terenie parku wpisanego do rejestru zabytków nr A/1177 z dnia 22 września 1997 r.	Zły
145	Rulewo	Rulewo	Układ ruralistyczny	-	XVIII w.	Brak	-
146	Warlubie	Bąkowska 1	Budynek mieszkalny	041411_2.0018. <u>167/4</u>	początek XX w.	Brak	Dobry
147	Warlubie	Bąkowska 3	Budynek mieszkalny	041411_2.0018. <u>522/2</u>	początek XX w.	Brak	Dobry
148	Warlubie	Bąkowska 4	Budynek mieszkalny/sklep	041411_2.0018. <u>172/1</u>	1. ćwierć XX w.	Brak	Dobry
149	Warlubie	Bąkowska 6	Budynek mieszkalny	041411_2.0018. <u>174</u>	przed 1939 r.	Brak	Dobry
150	Warlubie	Bąkowska 10	Budynek mieszkalny	041411_2.0018. <u>177/2</u>	koniec XIX w.	Brak	Zły
151	Warlubie	Domy Kolejowe 2	Budynek mieszkalny	041411_2.0018. <u>250</u>	2. połowa XIX w.	Brak	Dobry
152	Warlubie	Domy Kolejowe 3	Dworzec kolejowy	041411_2.0018. <u>250</u>	1852 r. (?), przebudowany 1. ćw. XX w.	Brak	Średni
153	Warlubie	Domy Kolejowe 3	Budynek gospodarczy (zespół dworca kolejowego)	041411_2.0018. <u>250</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Średni
154	Warlubie	Domy Kolejowe przy 2	Wieża ciśnień (zespół dworca kolejowego)	041411_2.0018. <u>250</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Zły
155	Warlubie	Domy Kolejowe przy 4	Magazyn kolejowy	041411_2.0018. <u>250</u>	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry/średni

156	Warlubie	Domy Kolejowe przy 4	Nastawnia	041411_2.0018.250	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
157	Warlubie	Domy Kolejowe 4	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.181	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
158	Warlubie	Dworcowa 1	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.238/9	początek XX w.	Brak	Bardzo dobry
159	Warlubie	Dworcowa przy 1	Park	041411_2.0018.169	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
160	Warlubie	Dworcowa 3	Pocztą	041411_2.0018.239	początek XX w.	Brak	Dobry
161	Warlubie	Dworcowa 6	Budynek mieszkalny (d. stajnia)	041411_2.0018.146/2	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
162	Warlubie	Dworcowa 7	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.249	początek XX w.	Brak	Dobry
163	Warlubie	Dworcowa 9	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.251	przełom XIX-XX w.	Brak	Średni
164	Warlubie	Dworcowa 10	Budynek mieszkalno-usługowy (d. dom sióstr Józefitek)	041411_2.0018.144/2	koniec XIX w., przebudowany współcześnie	Brak	Dobry
165	Warlubie	Dworcowa 12	Budynek mieszkalno-usługowy	041411_2.0018.142	początek XX w.	Brak	Dobry
166	Warlubie	Dworcowa 13	Budynek mieszkalno-usługowy	041411_2.0018.256/10	koniec XIX w.	Brak	Dobry
167	Warlubie	Dworcowa 17	Urząd Gminy Warlubie	041411_2.0018.257/13	początek XX w., przebudowany	Brak	Dobry
168	Warlubie	Dworcowa 26	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.136/4	początek XX w.	Brak	Średni
169	Warlubie	Dworcowa 27	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.270	początek XX w.	Brak	Dobry
170	Warlubie	Dworcowa 33	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.273	początek XX w.	Brak	Dobry

171	Warlubie	Dworcowa 33	Budynek gospodarczy	041411_2.0018.273	początek XX w.	Brak	Dobry
172	Warlubie	Dworcowa 34	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.132	początek XX w.	Brak	Dobry
173	Warlubie	Dworcowa 39	Kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Niepokalanego Serca Marii	041411_2.0018.276	1924 r.	Wpis do rejestru zabytków nr A/1746 z dnia 13 lipca 2018 r.	Bardzo dobry
174	Warlubie	Dworcowa przy 39	Kaplica cmentarna	041411_2.0018.276	ok. 1924 r.	Brak	Dobry
175	Warlubie	Dworcowa przy 39	Cmentarz przykościelny	041411_2.0018.276	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
176	Warlubie	Dworcowa 41	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.277	początek XX w.	Brak	Dobry
177	Warlubie	Dworcowa 46	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.124/2	początek XX w.	Brak	Dobry
178	Warlubie	Grudziądzka przy 8	Cmentarz ewangelicki (nieistniejący, upamiętnienie)	041411_2.0018.111	XIX w.-początek XX w.	Brak	Dobry
179	Warlubie	Komorska 2	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.26/11	początek XX w.	Brak	Bardzo dobry
180	Warlubie	Starogardzka	Cmentarz	041411_2.0018.284/1	początek XX w.	Brak	Dobry
181	Warlubie	Szkolna 8	Szkoła (SOSW)	041411_2.0018.255/7	1888 r.	Brak	Bardzo dobry
182	Warlubie	Szkolna 10	Budynek mieszkalny (dawny "Dom Nauczyciela")	041411_2.0018.255/6	koniec XIX w.	Brak	Bardzo dobry
183	Warlubie	Szkolna 10	Budynek gospodarczy (dawna stodoła)	041411_2.0018.255/6	koniec XIX w.	Brak	Bardzo dobry
184	Warlubie	Szkolna 21	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.245/7	przełom XIX-XX w.	Brak	Średni

185	Warlubie	Szkolna 27	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.246/6	przełom XIX-XX w., przebudowany współcześnie	Brak	Dobry/średni
186	Warlubie	Wiejska 8	Budynek gospodarczy	041411_2.0018.101/2	koniec XIX w.	Brak	Dobry
187	Warlubie	Wiejska 10	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.100/2	koniec XIX w.	Brak	Dobry
188	Warlubie	Wiejska 11	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.154/2	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
189	Warlubie	Wiejska 14	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.99/3	koniec XIX w., przebudowany	Brak	Dobry
190	Warlubie	Wiejska 15	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.153	początek XX w.	Brak	Dobry
191	Warlubie	Wiejska 18	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.98	koniec XIX w.	Brak	Bardzo dobry
192	Warlubie	Wiejska 20	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.97	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
193	Warlubie	Wiejska 22	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.95	początek XX w.	Brak	Dobry
194	Warlubie	Wiejska 24	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.93	przed 1939 r.	Brak	Średni
195	Warlubie	Wiejska 25	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.115/2	koniec XIX w.	Brak	Średni
196	Warlubie	Wiejska 26	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.91/2	koniec XIX w.	Brak	Dobry
197	Warlubie	Wiejska 26	Budynek gospodarczy	041411_2.0018.91/2	koniec XIX w.	Brak	Dobry
198	Warlubie	Wiejska 29	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.113	początek XX w.	Brak	Dobry
199	Warlubie	Wiejska 31	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.112	początek XX w.	Brak	Średni
200	Warlubie	Wiejska 31	Budynek gospodarczy	041411_2.0018.112	początek XX w.	Brak	Średni
201	Warlubie	Wiejska 32	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.90/4	początek XX w.	Brak	Średni
202	Warlubie	Wiejska 38	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.83/2	początek XX w.	Brak	Zły/ruina
203	Warlubie	Wiejska 38	Budynek gospodarczy	041411_2.0018.83/2	początek XX w.	Brak	Zły/ruina

204	Warlubie	Wiejska 42	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.81	początek XX w.	Brak	Dobry
205	Warlubie	Wiejska 42	Budynek gospodarczy	041411_2.0018.81	początek XX w.	Brak	Dobry
206	Warlubie	Wiejska 44	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.80/2	początek XX w.	Brak	Dobry
207	Warlubie	Zawadzka 2	Budynek mieszkalny	041411_2.0018.385	początek XX w.	Brak	Bardzo dobry
208	Warlubie	Warlubie	Układ ruralistyczny	-	XVI w. (?)	Brak	-
209	Wielki Komorsk	Aleksandra 5	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.930	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
210	Wielki Komorsk	Aleksandra 13	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.390/1	przełom XIX-XX w.	Brak	Średni/zły
211	Wielki Komorsk	Aleksandra 13	Budynek gospodarczy	041411_2.0020.390/1	przełom XIX-XX w.	Brak	Średni
212	Wielki Komorsk	Grudziądzka 1	Budynek mieszkalny/sklep	041411_2.0020.364	początek XX w.	Brak	Dobry
213	Wielki Komorsk	Grudziądzka 3	Szkoła	041411_2.0020.365	początek XX w.	Brak	Bardzo dobry
214	Wielki Komorsk	Grudziądzka 9	Budynek mieszkalno-usługowy	041411_2.0020.376	1912 r.	Brak	Dobry
215	Wielki Komorsk	Grudziądzka 12	Budynek mieszkalno-gospodarczy	041411_2.0020.428/2	1. ćwierć XX w.	Brak	Dobry (znacząco zmodyfikowany)
216	Wielki Komorsk	Grudziądzka 19	Budynek mieszkalno-gospodarczy	041411_2.0020.382/1	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
217	Wielki Komorsk	Grudziądzka 21	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.383	początek XX w.	Brak	Dobry
218	Wielki Komorsk	Grudziądzka 24	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.445/2	przełom XIX-XX w.	Brak	Bardzo dobry
219	Wielki Komorsk	Nowomostowa 2	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.163/4	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry

220	Wielki Komorsk	Nowomostowa 4	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.188	początek XX w.	Brak	Dobry
221	Wielki Komorsk	Nowska 1	Budynek mieszkalny	041411_2.0008.416/1	1912 r.	Brak	Dobry
222	Wielki Komorsk	Nowska A 1	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.302/1	początek XX w.	Brak	Dobry
223	Wielki Komorsk	Nowska A 1	Budynek gospodarczy	041411_2.0020.302/1	początek XX w.	Brak	Dobry
224	Wielki Komorsk	Nowska A 3	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.303/1	przełom XIX-XX w., odbudowany ok. 1955 r.	Brak	Dobry
225	Wielki Komorsk	Nowska A 4	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.342	początek XX w.	Brak	Dobry
226	Wielki Komorsk	Nowska A 5	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.304	około 1910 r.	Brak	Bardzo dobry
227	Wielki Komorsk	Nowska A 5	Budynek gospodarczy	041411_2.0020.304	około 1910 r.	Brak	Bardzo dobry
228	Wielki Komorsk	Nowska A 6	Budynek mieszkalno-gospodarczy	041411_2.0020.340	początek XX w.	Brak	Dobry
229	Wielki Komorsk	Nowska A 7	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.305	1912 r.	Brak	Bardzo dobry
230	Wielki Komorsk	Nowska A 8	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.334	1909 r.	Brak	Dobry
231	Wielki Komorsk	Nowska A 8	Budynek gospodarczy	041411_2.0020.334	około 1910 r.	Brak	Dobry
232	Wielki Komorsk	Nowska A 9	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.306	około 1910 r.	Brak	Dobry
233	Wielki Komorsk	Nowska A 13	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.161	początek XX w.	Brak	Dobry
234	Wielki Komorsk	Nowska A 16	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.324	1865 r.	Brak	Dobry
235	Wielki Komorsk	Nowska A 17	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.157	początek XX w.	Brak	Dobry
236	Wielki Komorsk	Nowska A 21	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.153/1	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
237	Wielki Komorsk	Warlubska 1/1	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.440	początek XX w.	Brak	Dobry

238	Wielki Komorsk	Warlubska 1/2	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.440	początek XX w.	Brak	Dobry
239	Wielki Komorsk	Warlubska 3	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.439	początek XX w.	Brak	Bardzo dobry
240	Wielki Komorsk	Warlubska 10	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.271	początek XX w.	Brak	Dobry
241	Wielki Komorsk	Warlubska 12	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.270	1913 r.	Brak	Dobry
242	Wielki Komorsk	Warlubska 14	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.267/1	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
243	Wielki Komorsk	Warlubska 15	Budynek mieszkalno-usługowy	041411_2.0020.929	przełom XIX-XX w.	Brak	Bardzo dobry
244	Wielki Komorsk	Warlubska 16	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.264	1912 r.	Brak	Dobry
245	Wielki Komorsk	Warlubska 21	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.925	początek XX w.	Brak	Dobry
246	Wielki Komorsk	Warlubska 33	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.872	przełom XIX-XX w.	Brak	Bardzo dobry
247	Wielki Komorsk	Warlubska 35	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.870	1912 r.	Brak	Bardzo dobry
248	Wielki Komorsk	Warlubska 51	Budynek mieszkalny	041411_2.0020.830	przełom XIX-XX w.	Brak	Dobry
249	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła	041411_2.0020.297	1787-1792 r.	Wpis do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.	Bardzo dobry
250	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Cmentarz przykościelny	041411_2.0020.297	XVIII w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.	Dobry
251	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Kostnica przy kościele	041411_2.0020.297	koniec XVIII w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.	Dobry
252	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Kapliczki w linii ogrodzenia kościoła	041411_2.0020.297	koniec XVIII w., przebudowane	Wpis do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.	Dobry
253	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Park przy kościele	041411_2.0020.297	XIX w.	Obiekt na terenie wpisanym do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.	Dobry

254	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Ogrodzenie z bramami przy kościele	041411_2.0020.297	przełom XIX-XX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.	Dobry
255	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Cmentarz parafialny	041411_2.0020.293	XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.	Dobry
256	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Ogrodzenie z bramami cmentarza	041411_2.0020.293	przełom XIX-XX w.	Wpis do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.	Dobry
257	Wielki Komorsk	Warlubska przy 4	Kapliczka na cmentarzu parafialnym	041411_2.0020.293	przełom XIX-XX w.	Obiekt na terenie wpisanym do rejestru zabytków nr A/14 z dnia 19 października 1999 r.	Dobry
258	Wielki Komorsk	Aleksandra przy 8	Cmentarz ewangelicki	041411_2.0020.420	XIX w.-początek XX w.	Brak	Zły
259	Wielki Komorsk	Wielki Komorsk	Układ ruralistyczny	-	XVI w. (?)	Brak	-
260	Wielki Komorsk	Wielki Komorsk	Chata nr 3	-	XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr 322 z dnia 21 lutego 1956 r.	-

13.2. ZAŁĄCZNIK NR 2 – GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR W OBR. MIEJ.	AZP	NR AZP	NR DZIAŁKI	OBREB	DATOWANIE	FUNKCJA
1	Bąkowo	1	28-43	17	7/5	Bąkowo	Okres halsztacki/okres lateński (?)	Ślad osadniczy
2	Bąkowo	2	28-43	18	7/1, 7/3, 8/1, 8/3	Bąkowo	Kultura amfor kulistych, kultura łużycka, kultura pomorska, okres lateński - okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	Osada
3	Bąkowo	3	28-43	19	8/3, 8/4	Bąkowo	Okres halsztacki/okres lateński, okres wpływów rzymskich (?)	Ślad osadniczy
4	Bąkowo	4	28-43	15	8/4, 8/5	Bąkowo	Neolit schyłkowy - wczesna epoka brązu, kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych, kultura pomorska, okres lateński - okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	Osada
5	Bąkowo	5	28-43	16	18/2	Bąkowo	Epoka kamienia	Ślad osadniczy
6	Bąkowo	6	28-43	20	29/4	Bąkowo	Okres wpływów rzymskich	Ślad osadniczy
7	Bąkowo	7	28-43	21	96/1, 96/3, 96/4	Bąkowo	Kultura amfor kulistych, kultura pomorska, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	Osada
8	Bąkowo	8	28-43	22	7/1, 7/3, 8/3	Bąkowo	Kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych, kultura pomorska, okres lateński - okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	Osada
9	Bąkowo	9	28-43	42	67/30, 67/33	Bąkowo	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Punkt osadniczy
10	Bąkowo	10	28-43	43	49/1, 49/2	Bąkowo	Wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny, okres współczesny	Osada
11	Bąkowo	11	28-43	48	19/2	Bąkowo	Kultura pucharów lejkowatych, późne średniowiecze	Ślad osadniczy

12	Bąkowo	12	28-43	51	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Bąkowo	Kultura pomorska	Cmentarzysko
13	Bąkowo	13	28-43	52	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Bąkowo	Kultura pomorska	Cmentarzysko
14	Bąkowo	14	28-43	54	26/5, 26/6	Bąkowo	Kultura pomorska	Cmentarzysko
15	Buśnia	1	29-43	1	3034/6	Buśnia	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
16	Buśnia	2	29-43	9	36, 37/2	Buśnia	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Punkt osadniczy
17	Buśnia	3	29-43	10	62	Rulewo	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
18	Buśnia	4	29-43	11	58, 59, 60	Buśnia	Okres halszacki/okres lateński, późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
19	Buśnia	5	29-43	13	65	Buśnia	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
20	Buśnia	6	29-43	15	48	Buśnia	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
21	Buśnia	7	29-43	16	76/1, 76/3, 76/4, 76/5	Buśnia	Późne średniowiecze	Osada
22	Buśnia	8	29-43	17	70/7	Buśnia	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
23	Buśnia	9	29-43	18	31	Buśnia	Okres nowożytny	Ślad osadniczy
24	Buśnia	10	29-43	19	28	Buśnia	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Osada
25	Bzowo-Ryżewo	1	28-44	4	5/1	Bzowo	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Osada
26	Bzowo	2	28-44	11	21/3, 22/3, 22/5, 22/2, 22/6, 23, 28	Bzowo	XV-XVIII w.	Osada
27	Bzowo	3	28-44	10	39	Bzowo	XV-XVIII w.	Osada
28	Bzowo	4	28-44	12	186	Bzowo	XIV-XV w.	Osada
29	Bzowo	5	28-44	16	834/2, 836/2	Komorsk	Kultura łużycka	Osada
30	Bzowo	6	28-44	14	24/6, 24/7	Bzowo	Pradzieje, okres nowożytny	Osada

31	Bzowo	7	28-44	9	8, 10/4	Bzowo	Wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	Osada
32	Bzowo	8	28-44	8	16/6, 237	Bzowo	Kultura łużycka, późne średniowiecze	Osada
33	Bzowo	9	28-44	7	293	Bzowo	XV-XVII w.	Osada
34	Bzowo	10	28-44	6	287	Bzowo	Okres nowożytny	Osada
35	Bzowo	11	28-44	5	279	Bzowo	Kultura łużycka	Osada
36	Bzowo	12	28-44	27	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Bzowo	Okres wpływów rzymskich, kultura wielbarska	Cmentarzysko
37	Bzowo	13	29-44	1	17/2, 147	Bzowo	Okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	Punkt osadniczy
38	Bzowo	14	28-44	13	88/1, 88/2	Bzowo	Kultura łużycka	Osada
39	Krusze-Osiek	1	28-44	22	20/2, 21, 24, 25/1, 25/4, 25/5, 27, 28/7, 28/8, 113, 114/2, 118, 119/2, 120/2	Krusze	Kultura pucharów lejkowatych, kultura łużycka, kultura pomorska, kultura oksywiska, kultura wielbarska, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze-okres nowożytny	Cmentarzyska i osady
40	Krusze-Osiek	2	28-44	23	55/1, 57/1, 65, 66/1, 72/4	Krusze	Przadzieje, okres nowożytny	Ślady osadnictwa
41	Krusze	3	28-44	25	88	Krusze	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
42	Krusze-Osiek	4	28-44	15	8/2	Krusze	Kultura pomorska	Osada
43	Krusze	5	28-44	24	80/2, 80/8, 81/3, 81/4	Krusze	Kultura łużycka, późne średniowiecze - okres nowożytny	Osada
44	Krusze	6	29-44	2	64/5, 65/1	Krusze	Okres nowożytny	Ślad osadniczy
45	Krusze	7	29-44	3	3017/3	Krusze	Pradzieje, okres nowożytny	Ślad osadniczy, osada
46	Lipinki	1	26-42	11	514, 515, 516/5, 517/3, 520	Lipinki	Okres nowożytny	Osada
47	Lipinki	3	26-43	7	180/1, 185, 186	Lipinki	Okres nowożytny	Punkt osadniczy
48	Lipinki	4	26-43	8	197/1, 197/2	Lipinki	Kultura amfor kulistych, kultura łużycka/kultura pomorska, późne średniowiecze	Ślad osadniczy

49	Lipinki	5	26-43	9	201/2, 202	Lipinki	Mezolit, neolit schyłkowy/wczesna epoka brązu, okres rzymski (?)	Ślad osadniczy
50	Lipinki	6	26-43	10	204, 205	Lipinki	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
51	Lipinki	7	26-43	11	1639/8, 1639/11, 3075	Lipinki	Okres nowożytny	Punkt osadniczy
52	Lipinki	8	26-43	12	1284, 1285, 1286, 1290/1, 1291	Lipinki	Okres nowożytny	Punkt osadniczy
53	Lipinki	9	26-43	13	1281	Lipinki	Okres nowożytny	Punkt osadniczy
54	Lipinki	10	26-43	14	1266, 1276/3, 1281	Lipinki	Okres nowożytny	Punkt osadniczy
55	Lipinki	11	26-43	15	1255, 1256	Lipinki	Okres nowożytny	Punkt osadniczy
56	Lipinki	12	26-43	16	1254/2, 1254/5, 1255	Lipinki	Okres nowożytny	Punkt osadniczy
57	Lipinki	13	26-43	17	1241/1, 1241/2, 1286	Lipinki	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
58	Lipinki	14	27-42	7	692, 708	Lipinki	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
59	Lipinki	15	27-42	8	720, 735/1, 755/1, 755/2	Lipinki	Okres halsztacki-okres lateński, późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
60	Lipinki	16	27-42	9	886	Lipinki	Epoka kamienia, okres nowożytny	Ślad osadniczy
61	Lipinki	17	27-42	10	642, 643, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 1627/5	Lipinki	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
62	Lipinki	18	27-42	11	635	Lipinki	Okres halsztacki, późne średniowiecze	Punkt osadniczy
63	Lipinki	19	27-42	12	632/1, 632/2, 632/3, 633, 646, 1638/1	Lipinki	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Punkt osadniczy
64	Lipinki	20	27-42	13	598/2, 605?	Lipinki	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
65	Płochocin	1	27-43	19	31/1, 31/6, 32, 33, 38	Płochocin	Późne średniowiecze - okres nowożytny	Punkt osadniczy
66	Płochocin	2	27-43	20	32	Płochocin	Okres halsztacki - okres lateński	Ślad osadniczy
67	Płochocin	3	27-43	21	32	Płochocin	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy

68	Płochocin	4	27-43	22	5/6, 5/9	Płochocin	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Punkt osadniczy
69	Płochocin	5	27-43	23	5/9	Płochocin	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Punkt osadniczy
70	Płochocin	6	27-43	24	5/3, 5/7, 5/8, 76	Płochocin	Kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych, kultura pomorska, kultura oksywska/wielbarska, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	Osada
71	Płochocin	7	27-43	27	5/5, 5/6, 5/7	Płochocin	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
72	Płochocin	8	28-43	3	43	Płochocin	Okres halszacki - okres lateński, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
73	Płochocin	9	27-43	28	5/19	Płochocin	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
74	Płochocin	10	27-43	29	5/1, 5/2, 5/17, 5/18, 5/19, 15/1, 15/3, 15/4, 16, 17, 18, 19/1, 19/2	Płochocin	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Osada
75	Płochocin	11	28-43	4	3289/11	Płochocin	Pradzieje	Ślad osadniczy
76	Płochocin	12	27-43	30	5/19, 27/2	Płochocin	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Ślad osadniczy
77	Płochocin	13	27-43	25	32/19	Płochocin	Okres wpływów rzymskich, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
78	Płochocin	14	27-43	18	32/19	Płochocin	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
79	Płochocin	15	28-43	5	32/4, 32/19	Płochocin	Okres halszacki - okres lateński, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
80	Płochocin	16	28-43	6	24/24, 25	Płochocin	Wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
81	Płochocin	17	28-43	7	15	Płochocin	Okres wpływów rzymskich, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
82	Płochocin	18	28-43	8	24/24	Płochocin	Pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
83	Płochocin	19	28-43	9	32/19	Płochocin	Okres halszacki - okres lateński	Ślad osadniczy
84	Płochocin	20	28-43	10	24/24	Płochocin	Okres halszacki - okres lateński	Ślad osadniczy
85	Płochocin	21	28-43	11	24/24, 54/6	Płochocin	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
86	Płochocin	22	28-43	12	24/24	Płochocin	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Ślad osadniczy

87	Płochocin	23	28-43	13	24/24, 54/6	Płochocin	Okres halszacki - okres lateński, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
88	Płochocin	24	28-43	14	54/6, 54/8	Płochocin	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
89	Płochocin	25	28-43	1	54/8	Płochocin	Okres halszacki - okres lateński, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
90	Płochocin	26	28-43	2	54/8	Płochocin	Okres halszacki - okres lateński, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
91	Płochocin	27	27-43	33	2/5, 2/6, 3, 76	Płochocin	Kultura późnej ceramiki wstęgowej, kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych, kultura ceramiki sznurowej, kultura pomorska, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze	Ślad osadniczy, osada
92	Płochocin	28	28-43	37	59	Płochocin	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
93	Płochocin	29	28-43	38	57	Płochocin	Okres nowożytny	Punkt osadniczy
94	Płochocin	30	28-43	39	70/2	Płochocin	Okres nowożytny	Ślad osadniczy
95	Płochocin	31	28-43	44	46/3, 48/1, 48/4, 49/1, 75	Płochocin	Wczesne średniowiecze	Osada
96	Płochocin	32	28-43	45	75, 3289/11	Płochocin	Okres wpływów rzymskich, późne średniowiecze	Osada
97	Płochocin	33	28-43	46	70/2	Płochocin	Pradzieje ?	Punkt osadniczy
98	Płochocin	34	27-43	50	19/1	Płochocin	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
99	Płochocin	35	27-43	51	31/5, 32	Płochocin	Okres halszacki - okres lateński, okres nowożytny	Ślad osadniczy
100	Płochocin	36	27-43	52	30	Płochocin	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
101	Płochocin	37	27-43	53	28/4, 29/2	Płochocin	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
102	Płochocin	38	27-43	55	5/19	Płochocin	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
103	Płochocin	39	27-43	60	5/19	Płochocin	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
104	Płochocin	40	27-43	61	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Płochocin	Kultura pomorska	Cmentarzysko

105	Płochocin	41	27-43	62	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Płochocin	Kultura pomorska	Cmentarzysko
106	Płochocinek	1	27-43	1	132	Płochocinek	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
107	Płochocinek	2	27-43	2	130/5	Płochocinek	Epoka kamienia	Ślad osadniczy
108	Płochocinek	3	27-44	30	212	Płochocinek	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
109	Płochocinek	4	27-44	31	238/2, 238/5	Płochocinek	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
110	Płochocinek	5	27-44	32	232/1, 233/1	Płochocinek	Epoka kamienia	Ślad osadniczy
111	Płochocinek	6	27-43	4	192/1, 193, 194/1	Płochocinek	Wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
112	Płochocinek	7	27-43	5	86/2, 86/6	Płochocinek	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Punkt osadniczy
113	Płochocinek	8	27-43	6	85/1	Płochocinek	Okres halszacki/okres lateński	Osada
114	Płochocinek	9	27-43	7	95/6	Płochocinek	Późne średniowiecze, okres nowożytny	Punkt osadniczy
115	Płochocinek	10	27-43	8	49/7, 50/2	Płochocinek	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
116	Płochocinek	11	27-43	9	49/8	Płochocinek	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
117	Płochocinek	12	27-43	10	171/4	Płochocinek	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
118	Płochocinek	13+14	27-43	11+12	180/3, 181/3, 182/2, 183/2, 184/2	Płochocinek	Kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych, kultura ceramiki sznurkowej, kultura trzciniecka, kultura iwieńska, kultura łużycka, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze	Osada
119	Płochocinek	15	27-43	13	48, 49/4	Płochocinek	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
120	Płochocinek	16	27-43	14	48	Płochocinek	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
121	Płochocinek	17	27-43	15	22/1	Płochocinek	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Ślad osadniczy
122	Płochocinek	18	27-43	16	169/4	Płochocinek	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
123	Płochocinek	19	27-43	17	167/2	Płochocinek	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
124	Płochocinek	20	27-43	3	29/2	Płochocinek	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Punkt osadniczy

125	Płochocinek	21	27-43	31	224/3	Płochocinek	Okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	Ślad osadniczy
126	Płochocinek	22	27-43	34	188/1, 188/2	Płochocinek	Kultura łużycka, okres wpływów rzymskich (?), okres nowożytny	Ślad osadniczy
127	Płochocinek	23	27-43	35	186/2	Płochocinek	Okres halsztacki/okres lateński	Punkt osadniczy
128	Płochocinek	24	27-43	36	181/2, 181/3, 182/1, 182/2	Płochocinek	Okres halsztacki/okres lateński, wczesne średniowiecze (?)	Ślad osadniczy
129	Płochocinek	25	27-43	37	180/3	Płochocinek	Wczesne średniowiecze	Ślad osadniczy
130	Płochocinek	26	27-43	38	180/3	Płochocinek	Okres halsztacki/okres lateński, wczesne średniowiecze	Ślad osadniczy
131	Płochocinek	27	27-43	39	180/2, 180/3	Płochocinek	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Punkt osadniczy
132	Płochocinek	28	27-43	40	169/3	Płochocinek	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Ślad osadniczy
133	Płochocinek	29	27-43	41	169/3	Płochocinek	Okres halsztacki/okres lateński, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
134	Płochocinek	30	27-43	42	93, 94	Płochocinek	Wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	Osada
135	Płochocinek	31	27-43	43	89	Płochocinek	Okres wpływów rzymskich, późne średniowiecze, okres nowożytny	Punkt osadniczy
136	Płochocinek	32	27-43	44	85/1	Płochocinek	Neolit (?)	Ślad osadniczy
137	Płochocinek	33	27-43	59	86/2	Płochocinek	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Ślad osadniczy
138	Płochocinek	34	27-43	45	102/4	Płochocinek	Wczesne średniowiecze, późne średniowiecze/ okres nowożytny	Ślad osadniczy
139	Płochocinek	36	27-43	46	183/2	Płochocinek	Okres halsztacki/okres lateński	Ślad osadniczy
140	Płochocinek	37	27-43	11	86/6, 89, 90, 95/6	Płochocinek	Kultura łużycka, okres nowożytny	Osada
141	Płochocinek	38	27-43	54	88	Płochocinek	Okres halsztacki/ okres lateński, okres nowożytny	Ślad osadniczy
142	Płochocinek	39	27-43	56	82/4, 84/4	Płochocinek	Pradzieje (?), późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
143	Płochocinek	40	27-43	57	44/8	Płochocinek	Okres halsztacki/ okres lateński, okres nowożytny	Punkt osadniczy
144	Płochocinek	41	27-43	58	95/6	Płochocinek	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
145	Rulewo	1	28-43	28	16/34, 126/2	Rulewo	Okres halsztacki-okres lateński, późne średniowiecze-okres nowożytny	Ślad osadniczy

146	Rulewo	2	28-43	29	50, 51, 52, 53, 57, 58, 59, 60	Rulewo	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Punkt osadniczy
147	Rulewo	3	29-43	12	3/8, 65	Rulewo	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
148	Rulewo	4	29-43	14	7	Rulewo	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
149	Rulewo	5	29-43	21	3/3	Rulewo	Pradzieje (?), późne średniowiecze	Ślad osadniczy
150	Rulewo	6	29-43	22	3/3, 3/7	Rulewo	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
151	Rulewo	7	28-43	31	16/41	Rulewo	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
152	Rulewo	8	28-43	32	14/2	Rulewo	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
153	Rulewo	9	28-43	33	14/2	Rulewo	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Ślad osadniczy
154	Rulewo	10	28-43	34	14/2, 15, 126/2, 3253/1	Rulewo	Okres halsztacki/ okres lateński	Osada
155	Rulewo	11	28-43	35	126/2	Rulewo	Późne średniowiecze	Punkt osadniczy
156	Rulewo	12	28-43	36	126/2	Rulewo	Okres halsztacki/ okres lateński, okres nowożytny	Ślad osadniczy
157	Rulewo	13	28-43	40	17/3, 17/4	Rulewo	Okres halsztacki/ okres lateński, późne średniowiecze, okres nowożytny	Osada
158	Rulewo	14	28-43	41	17/3, 17/4, 17/6	Rulewo	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Punkt osadniczy
159	Rulewo	15	28-43	49	16/41	Rulewo	Epoka brązu (?)	Punkt osadniczy
160	Rulewo	16	28-43	50	9/4	Rulewo	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
161	Rulewo	17	28-43	53	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Rulewo	Kultura pomorska	Cmentarzysko
162	Rybno-Lipinki	1	27-42	14	1368/3, 1368/4	Lipinki	Kultura pucharów lejkowatych	Ślad osadniczy
163	Stara Huta	1	26-42	1	442, 444, 450, 457	Lipinki	Okres nowożytny - XVIII w.	Huta szkła
164	Stara Huta	2	27-42	1	5207/1	Lipinki	Okres nowożytny	Huta żelaza
165	Stara Huta	3	27-42	2	442, 444, 450, 457	Lipinki	Okres nowożytny	Smolarnia

166	Stara Huta	4	26-42	2	273, 274, 275, 277, 1417	Lipinki	Okres nowożytny - XVII-XVIII w.	Miejsce produkcji
167	Stara Huta	5	26-42	3	271, 273	Lipinki	I okres epoki brązu, okres wpływów rzymskich, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
168	Stara Huta	6	26-42	4	420/2, 421, 422, 423, 424	Lipinki	Neolit, okres halszacki-okres lateński, okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	Osada
169	Stara Huta	7	26-42	5	358/4	Lipinki	Późny okres lateński	Ślad osadniczy
170	Stara Huta	8	26-42	6	427	Lipinki	Okres wpływów rzymskich	Punkt osadniczy
171	Stara Huta	9	26-42	7	427	Lipinki	Okres wpływów rzymskich	Ślad osadniczy
172	Stara Huta	10	26-42	8	431, 432, 1416	Lipinki	Neolit, okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	Miejsce produkcji
173	Stara Huta	11	26-42	9	429	Lipinki	Okres halszacki-okres lateński	Ślad osadniczy
174	Stara Huta	12	26-42	10	429	Lipinki	Pradzieje	Ślad osadniczy
175	Średnia Huta	1	27-42	3	1008/5	Lipinki	Okres nowożytny	Huta szkła
176	Średnia Huta	2	27-42	4	996, 997	Lipinki	Okres nowożytny	Ślad osadniczy
177	Średnia Huta	3	27-42	5	1012/2	Lipinki	Epoka kamienia, późne średniowiecze, okres nowożytny	Ślad osadniczy
178	Średnia Huta	4	27-42	6	1076	Lipinki	Późne średniowiecze-okres nowożytny	Ślad osadniczy
179	Warlubie	1	28-44	3	40, 41/3, 42/2, 42/4, 42/6, 43, 44, 45, 46	Warlubie	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Osada
180	Warlubie	2	27-44	21	355, 356	Warlubie	Kultura pomorska, późne średniowiecze - okres nowożytny	Cmentarzysko, osady
181	Warlubie	2/A-1	27-44	33	349/1, 349/2, 359/2	Warlubie	Neolit, kultura pomorska, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	Ślady i punkty osadnicze

182	Warlubie	3	27-44	20	349/1, 359/2, 362/2	Warlubie	Kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki sznurkowej, wczesna epoka brązu, kultura wielbarska - okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny, XIX-XX w.	Osada
183	Warlubie	3/A-1	27-44	34	348/1, 348/2	Warlubie	Kultura ceramiki wstęgowej rytej, kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych, kultura pomorska-okres halszacki-okres lateński, kultura wielbarska-okres wpływów rzymskich, okres nowożytny, XIX-XX w.	Ślady i punkty osadnicze
184	Warlubie	4	27-44	23	395/12	Warlubie	Kultura łużycka	Osada
185	Warlubie	4/A-1	27-44	35	347/1, 348/2, 348/3	Warlubie	Kultura ceramiki wstęgowej rytej, kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych, kultura ceramiki sznurowej, kultura iwieńska, kultura pomorska, kultura oksywska, kultura wielbarska, okres wędrówki ludów	Osada
186	Warlubie	5	27-44	22	391/1, 393, 394	Warlubie	Późne średniowiecze - okres nowożytny	Osada
187	Warlubie	5/A-1	27-44	37	357/6, 357/7, 357/10	Warlubie	Epoka kamienia, okres wpływów rzymskich	Punkt osadniczy
188	Warlubie	6	27-44	24	369, 370	Warlubie	Pradzieje, okres nowożytny	Osada
189	Warlubie	6/A-1	27-44	38	346/3, 346/4, 347/1, 347/2	Warlubie	Kultura pomorska, okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	Osada
190	Warlubie	7	28-44	1	91/1, 92/1, 98	Warlubie	Późne średniowiecze	Osada
191	Warlubie	7/A-1	27-44	39	345/1, 345/2	Warlubie	Paleolit schyłkowy, kultura świderska, kultura amfor kulistych, kultura ceramiki sznurkowej, kultura łużycka, kultura pomorska, kultura wielbarska-okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	Osada
192	Warlubie	8	28-44	2	558, 598	Warlubie	Późne średniowiecze	Osada
193	Warlubie	8/A-1	27-44	40	345/2, 346/4	Warlubie	Kultura pucharów lejkowatych, okres halszacki-okres lateński, okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	Osada

194	Warlubie	9	27-44	41	355	Warlubie	Okres wpływów rzymskich	Ślad osadniczy
195	Warlubie	10	27-44	42	441, 442, 443	Warlubie	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
196	Warlubie	11	27-44	43	439, 440	Warlubie	Okres halszacki-okres lateński	Ślad osadniczy
197	Warlubie	12	27-44	44	366	Warlubie	Okres halszacki-okres lateński, późne średniowiecze/ okres nowożytny	Punkt osadniczy
198	Warlubie	13	27-44	45	438/1, 439	Warlubie	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
199	Warlubie	14	27-43	26	225/1, 234/3	Warlubie	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
200	Warlubie	15	27-43	32	623/5, 642/1, 643	Warlubie	Późne średniowiecze	Ślad osadniczy
201	Warlubie	16	28-43	23	223/2	Warlubie	Okres nowożytny	Ślad osadniczy
202	Warlubie	17	28-43	24	216, 220, 221	Warlubie	Okres halszacki-okres lateński, okres nowożytny	Ślad osadniczy
203	Warlubie	18	28-43	26	206, 207/1	Warlubie	Epoka kamienia, późne średniowiecze	Ślad osadniczy
204	Warlubie	19	28-43	27	200	Warlubie	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Punkt osadniczy
205	Warlubie	20	28-43	30	199	Warlubie	Okres nowożytny	Osada
206	Warlubie	21	28-43	25	193	Warlubie	Późne średniowiecze/ okres nowożytny	Ślad osadniczy
207	Warlubie	22	27-44	36	358/2	Warlubie	Okres halszacki-okres lateński	Ślad osadniczy
208	Warlubie	23	28-44	28	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Warlubie	Okres wpływów rzymskich	Cmentarzysko
209	Warlubie	24	28-44	29	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Warlubie	Wczesny i środkowy okres lateński, okres rzymski-okres wędrówek ludów	Cmentarzyska
210	Warlubie	25	28-44	30	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Warlubie	Wczesna epoka żelaza, wczesny i środkowy okres lateński	Znalezisko luźne
211	Warlubie	27	27-43	47	19/294	Warlubie	Późne średniowiecze/okres nowożytny	Punkt osadniczy

212	Warlubie	28	27-43	48	19/294	Warlubie	Okres halszacki/okres lateński, późne średniowiecze/okres nowożytny	Osada
213	Warlubie	29	27-44	22	392/1, 393, 394	Warlubie	Okres nowożytny	Osada
214	Warlubie	30	27-44	23	199	Warlubie	Okres nowożytny	Ślad osadniczy
215	Warlubie	31	27-43	49	19/294	Warlubie	Okres halszacki/okres lateński	Punkt osadniczy
216	Wielki Komorsk	1	28-44	29	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Wielki Komorsk	Kultura pomorska	Cmentarzysko
217	Wielki Komorsk	2	28-44	30	Brak - lokalizacja ogólna w granicach miejscowości	Wielki Komorsk	Kultura oksywska	Cmentarzysko
218	Wielki Komorsk	3	28-44	17	1042, 1050/4, 1050/6, 1137, 1138, 1139, 1140/4	Wielki Komorsk	Kultura pomorska, XVI-XVIII w.	Osada
219	Wielki Komorsk-Komorsk	4	28-44	21	632/2	Komorsk	Kultura łużycka, okres nowożytny	Osada
220	Wielki Komorsk-Komorsk	5	28-44	18	503, 510/1, 515/4, 516/1, 516/2, 517, 545, 546, 547, 559/1	Komorsk	Kultura łużycka	Osada
221	Wielki Komorsk-Komorsk	6	28-44	19	591/7, 595/2, 606, 632/2	Komorsk	Kultura pomorska, okres nowożytny	Osada
222	Wielki Komorsk-Komorsk	7	28-44	20	591/7	Komorsk	Kultura łużycka, okres nowożytny	Osada

Uzasadnienie

Do zadań własnych gminy należą sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakłada również na Gminę art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami .

Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu pismem Nr WUOZ.DB.RDZ.5120.5.2026.HM. z dnia 23 lipca 2026 r. pozytywnie zaopiniował Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Warlubie na lata 2026-2029.

Wobec powyższego podjęcie uchwały jest zasadne.

Wójt Gminy Warlubie

mgr inż. Mariusz Kosikowski